شىنجاڭ
تارىخ ماتېرىياللىرى

11

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

005567
K294.5/1

شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ش ئۇ ئا ر
كومىتېتى تارىخ ماتېرىياللار تەتقىقات ھەيئىتى

11

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى (11)

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھەر ئازاتلىق كوچا № 306)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ مېدىتسىنا ئىنستىتۇتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1092 × 787 م م 1/32 باسما تاۋىقى: 5.625
1983 - يىلى 9 - ئاي 1 - نەشرى
1983 - يىل 9 - ئاي 1 - بېسىلىشى
كىتاپ نومۇرى: M11098.126
تىراژى: 1 — 8,000
باھاسى: 0.34 يۈەن
(ئىچكى جەھەتتە تارقىتىلىدۇ)

مۇندەرىجە

غەرپكە يۈرۈش قىلغان قىزىل ئارمىيە ئۇزۇن سەپەر
قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى كۈتۈۋېلىش جەريانى-
دىن قىسقىچە ئەسلىمە .... يىن يۇخىڭ 1
زەيناۋۇدۇن تەرجىمىسى
شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشىنىڭ
ئالدى - كەينىدە خۇشىڭ ۋە لى زوتاڭلارنىڭ ئاقسۇدىكى
ھەرىكەتلىرىدىن پارچىلار .... ليۇ جۇڭچىڭ 8
زەيناۋۇدۇن تەرجىمىسى
شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش مەز-
گىللىرىدىكى بارىكول .... ۋاڭ چۈەنپۇ 31
زەيناۋۇدۇن تەرجىمىسى
پارلاق يولغا بۇرۇلۇش .... جاڭ فىن 61
ئوركەش ئىبراھىم تەرجىمىسى
ما جۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىنى قورشىۋېلىشى ۋە
"ئالتايىسكى" لەرگە توسۇپ زەربە بېرىشى ....
.... جۇ جيەنجىڭ 75
ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرى
.... جەن فۇشۇ 89
ئادىل ساقى تەرجىمىسى

شىڭ شىچى بىلەن چىن شۈيىڭنىڭ ئۇلۇمى
ۋە باشقىلار .... ليۈيىڭلىك 118
ئۇركەش ئىبراھىم تەرجىمىسى
"12 ـ ئاپرېل سىياسى ئۆزگىرىشى" دىكى بەزى
مەسىلىلەر .... ليۈ يىڭلىك 129
ئۇركەش ئىبراھىم تەرجىمىسى
شىنجاڭنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان
مەزگىللەردىكى ئاشلىق سىياسىتى .... ئاۋياڭ ۋىنلىن 135
ئابدۇرۇسۇل ھاشىم تەرجىمىسى
"ئالتاي نەشرىياتى" ۋە باشقا ئىشلار توغرىسىدا
ئەسلىمە .... خېۋېر تۆمۈر 163

غەرپكە يۈرۈش قىلغان قىزىل ئارمىيە ئۈزۈن سەپەر قىسىملىرىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىنى كۈتۈۋېلىش جەريانىدىن قىسقىچە ئەسلىمە

يىن يۈخىڭ

1933 ـ يىلى شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مىلىتارىست جىن شۇرېن ـــ جاڭ شىڭ، چېڭ جۈڭ، تاۋ مىنيۇ، لى شاۋتيەنلەر باشچىلىغىدىكى ۋە جۇڭگوغا كەلگەن ئاقلار (سوۋېت ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىدىن كېيىن شىنجاڭغا قېچىپ كەلگەن ئاقسۆڭەكلەر قوشۇنىنىڭ قالدۇقلىرى) قاتناشقان "12 ـ ئاپرېل" قوراللىق سىياسى ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئاغدۇرۇپ تاشلاندى. شۇ چاغدىكى سىياسى ۋەزىيەتنىڭ مالىمانچىلىغىدىن پايدىلىنىپ، سۇيىقەستچى شىڭ شىسەي مۇغەمبەرلىك بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربى، مەمۇرى ئالى ھوقۇقىنى چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋالدى. ئۇ نەق مەنپەئەتنى كۆزلەپ، سوۋېت بىلەن دوست بولۇش، كوممۇنىستىك پارتىيە بىلەن بىرلىشىش ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ "1 ـ ئاۋغۇست خىتاپنامىسى" دا تەشەببۇس قىلىنغان "مەملىكەتتىكى ھەر مىللەت خەلقىنى سەپەرۋەر قىلىپ، ياپون

جاھانگىرلىككە قارشى بىرلىكسەپ تۈزۈپ، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش قىلىش» چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇش نىقاۋىغا كىرىۋالدى.

"7 - ئىيۇل" ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئارپىسىدا غەرپكە ماڭغان قىزىل ئارمىيىنىڭ بىر قىسىم قوشۇنلىرى گەنسۇنىڭ خېشى كارىدورىدا كەينىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان جياڭجيېشى ئەكسىيەتچى قوشۇنلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىسا، ئالدىدىن ما بۇفاڭ ئەكسىيەتچى قوشۇنلىرىنىڭ توساپ ھۇجۇم قىلىشىغا دۇچ كەلدى. قىزىل ئارمىيە ئەشۇنداق مۇشەققەتلىك شارائىت ئاستىدا بىر ياقتىن ئۇرۇش قىلىپ، بىر ياقتىن سەپىرىنى داۋاملاشتۇرۇپ، 1937 - يىلى 5 - ئايدا شىنجاڭنىڭ غەربىي دەرۋازىسى شىڭشىڭشاغا يېتىپ كەلدى.

1936 - يىلى 11 - ئايدا، شىڭ شىسەي جياۋداۋتۇەن پولكىنىڭ بىر قىسىم ئوفىتسېرلىرىنى غەربىي زالغا يىغىپ نۇتۇق سۆزلەپ: "مېنىڭ ئۆتمۈشتە ئىچكىرىدە بىر قانچە قەدىناس دوستلىرىم بار ئىدى. ئۇلار ھازىر بىر قىسىم ئادەملەرنى باشلاپ شىنجاڭغا كېلىۋاتىدۇ. سىلەرنىڭ ۋەزىپەڭلەر ئەشۇلارنى باشلاپ كېلىش، ئەگەر يول ئۈستىدە توسقۇنلۇق قىلغۇچىلار بولسا، ئۇنداقلارنى يوقۇتىۋېتىشىڭلار كېرەك. بۇ مۇشەققەتلىك ۋەزىپىنى غەلىبىلىك ئورۇنداپ كېلىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن." دېدى.

جياۋداۋتۇەننىڭ 4 - ئەترىتى پولك دەرىجىلىك بولسىمۇ، ئەمەلىي ئادەم سانى پەقەت كۈچەيتىلگەن پىيادىلەر باتالىيونىغا توغرا كېلەتتى. بىراق قورال - ياراق جەھەتتە، شۇ چاغدىكى شىنجاڭ قىسىملىرى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، خېلىلا كۈچلۈك ئىدى. ئوتتۇرا ئەترەت قارمىقىدا ئۈچ پىيادە شوبە ئەت-

رەت ۋە بىر ئېغىر پىلىموت شوبە ئەترىتى (ئىككى دانە ماكسىم پىلىموتى بار)، ھەربىر شوبە ئەترەتتە ئۈچ پىيادىلار بەنى بولۇپ، ھەر بەندە بىر دانە يېنىك پىلىموت بار ئىدى. ئۇندىن باشقا ھەر بىر شوبە ئەترەتتە مىناميوت بەندىن بىرسى بار ئىدى. ئوفىتسېرلارنىڭ ھەممىسىدە ناگان، بەنجاڭلاردا "7 يۇلتۇز" ماركىلىق ناگاندىن بىردىن بار ئىدى. ئاپتوموبىل ئەترىتىدىكى 120 دانە يۈك ئاپتوموبىلىنىڭ كوپ قىسمى يېڭىدىن ئىمپورت قىلىنغان ماشىنىلاردىن ئىدى. ئالاقىچىلار پەيىگە شىتاپ بويىچە ئەسلىدە رازۋېتكا ئايروپىلانىدىن 3 دانە، ئىككى دانە رادىئو بېرىلىشى كېرەك ئىدى. (ۋەزىپىسى ئۆزگەرگەنلىكى ئۈچۈن ئايروپىلانمۇ، رادىئومۇ بېرىلمىگەن)، ھەر 30 كىشىگە بىردىن كىگىز ئۆي بېرىلگەن ئىدى. بۇ قوشۇن 1937 - يىلى 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئۈرۈمچىدىن يولغا چىقىپ، قۇمۇلنىڭ غەربىدىكى توغوچى دېگەن يەرگە بېرىپ توختىدى، چۈنكى بۇ چاغدا قۇمۇلنىڭ غەربىدىكى گارنىزون قىسىملىرىنىڭ قوماندانى قوشۇمچە ۋالىسى يولۋاس يەكەندىكى مامۇتنىڭ 6 - دىۋىزىيىسى ۋە خوتەندىكى ماخۇسەننىڭ 36 - دىۋىزىيىسى بىلەن بىرلىكتە توپىلاڭ كوتىرىشنى قەستلەۋاتقان ئىدى. يولۋاس شەرقتىن كېلىۋاتقان قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپكە مېڭىشىغىمۇ ۋە ئۇلكە ئارمىيىسىنىڭ شىڭشىڭشاغا بېرىپ ئۇزۇن سەپەردىن كېلىۋاتقان قىزىل ئارمىيىنى قارشى ئېلىشىغىمۇ توسقۇنلۇق قىلىۋاتاتتى. جياۋداۋتۇەننىڭ 4 - چوڭ ئەترىتى توغوچىدا 5 - 6 كۈن ياتتى. شۇ چاغدا تۇرپان، پىچان، توخسۇندىكى قىسىملارنىڭ قوماندانى سۇك چىنلىننىڭ قوماندانلىقىدا تۇرپان، پىچان، توخسۇندا تۇرۇشلۇق ئاتلىق قىسىملارنى، ئۈرۈمچى بىرو-

نىڭ ماشىنا ئەترىتىنى ۋە باركولدە تۇرۇشلۇق نيۇجىڭخەننىڭ ئاتلىق پولكى قاتارلىق قىسىملارنى يوتكەپ قومۇلدىكى يولۋاسنىڭ ئايىنغان قىسىملىرىغا بىرلا ۋاقىتتا ھۇجۇم قىلدى. يولۋاس ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ تاققا قېچىپ بارغاندا، باركولدىكى نيۇ جىڭخەن ئاتلىق پولكىنىڭ مۇھاسىرىسىگە چۈشۈپ قالدى. يولۋاس ئوغلى بىلەن ئازغىنە ئادەملىرىنى ئەگەشتۈرۈپ گەنسۇغا قېچىپ كەتتى. ئۇنىڭ قوشۇنلىرىنىڭ تولىسى قورال تاپشۇرۇپ تەسلىم بولدى، ئازراقى پىتىراپ قېچىپ كەتتى. يولۋاسنىڭ توقال خوتۇنى خوتۇنتام ئېغىزىنىڭ سىرتىدا ئەسىرگە ئېلىندى.

يولۋاسنىڭ گەنسۇغا قېچىش يولىنى توسۇش ئۈچۈن، 4 - چوڭ ئەترەت، ئىككىنچى ئوتتۇرا ئەترەتنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋاڭ يىئىن باشچىلىقىدا 30 نەچچە كىشىلىك بىر كىچىك ئەترەتنى (بۇنىڭ ئىچىدە ساقچى ئىدارىسىنىڭ بىر نەچچە يول باشلىغۇچى ساقچىلىرىمۇ بار) ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ خۇڭلىيۇەنزى، يىمىي خۇا چۈەن، تۇدۇگزى ئېغىزلىرىنى توسۇپ زەربە بېرىشكە ئەۋەتتى. ئەترەت يول بويى توپىلاڭچى قىسىملارنىڭ قارىسىنىمۇ كورمەي تۇدۇگزىغا بېرىپ ياتتى. تۇدۇگزى بىر كىچىك ئوتەڭ بولۇپ ئۇ يەردە ئىككى - ئۈچ ئېغىزلىق ئوي ۋە بىر مېتىردىن ئېگىزرەك دەرۋازىسىز تام بار ئىدى. كېچىدە پوست قىلغۇچى ئەسكەر تام ئەتراپىدا ئومۇلەپ كېلىۋاتقان ئادەملەرنى سېزىپ، مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقى ۋاڭ يىئىنغا دوكلات قىلدۇ. بۇ چاغدا دۈشمەنلەر ئوق ئېتىپ ھۇجۇم قىلىشقا باشلىغان ئىدى. كىچىك ئەترەت تامنى دالدا قىلىپ دۈشمەنلەرنىڭ يېقىنلاپ كېلىشىنى كۈتۈپ ياتىدۇ، جەڭ بىر نەچچە سائەت كەسكىن داۋام قىلىپ، دۈشمەنلەر بىر نەچچە قېتىم ئاتاكىغا ئوتكەن بولسىمۇ، لېكىن قورانىڭ ئىچىگە بېسىپ كىرەلمەيدۇ. ئۇرۇش تاڭ يورۇغىچە داۋام قىلىپ ئاندىن ئوق ئاۋازى ئاستا - ئاستا پەسىيىدۇ. كىچىك ئەترەتتىكى كوپ ئادەملەر ئولۇپ يارىدار بولۇپ، ئۇرۇش قىلالىغۇدەك ئاران 10 نەچچىلا ئادەم قالىدۇ. كۈچنى توپلاپ دۈشمەننىڭ قايتا ھۇجۇم قىلىشىدىن مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن، قالغان ئادەملەرنى ئويىنىڭ ئىچىگە چېكىندۈرۈپ ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ چاغدا دۈشمەنلەر تامنىڭ سىرتىغا يېقىنلىشىپ كېلىپ، كىچىك ئەترەتكە قاراپ: "قورال تاپشۇرۇڭلا، سىلەرنىڭ ئامانلىقىڭلارغا كېپىللىك قىلىمىز!" دەپ قازاقچە توۋلايدۇ. يول باشلاپ كەلگەنلەر ئىچىدە قازاق ساقچىلار بار ئىدى. ئۇ توۋلىغان سوزنى مۇئاۋىن ئەترەت باشلىقىغا ۋە كوپچىلىككە ئوقتۇرغاندىن كېيىن، كوپچىلىك مەسلىھەتلىشىپ، "سىرتتىكى دۈشمەن ئەھۋالىدىن ئېنىق خەۋىرىمىز يوق، قانچىلىك ئادەم ئىكەنلىگىنى بىلمەيمىز، ئويىنىڭ ئىچىدە يېگۈدەك ئاز - تولا ئاشلىق بولسىمۇ، لېكىن ئىچىدىغان سۇ يوق، يۇقىرى رەھبەرلىك بىلەن ئالاقىمىز پۈتۈنلەي ئۈزۈلۈپ قالدى، ئەگەر ئۇلار ئامانلىقىمىزغا كېپىللىك قىلسا، قورالنى تاپشۇرايلى" دىگەن قارارغا كېلىدۇ. قايتا - قايتا مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن، كىچىك ئەترەت ئۇلارغا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىڭلار، دەپ شەرت قويىدۇ. قازاق ساقچى دۈشمەنلەر بىلەن قايتا - قايتا پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار ئادەم كىرگۈزۈپ كوپچىلىك ئالدىدا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلىشقا ماقۇل بولىدۇ. قەسەم قىلىنغاندىن كېيىن مىلتىق، ئوق - دورىلارنىڭ ھەممىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ ئون نەچچە ئادەم يا-

ردارلارنى ئېلىپ قۇمۇلغا قاراپ پىيادە يولغا چىققىدۇ. (ماشىـ
نا بۇزۇلۇپ قالغان ئىدى.) ئىككىنچى كۈنى يېرىم كېچىدە ئىكـ
كىنچى ئوتتۇرا ئەترەت خوجۇلۇق باشلىقى ساۋۇت كىچىك
ئەترەتكە ئوزۇق ۋە سۇ يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن قۇمۇلدىن ماـ
شىنا بىلەن تۇدۇڭزىغا ئېۋەتتى. ئۇلار تۇدۇڭزىغا كېلىپ ماشىـ
نىنى توختۇتۇپ تۈۋلىسا ھېچقانداق جاۋاپ چىقمايدۇ. ماشىنىـ
نىڭ چىرىغىنى يورۇتۇپ قارىسا ئۇينىڭ ئالدى ـ كەينىدە ياتقان
ئۆلۈكلەردىن باشقا، تىرىك ئادەم كۆرۈنمەيدۇ. بۇ يەردە قانـ
داق ئىش يۈز بەرگەنلىكىنى بىلەلمەي ماشىنىنى بۇراپ قۇـ
مۇلغا قاراپ قايتىدۇ. يولدا قۇمۇلغا پىيادە كېتىۋاتقان ئادەملەرـ
گە ئۇچراپ، ئۇلارنى قۇمۇلغا ئالغاچ كېتىدۇ ۋە شۇ چاغدىلا
كىچىك ئەترەتنى قورشاپ ھۇجۇم قىلغانلار قازاق باندىتلار ھەم
مۇشۇ يەردىن گەنسۇغا كېتىپ بارغان يولۋاسنىڭ بىر قىسىم
قالدۇق قوشۇنلىرى ئىكەنلىكى مەلۇم بولىدۇ. يولۋاسنىڭ قا
دۇق قوشۇنلىرى تاڭ سۈزۈلگىچە گەنسۇغا قېچىپ ئۆتۈپ كېتىـ
دۇ، قورال تاپشۇر دەپ تۈۋلىغانلار قازاقلار ئىچىدىن چىققان
باندىتلار ئىكەن. شۇ چاغدا ئېلىپ كەتكەن مىلتىقلار
كېيىن قۇمۇلنىڭ مۇئاۋىن ۋالىسى (قازاق) ئارقىلىق قايتۇرۇپ
ئېلىنغان.

يولۋاسنىڭ ئاسى قوشۇنلىرى يوقۇتۇلغاندىن كېيىن 4 ـ
چوڭ ئەترەت شىڭشىڭشاغا بېرىپ قىزىل ئارمىيىنى قارشى ئالـ
دى. قوشۇنلار ئاچچىققا يېتىپ بارغاندا دۇڭخۇاڭدىن توگە بىـ
لەن كېلىۋاتقان قىزىل ئارمىيىنىڭ ياردار جەڭچىلىرىنى ئۇچـ
رىتىدۇ. ئەترەتنىڭ ھەربى دوختۇرلىرى ۋاقتىنچە ياردارلارنىڭ
جاراھەتلىرىنى تېڭىپ داۋالايدۇ. 4 ـ چوڭ ئەترەت شىڭشىڭشاغا
يېتىپ بارغاندىن كېيىن، گارنىزون قوشۇنلىرى ئەتراپتىكى

تاغدا پوستتا تۇرغان قىزىل ئارمىيىنىڭ ئورنىغا پوست ئالماشـ
تۇرۇپ ئۇلارنى قايتۇرىدۇ. ئارقا سەپ تەمىنات كادىرى ئېلىپ
بارغان كىيىم ـ كېچەك، ئۇن ـ گۈرۈچ، پېچىنە، كانسىرۋا ۋە
باشقا لازىملىق بۇيۇملارنى قىزىل ئارمىيىگە تاپشۇرىدۇ. شۇنىڭـ
دەك ئۆزلىرى ئولتۇرۇپ بارغان ماشىنىدىن 30 نەچچىنى ئاجرىـ
تىپ قىزىل ئارمىيىنى ئولتۇرغۇزىدۇ. قىسىملار شىڭشىڭشادا 3 ـ 4
سائەتچە تۇرۇپ ئىككىنچى كۈنى قۇمۇلغا قاراپ ماڭىدۇ. قىزىل
ئارمىيە ئولتۇرغان ماشىنىلار ئۇدۇل ئۈرۈمچىگە قايتىدۇ. 4 ـ
چوڭ ئەترەت باشقا ۋەزىپە بىلەن جەنۇبى شىنجاڭغا كېتىدۇ.
شۇنداق قىلىپ قىزىل ئارمىيىنىڭ غەرپكە يۈرۈش قىلغان
ئۇزۇن سەپەر قوشۇنلىرىنى قارشى ئېلىش ۋەزىپىسى غەلىبىلىك
ئورۇندىلىدۇ.

شىنجاڭ تىپچىلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشنىڭ ئالدى - كەينىدە خۇشىڭ ۋە لى زوتاڭلارنىڭ ئاقسۇدىكى ھەركەتلىرىدىن پارچىلار

ليۇ جۇڭچىڭ

ئاقسۇنىڭ 30 نەچچە يىلدىن ئىلگىرىكى سىياسى ۋەزىيىتىنى ئەسلىگەندە، شۇ يىللارنىڭ سىياسى سەھنىسىدە سىپىسىق نامى پۇر كەتكەن خۇشىڭ بىلەن لى زوتاڭنى تىلغا ئالماي ئۆتەلمەيمىز. بۇ ئىككىلىسى جياڭ جيېشى جەمەتىدىن، خۇاڭپۇ ھەربى مەكتىۋى ۋە قۇرۇقلۇق ئارمىيە داشۆبىسىدە ئوقۇپ ئىلگىرى - ئاخىرى بىرىگادا كوماندىرى بولغان، ھەر ئىككىلىسى بىر قانچە يىللار ھوقۇق يۈرگۈزۈپ سىياسى سەھنىدە بىر مۇقامنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئوخشاشمىغان سازلارنى ئىشقا سالغان كىشىلەردىن ئىدى.

خۇشىڭ كىم؟

1946 - يىلدىن 1949 - يىلى يازغىچە ئاقسۇدىكى تەرتىپكە سېلىنغان 65 - بىرىگادىنىڭ كوماندىرى بولۇپ كەلگەن خۇشىڭ،

گۇاڭدۇڭ ئۆلكىسى مىشەن ناھىيىسىدىن، خۇاڭپۇ ھەربى مەكتىۋىنىڭ 4 - قارارى ۋە قۇرۇقلۇق ئارمىيە داشۆبىسىنىڭ 15 - قارارىنى پۈتتۈرگەن. ئۆزى زىرەك ھەم مۇغەمبەر ئىدى. گەرچە ھەربى ئەمەلدار بولسىمۇ، لېكىن ھەربى، مەمۇرى، سودا، مائارىپ ساھەلىرىنىڭ ھەممىسى بىلەن ئالاقىسى بار ئىدى. ئۈرۈمچىدە تۇرغان مەزگىلدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىۋى ليۇ مىڭچۈن بىلەن قويۇق بېرىش - كېلىش قىلاتتى. ئاقسۇغا بارغاندىن كېيىنمۇ دائىم خەت، ئالاقىلىشىپ تۇراتتى، ئۈرۈمچىدىكى زىياپەت، تانسىلارغا قاتنىشاتتى. كورۇنۇشتە ئويۇن - تاماشىچىدەك كورۇنسىمۇ، لېكىن كوڭلىدە باشقىچە چوت سوقاتتى. مۇشۇنداق قىلغاندا، ئادەتتىكى ئوتتۇرا - يۇقۇرى قاتلام ئەربابلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ، كېيىن شىنجاڭدا ئۆز ئوقتىنى ماڭغۇزۇشقا پۇختا ئاساس ياراتقىلى بولىدۇ دەپ ئويلايتتى. شۇنىڭدەك ھاۋا ئارمىيە ئوفىتسېرلىرى بىلەنمۇ تىل بىرىكتۈرۈپ، ئايروپىلاندىن پايدىلىنىپ شەخسى تىجارەت قىلىپ، تېز باي بولۇشنى كوزلەيتتى. بۇنى ئۇنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا بىر چالما بىلەن ئىككى پاختەكنى سوقۇش بولاتتى،

خۇشىڭ كۆزۈتۈشكە ماھىر بولۇپ، ھەر خىل كىشىلەرنىڭ ھەممىسىگە ياخشى كورۇنۇپ ئاز - تولا مەنپەئەت يەتكۈزۈپ ياخشىلىق قىلالايتتى، نام، مەنپەئەت كورسىتىپ ئۆزىگە جەلپ قىلىش — ئۇنىڭ ئادەتلەنگەن ۋاستىسى ئىدى. ئۆز قول ئاستىدىكىلەرگە دائىم ئالاھىدە خىراجەت (شەكلى ئۆزگەرگەن پۇل سوغا قىلىش) تارقىتىپ تۇراتتى. توغرا كەلگەن سورۇنلاردا مەرتلىك قىلىپ، ئادەتتىكى كىشىلەرگە ياخشى كورۇنۇش قىلاتتى، شۇڭلاشقا، گومىنداڭ قىسىملىرى ئىچىدە دائىم پىكرى

ئوچۇق گېنېرال سۇپىتىدە ئورۇن ئالاتتى. گومىنداڭ بىلەن گۇڭچەنداڭ ئىككىنچى قېتىم ھەمكارلاشقان مەزگىلدە خوزۇڭنەن ئۇنى ئالاقچى ئەمەلدار نامى بىلەن يەنئەنگە ئېۋەتكەن ئىدى. خۇشىڭ شىئەنگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، 8 - ئارمىيە ۋە كوممۇنىستىك پارتىيىدىن توپلىغان ئاخباراتلارنى باندىت خوزۇڭنەنگە دوكلات قىلىپ، چوڭ مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. 8 - ئۇرۇش رايونى مۇئاۋىن ئۇرۇش قوماندانلىق شتاۋىدىكى ئالاھىدە پولكقا گېنېرال مايور دەرىجىلىك پولك كوماندىرى قىلىپ ئۇستۇرۇلگەن ئىدى. باش ۋەزىر ئائىلىسىدىكىلەر ئاران ھاكىملىق ئەمەلگە ئىگە بولغان يەردە، شۇ دەۋردە "غەربىي شىمالنىڭ خانى" دەپ نام ئالغان خوزۇڭنەن قوشۇنلىرىنىڭ باشلىقى بولۇۋېلىش قالتىس ئىش ئىدى! شۇڭا ئۇ پولك كوماندىرى بولسىمۇ، ئابرويى ئارمىيە، دىۋىزىيە قوماندانلىرى ئوتتۇرىسىدا يۇقۇرى بولۇپ، شىئەن شەھرىدە بىر مەھەل دەۋر سۈرگەن ئىدى.

خۇشىڭنىڭ تاماسى چوڭ ئىدى. پولكوۋنىك ئۇنۋان ئۇنىڭ ئارزۇسىنى زادىلا قاندۇرالمايتتى، ئوزىنىڭ شىرىن ئارزۇلىرىغا يېتىشكە مۇۋاپىق پەيت بولمايۋاتقانلىقى ئۇنى قىينايتتى. دەل شۇ چاغدا، شىنجاڭدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلاپ، گومىنداڭنىڭ ئىلىدىكى قوشۇنلىرى پۈتۈنلەي يوقۇتۇلدى. ئۇزۇن زاماندىن بېرى شىنجاڭغا قول ئۇزارتىپ بۇ جايدا ئوز كۈچىنى كوپەيتىش نىيىتىدە بولۇپ كەلگەن خوزۇڭنەن بۇ ياخشى پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويامتىمۇ؟!

خۇشىڭ قولدىن كەلسىلا يۇقۇرىغا يامىشاتتى. 1945 - يىلى ئەتىيازدا 7 - دىۋىزىيىنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرلىقىغا تەيىنلەندى. (بۇ دىۋىزىيە كېيىن تەرتىپكە سېلىنىپ 65 - بىرىگادا

بولغان ئىدى). خۇشىڭ ھەربىي قىسىملارنى ئوز چاڭگىلىدا تۇتۇش مەخسىتىدە، سابىق شىئەن پەۋقۇلئاددە پولك بىلەن 97 - دىۋىزىيە قىسىملىرىدىن تايانچىلارنى تاللاپ، مەنسەپ ۋە يۇقۇرى تەمىنات بېرىمەن دەپ ئالداپ شىنجاڭغا ئېلىپ كەلمەك بولدۇ ۋە تېزدىن ئىككى پولك (19 - پولك ۋە 21 - پولك) تۈزۈپ بەنجاڭدىن يۇقۇرى دەرىجىلىك كادىرلارنى شىئەن - لەنجۇ تاشيولى بويلاپ ئېلىپ ماڭدۇ ۋە يول بويى شەرقىي گەنسۇ دىۋىزىيىسى قارمىغىدىكى رايونلاردىن يىڭى ئەسكەر ئېلىنىپ، يول بويى تەرتىپكە سېلىپ ھەربىي تەربىيە يۈرگۈزۈدۇ. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا جۇچۇەنگە يېتىپ كېلىپ، شىنجاڭ مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ھۇجۇمىغا تاقابىل تۇرۇپ مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان ۋەزىيەتنى ئوڭلىماقچى بولدۇ.

خۇشىڭ ئەمەلدارلار سەھنىسىدىكى پىشقەدەملەردىن دىگۈچىلىگى بار ئىدى. ئۇرۇش قىلىش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشنىڭ خىلمۇ - خىل تاكتىكىلىرىدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇ كېچىكتۇرۇش، باشقىلارغا ئىتىرىپ قويۇش، قوزغالماي تۇرۇۋېلىش ھىلىسىنى ئىشقا سېلىپ، قىرغاقتا تۇرۇپ قارشى تەرەپنى كۈزۈتۈش ئۇسۇلى بىلەن شىئەندىن جۇچۇەنگىچە بولغان ئارىلىقتا بىر يىلدىن ئارتۇغراق ۋاقىتنى ئوتكۈزدى. 1945 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندىلا 21 - پولكنى ئاچلاج جىڭ ناھىيە ئالدىنقى سېپىگە ئېۋەتتى. (مەغلۇپ بولۇپ قايتتى). 12 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا 19 - پولكى ئاران شىڭشىڭشاغا يېتىپ كېلىپ، يىل ئاخىرىسىدا لومەنچىڭ ۋە تۇدۇڭخاباغا كېلىپ ئورۇنلاشتى. بۇ چاغدا گېنېرال جاڭ جىجوڭنىڭ ئۈچ ۋىلايەت بىلەن ئوتكۈزگەن تېچلىق [illegible] قارىنىپ، ئۇرۇش ئوتى توختىغان ئىدى.

مانا مۇشۇنداق خەۋپ ـ خەتەرلىك پەيتلەردە ئۇز كۇچىنى ساقلاپ
قالالىغىنى ئۇچۇن، خۇشنىڭ ئەلۋەتتە ئىچىدە خوش بولۇپ
چاۋاك چالاتتى.

سىياسى قارا نىيەتچى خۇشنىڭ باشقىلارنىڭ قول ئاستىدا
ياشاشىنى خالىمايتتى. كۇنلەرنىڭ بىرىدە ئۇز ئالدىغا بىر باي-
راق كوتۇرۇپ چىقىشنى دائىم ئىبىسىدىن چىقارمايتتى. ئۇرۇمچىـ
دىكى يۇقۇرى تەبەقىلەر ئىچىدە ئۇ يەنىلا مەنسۇي تۇۋەن كىچىك
خىزمەتكارلار تەۋەسىگە مەنسۇپ بولۇپ، ئوزىنى كورسىتىشكە
پۇرسەت تاپالمايتتى. كىشىلەرنىڭ كوزىنى چاقنىتىپ، تۇرمۇشتا
ھەشەمەتلىك كورۇنۇش ئۇچۇن، ھەر كۇنى تانسىچى ئاياللار ئىچىدە
يۇرەتتى. قىمارخانىلاردا ۋە زىياپەت ـ مېھماندارچىلىق سورۇنـ
لىرىغا باراتتى. 46 ـ يىلىنىڭ ئاخىرىسىغا كەلگەندە 42 ـ ئارـ
مىيە (تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىنكى 42 ـ دىۋىزىيە)
ئاقسۇدىن قەشقەرگە يوتكۇلۇپ، ئاقسۇغا پۇتۇنلەي
7 ـ دىۋىزىيە مەسئۇل بولغاندىن كېيىنلا، ئۇ ئالدىراپ ـ تىنەپ
ئۇرۇمچىدىن ئاقسۇغا بېرىپ، سىياسى ھاياتىنى باشلاپ ئومۇرلۇك
ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

خۇشنىڭ ئاقسۇغا بارغاندىن كېيىن بىرىنچى قوللانغان ھىـ
لىسى "يەرگە توكۇلگەن سىماپنىڭ كىرمەيدىغان توشۇگى يوق"
دىگەندىن ئىبارەت بولدى. ئۇ، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك قۇماندانلىق
شىتاۋىنىڭ قۇماندانى دىگەن نامدىن پايدىلىنىپ جەمىيەتكە قارىتا
خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇپ "ئامانلىقنى قوغداش، غەيرى نىيەتـ
لىك ئۇنسۇرلارنى يوقۇتۇش" دىگەن ۋۇۋىسكىنى تىكلىدى. بۇـ
نىڭغا مۇئاۋىن بىرىگادا كوماندىرى لى زوتاڭ گۇرۇپپا باشلىغى،
2 ـ سەنمۇ گۇرۇپپىسىنىڭ مايورى خې شۇۋچۇەن، جۇيۇيخاۋلار
كەسپى ئىشلارغا مەسئۇل بولۇپ، ھەر قايسى ساھەلەر ۋە ئورـ

گانلاردىكى كىچىك گۇرۇپپىلار بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەت قىلاتتى. شۇ
چاغدىكى ئاقسۇنىڭ ئەڭ يۇقۇرى مەمۇرى ئورگىنى بولغان ۋالى
مەھكىمىسىمۇ بۇنىڭدىن چەتتە قالالمىدى. شۇ چاغدىكى گۇرۇپپا
باشلىغى خەلق ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىغى لى دۇڭ فەن،
(گۇيجۇلۇق، مياۋزۇ مىللىتىدىن، ھەربى مەكتەپنىڭ 14 ـ قاـ
رارىنى پۇتتۇرۇپ 10 ـ پولكتا باتالىيون كوماندىرى بولغاندىن
كېيىن، خۇشىڭنىڭ كورسىتىشى بىلەن ۋالى مەھكىمىگە كىرگەن)
2 ـ گۇرۇپپىنىڭ سەنمۇسى ھەر قايسى ئورۇنلاردىكى گۇرۇپپىلار
بىلەن بىۋاستە ئالاقە قىلىپ، ئاخبارات توپلاپ، خۇشىڭغا بىـ
ۋاستە دوكلات قىلاتتى. خۇشنىڭ بىرىنچى قول ماتىرىيالغا ئىگە
بولغاندىن كېيىن قاتلاممۇ ـ قاتلام قاتتىق كونترول قىلىپ،
پوپوزا قىلىش، ئالداش، تەھدىت سېلىش ۋە جازالاش سىياـ
سىتىنى قوللىناتتى. خۇشنىڭ ئاقسۇنىڭ سىياسى ئىشلىرىنى ئوز
چاڭگىلىدا تۇتۇش ئۇچۇن، ۋالى مەھكىمىسىنى بىر چەتكە قايرىپ
قويۇپ، پات ـ پات چەت ناھىيىلەرنىڭ خىزمەت يىغىنىنى چاقىـ
راتتى. ناھىيە ھاكىملىرى، گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ باشلىقلىرى،
ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى ۋە ئارقا سەپ تەمىنات، بانكا،
پوچتا ـ تېلېگىراپ ئىدارىسى قاتارلىقلارنىڭ باشلىقلىرى كېلىپ
يىغىنغا قاتنىشاتتى. يىغىندىن كېيىن مېھمانغا چاقىرىش، زىياپەت
بېرىش، ئايرىم سوھبەتلىشىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلاتتى. شۇنىڭ
بىلەن بىر مەزگىل ئۇنىڭ ئىشىك ئالدى خۇددى بازاردەك
ئاۋاتلىشىپ كەتتى. ئىشىنىڭ تىگى ـ تەكتىنى بىلىۋالغاندىن
كېيىن قاتتىق ـ يۇمشاق تەدبىرلەرنى تەڭ قوللىنىپ، ئىتائەت
قىلغۇچىلارنى قالدۇرۇپ، باشقا نىيەتتە بولغانلارنى يوتكىۋەتتى.
كەلپىن ناھىيىسىنىڭ پىرقە باشلىغى جاۋشۇجەي يوتكەشكە بويـ
سۇنمىغانلىغى ئۇچۇن، دەرھال ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلدى. ئۇ،

توخۇ بوغۇزلاپ، مايمۇننى قورقۇتۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ بەزلىرىنى ئۆزىگە تارتىپ، بەزىلىرىگە زەربە بېرىپ، قاتتىق - يۇمشاق تەدبىرلەرنى تەڭ ئىشقا سالدى. كىچىك ئەمەلدارلاردىن قايسىبىرى ئەمەلدىن ئايرىلىپ قېلىشتىن قورقمايدۇ دەيسىز؟ شۇڭا ئۇلار كېيىنى سۇنىڭ ئېقىشىغا قاراپ ھەيدەپ خۇشىڭغا خۇشامەت قىلىپ، تەخسە كوتەردى. قول كوتۈرۈپ تەسلىم بولۇپ ئىتائەتمەنلىك بىلەن سىياسى ئەسىرلەرگە ئايلىنىپ قالدى.

گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ پىرقە ئىشلىرىغا كەلسەك، قوشاق باقىدىغان قۇرۇق سىياسى ۋىۋىسكا ھىساپلانسىمۇ، لېكىن بۇنى تۇتماي بولمايتتى. خۇشىڭ سابىق ئاقسۇ شوبە تەلىم - تەربىيە ئومىگىنىڭ ئىلمى مۇدىرى باۋدىيەنخۋانى ئۆز يېنىدا ئېلىپ قېلىپ ئۇنى ئۆلكىلىك گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق پەۋقۇلئاددە ۋەكىلى قىلىپ بېكىتىشكە كورسەتتى ۋە باش شتاپ بولۇمىنىڭ گېنېرال مايور دەرىجىلىك ئالى مەسلىھەتچىسى دىگەن ئۇنۋانىنى بەردى. نەتىجىدە، باۋدىيەنخۋانىڭ ئاقسۇدىكى ئابرويىدىن پايدىلىنىپ، خۇشىڭ كىشىلەر رايىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ پىرقە ئىشلىرىنى كونترول قىلىشقا زېمىن ھازىرلىدى.

يەرلىك قوراللىق قىسىملارنى كونترول قىلىشنى خۇشىڭ ھەممىدىنمۇ چىڭ تۇتتى. ناھىيىلەرنىڭ ساقچى ئىدارىلىرى ۋە ئۇچتۇرپان چېگرا ئوتتۇرا ئەترىدىنىڭ رەھبەرلىك ھوقۇقىنى بىۋاستە چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋالغاندىن سىرت مەسلىھەتچىلەر شتابىنىڭ 2 - گۇرۇپپىسى رەھبەرلىك قىلىدىغان جاسۇسلۇق ئەترىتىنى (دۇڭ پەملىلىك پاروتچىك مەسلىھەتچى رەھبەرلىك قىلاتتى. بۇ كىشى خەنزۇ - رۇس قانلىق پىرروتكا ئىدى) ئىشقا

سېلىپ تازىلاش سىياسىتىنى يۈرگۈزدى. ئاز سانلىق مىللەت ئىچىدىن چىققان ئاسىلار ۋە لۈكچەكلەرگە ئاز - تولا نەپ بېرىپ جەمىيەتكە خىزمەت قىلىش نىقاۋى ئاستىدا جەمىيەت ئەھۋالىدىن كوز - قۇلاق بولۇپ تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى قولغا ئالدى. ئۇيغۇرلارنىڭ ئاتاغلىق تەرەققىيپەرۋەر زىيالىسى ئەكبەرنى ئەشۇنداق قولغا ئېلىپ بىر قانچە يىل قامىدى.

ھەربى، سىياسى، پىرقەدىن ئىبارەت 3 لىنىيە ئارقىلىق جەمىيەت ئەھۋالىنى تىڭ تىڭلايدىغان ئاخبارات تورلىرىنى ھەممىلا يەرگە يېيىپ، پۈتۈن ئاقسۇ ۋىلايىتىنى خۇشىڭ تامامەن ئۆز كونتروللىغىدا تۇتالايدىغان قىلدى. پۈتۈن ۋىلايەتتىكى كىچىك ئەمەلدارلار ئۆز ئەمىلىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن خوشامەت قىلىپ تەخسە كوتۈرۈشنى دەستەك قىلىشۋالدى. "كىم ئەمچەك سالسا ئاناڭ شۇ" دىگەندەك، ماختاپ ئۇچۇرۇپ خوشامەتكۈيلۈك قىلىش، مېھمانغا چاقىرىپ سوغا تەقدىم قىلىش ئىشلىرى ئۈزۈلمەي بولۇپ تۇردى.

ئاقسۇنىڭ خەنزۇ ۋالىسى ليۇمىڭگاڭ خۇشىڭ بىلەن باراۋەر ئورۇندا بولۇپ، ھوقۇق تەسىردىمۇ تەڭ ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خۇشىڭ ئۇنى كوزىگە قادالغان مىخ ھىساپلاپ كوزىدىن يوقۇتۇش كويىغا چۈشتى. بۇ سىياسى رەقىبىنى يوقۇتۇش ئۈچۈن، خۇشىڭ "دېموكىراتىيە" دىگەن ساختا شۇئارنى كوتۈرۈپ، بىردىنلا خەلققە غەمخورلۇق قىلغۇچى قىياپەتتە ئوتتۇرىغا چىقتى. ئۇنىڭ قوي كاللىسى ئېسىپ قويۇپ ئىت گوشى ساتىدىغان بۇ ساختىپەزلىكىنىڭ سىرىنى ھۇشى بار ئادەملەرنىڭ كوردۇۋېلىشى ئانچە قىيىن ئەمەس ئىدى.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ تېچلىق بىتىم ۋاقتىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە دېموكىراتىك ھوقۇق بېرىشكە ۋەدە قىلغان ئىدى.

خۇشىڭ مۇشۇنىڭدىن پايدىلىنىپ، ھەدەپ "دېموكراتىك سايلام"نى تەشەببۇس قىلدى. ناھىيىلەرنىڭ مەسلىھەت كېڭەش ئەزالىرىنى ۋە كېڭەش باشلىقلىرىنى سايلاشتا، ئالدىن ئالا پۇختا ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بېرىپ، يىغىن باشلانغاندا ئۆزى بەلگىلىگەن نامزاتلارنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىر مەيدان ڨونچاق ئويۇنى خۇددى راستىكىدەكلا ناھايىتى چوڭ داغ-دۇغا بىلەن باشلاندى.

قېرىپ ئالجىغان كۆچارلىق سىيىت ئەھمەت خوجا دىنىي جەھەتتە پەۋقۇلئاددە يۇقىرى ئىمتىيازغا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن سىياسىي جەھەتتە، ھەقىقەتەنمۇ ھېچنەرسىدىن خەۋەرسىز دۆت ۋە سولەتۋاز ئادەم ئىدى. تۇرمۇشتا چىرىك، ئۆز سولتىنىگە مەغرۇر بۇ ئادەم قورچاق ۋالى بولسا راسا باپ كېلەتتى. شۇنىڭدەك ئۇنىڭ ئۆزىنىڭمۇ تاماسى بار ئىدى. خۇشىڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا يېڭى ھۈنەر چىقىرىپ، بىر ئادەمدىن ئىككى بىسلىق پايدىلانسا، بۇ قالتىس كۆڭۈللۈك ئىش بولاتتى!

شەرققە ھەيۋە قىلىپ، غەرپكە ھۇجۇم قىلىش، بالا كەلگەندە قۇيرىغىنى تىكىۋېتىش

خۇشىڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئاقسۇدا ھەشەمەتلىك ئوردىلار بولمىسىمۇ، يەرلىك خاقانلارغا خاس ئالاھىدە پۇراق بار ئىدى. دائىم ياخشى گەپ ئاڭلاپ خوشۋاق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقانلىقىدىن ئۆزى مەمنۇن ئىدى. بىراق ياخشى كۈنلەر ئۇزاققا بارمىدى. مەملىكەت بويىچە ئازاتلىق ئۇرۇش ۋەزىيىتى كەسكىن ئۆزگىرىپ، قۇدرەتلىك خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىمۇ ئىستراتېگىيىلىك مۇداپىئەدىن ئەندى ھۇجۇمغا ئۆتكەن، گومىنداڭ قوشۇنلىرى ئارقا-ئارقىدىن مەغلۇپ بولغان ئىدى. بېيجىڭ، تيەنجىنلەر ئازات قىلىنىپ، ليوكەن بىڭتۇەنلىرى پۈتۈنلەي يوقۇتۇلغان، خۇەيخەي ئاساسىي قوشۇنلىرى بىت-چىت بولغان ئىدى ...... جياڭ جيېشى خاندانلىقىنىڭ گۇمران بولۇش ئالدىدىكى ئۆلۈم سىگنالى ھەممىلا جايدا جاراڭلىغان ئىدى.

شىئەن ئازات بولغاندىن كېيىن، غەربىي شىمالنىڭ ۋەزىيىتى خەۋپ ئاستىدا قالدى. لەنجۇمۇ ھۆررا-چۇقان سادىسى ئاستىدا قالدى. ئاز كۈن ئۆتمەي ئازات قىلىنىشى مۇمكىن ئىدى. خۇشىڭ كۈندە شىنخۇاشې بىلەن جۇڭياڭشېنىڭ خەۋەرلىرىنى ئاڭلاپ سېلىشتۇرۇپ، ئومۇمىي ئەھۋالدىن خەۋەردار بولۇپ تۇراتتى. يۈرىكى ئۆتتەك كۆيۈپ يانسىمۇ، لېكىن چىرايىدىن سەزدۇرمەيتتى، خۇەيخەي ئۇرۇشىنىڭ دەسلىۋىدە، خۇاڭ بەي تاۋ بىڭتۇەنى يوقىلىشتىن ئىلگىرى ئۇ دۈشمەن بىلەن ئۆز قوشۇنلىرىنىڭ ئورۇنلىشىش ئەھۋالىنى كۆرسىتىدىغان خەرىتىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: "بۇ شاخماتتا بىر ئورۇق خاتا مېڭىلدى، ئەندى جەزمەن ئۇتتۇرۇپ قويىمىز" دەپ ئۈمىدسىزلەنگەن ئىدى.

گېنېرال تاۋسىيۇې پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئارمىيە، خەلقنى قۇتقۇزۇپ قېلىش مەقسىتىدە، قارا شەھەردە بىرىگادا باشلىقىدىن يۇقىرى كادىرلارنى چاقىرىپ يىغىن ئېچىپ، ھەقىقەتكە قايتىش مەسىلىسىنى مەخپىي مەسلىھەتلەشتى. خۇشىڭ قېچىپ كېتىش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ چۇقان-سۈرەن كۆتۈرۈپ قېچىشقا شارائىت ھازىرلىدى. يىغىندىن كېيىن، ئومۇمىي ۋەزىيەت ئەمدى ئۆزگەرتكىلى بولمايدىغان دەرىجىگە يېتىپ بارغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا شەرققە ھەيۋە قىلىپ،

غەرپكـە هۇجۇم قىلىش يولى بىلەن ئۆز جېنىنى ئېلىپ قېچىش
ھىلىسىنى قىلدى . ئاقسۇغا قايتىپ بارغانـدىن كېيىن بىرىنگـادا
قوماندانلىق شتاۋىدىكى كەسپى خادىملارغا كوزدىن كـوچۈرۈش
گۇرۇپپىسى ئۇيۇشتۇرۇپ كۇچاردا بۇيرۇق كۇتۇپ تۇرۇشنى، ئۆزى
باش بولۇپ، ھەربى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالىنى كوزدىن كو ـ
چۈرۈپ چىقىدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. قارا شەھەر يېغىنى تـوغرىـ
سىدا قـول ئاستىدىكىلەرگە ھېچنەرسە دېمىگەنلىكى ئۈچۈن، كەڭ
ئوفىتسىر ـ جەڭچىلەر ئەھۋالدىن خەۋەرسىز قالدى. ئۇرۇش مەـ
شىقىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك دەپ جار سالدى. ئۇ يەنە كوـ
رۈنۈشتە ھېچنەرسە بـولمىغاندەك قىياپەتتە ساختىلىق بىلـەن،
ئـوفىتسـىر ـ جـەڭچىلەرنىڭ تـولىسىنـى ھىلىگـەرلىك قىلىـتىغىغا
چۈشۈرىۋالدى.

ئاقسۇغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن، قوماندانلىق شتاۋىدىكى
ئۆزى ئىشەنمەيدىغان خادىملارنىڭ ھەممىسىنى كوزدىن كوچۈرۈش
گۇرۇپپىسىغا ئايرىپ ، مۇئاۋىن بىرىگادا باشلىغى گـاۋرۇڭ گۇاڭ
يىتەكچىلىكىدە ئۈچتۇرپاندىكى 193 ـ پـولك بىرىنچى باتالىيون
تـۇرغان جايغا ھەربى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالىنى كوزدىن كوـ
چۈرۈشكە ماڭدۇردى. مەنمۇ شۇ تىزىمدىكىلەر قاتارىدا ماشىنىغا
ئـولتۇرۇپ ئۈچتۇرپانغا بارغان ئىدىم. گـومىنداڭنىڭ تـەقدىرى
بەلگىلىنىپ بولغانلىقىدىن ئاللىقاچان خـەۋىـرى بـار خـۇشىڭ،
يوشۇرۇنچە قـۇيرۇقنى خادا قىلغان ياخشى، ئـەسكەرنىڭ ئېسىلـ
لىغى چاققانلىقتا، كىچىككەنسىرى ئوزگىرىش يۈز بېرىشى مۇمكىن
دەپ ھىساپلاپ، ئاقسۇنىڭ بوش قالغان مەزگىلىدىن پايدىلىنىپ
يۈك ـ تاقلىرىنى تېڭىپ، كوپلىگەن ئالتۇن ۋە نەق پـۇللارنى
ئېلىپ ئىچكىرىگە قاچتى. قۇمۇل ئارقىلىق ئايـرۇپىلان بىلـەن
گۇاڭجۇغا بېرىپ، ئۇ يەردىن شاڭگاڭغا چىقىپ كەتتى .

ئاقسۇنىڭ قىيىنغا توختىغان ھەقىقەتكە قايتىشى

لى زوتاڭ گەرچە ”خۇاڭپۇ ھەربى مەكتىۋىنى، قـۇرۇقلۇق
ئارمىيە داشۆبىسىنى پۈتتۈرگەن جىيجياڭلىق“ دېيىلگەن مۇئەييەن
سىپىتىمىغا مەنسۇپ كىشى بولسىمۇ، لېكىن ۋەزىيەتكە قـاراپ
ئىش تۇتۇشنى بىلمەيدىغان تەرسا ئادەم بـولغانـلىغى ئـۈچۈن،
مەنسەپتە ئوڭۇشلۇق كوتۈرۈلەلمەي كـەلگەن ئىـدى. خـۇشـىڭ
قېچىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭغا بىرىگادا كوماندىرى بـولۇپ
كوتـۈرۈلۈشكە پۇرسەت تېپىلدى. بۇنىڭدىن ئۇ چەكسىز خۇرسەن
ئىدى . ئۇ خۇزۇڭنەنگە تېلېگىراما يوللاپ ”مەنسىۋىمنى كوتەرـ
گەن ھىممىتىڭىز ئـۈچۈن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن. ھىمـمىتىڭىزگە
سادىق بولۇپ قۇلدەك خىزمەت قـىلىپ جـاۋاپ قـايتۇرىـمەن“
دېگەن قائىدە ـ يوسۇنلارنى بېجىرگەندىن باشقا، يەنە خۇشىڭنىڭ
جەندىسىگە ۋارىسلىق قىلـىپ، ئاقسـۇدىكى ھەربى، خەلـقلەرگە
ھوكۇمرانلىغىنى يۈرگۈزۈپ، ئـاسانـراق يـۇقۇرىغا ئـورلەشـىنىڭ
كويىغا چۈشتى .

بۇ چاغلاردا خەلق ئازاتلىق ئارمىـيىسى تـاغنى تـالقان
قىلغۇدەك غەيرەت بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنى قاپلاپ غەلىبىـ
سىرى ئالغا باسماقتا ئىدى. لى زوتاڭ ئانچە سـەزگۈر ئـادەم
بولمىغاچقا، كېيىنكى ئەھۋالنىڭ قانـداق بـولۇشـىنى تـەسەۋۋۇر
قىلالمىدى، ئەكسىچە قولغا كىرگەن ھوقـۇق تەسـىرىدىن مـەس
بولۇپ كەتتى . پۈتۈن مەملىكەت خەلقىنىڭ ”ئاچارچىلىقتا، زىيانـ
كەشلىكتە، ئىچكى ئۇرۇشقا قارشى تـۇرۇش“ ھـەركىتى ئارقا ـ
ئارقىدىن كوتۈرۈلۈپ ئەۋج ئالماقتا ئىدى. لېكىن ئۇرۇش ئوتى
شىنجاڭغا تېخى يېتىپ كەلمىگەن، ئاقسۇ بولسا تـاڭ قاراڭغۇـ
لىغىدا تۇرغان بولۇپ، چىرىك كونا ھـاكىمىيەت بـىر مـەھەل

يەر دەسسەپ تۇرىۋاتاتتى. شۇ چاغدىكى تەرتىپكە سېلىنغان 65 ـ بىرىگادىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ باشقۇرۇش ۋە مۇداپىئە كۆرۈش ئەھۋالى مۇنداق ئىدى: 194 ـ پولكنىڭ كوماندىرى لى يۇجۇڭ تۇرپان، پىچان، توقسۇن دائىرىسىنى مۇداپىئە قىلاتتى. ئاتلىق پولك كوماندىرى ليۇچىڭشۈي، پولكنىڭ ئاساسىي كۈچى (بىرىگادىنىڭ زەمبىرەكچىلەر لىيەنى بۇنىڭ ئىچىدە) كۇچاردا تۇرۇپ شىڭخا ۋە شايار ناھىيىلىرىنى قوغدايتتى. 193 ـ پولكنىڭ كوماندىرى گۇڭ مىڭجىننىڭ پولك شىتابى باي ناھىيىسىدە تۇراتتى. پولكقا بىۋاستە قاراشلىق قىسىملار ۋە 2 ـ باتالىيون قىزىل بىلەن قارا يۇلغۇن تاشيولى بويىدىكى مۇھىم ھەربى ئورۇنلاردا تۇراتتى. 3 ـ باتالىيون ئاقسۇ بىلەن كونا شەھەرنى مۇداپىئە قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان (باتالىيون كوماندىرى لى خەن رۇن) 1 ـ باتالىيون ئۇچتۇرپاندا (باتالىيون كوماندىرى چىن زىچىڭ)، تۇرۇپ ئۇچتۇرپاندىكى چېگرا قوغداش ئوتتۇرا ئەترىتىگە ياردەملىشىپ، جۇڭگو ـ سوۋېت چېگرا لىنىيىسىنى ساقلايتتى. لى زوتاڭ ئۇ چاغلاردا مۇداپىئە ئىشىدا بىرەر سەۋەنلىك ئۆتۈپ قالمىسىلا، كەلگۈسىدە بىخەتەرلىك ۋەزىيەتنى تۇتۇپ تۇرالايمىز دەپ ھېسابلايتتى.

”جياڭ جيېشىنىڭ ئالۋاڭ ـ سېلىقى تۈمەن مىڭ خىل“ دىگەن ئاھ ـ زارلار ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ ئالۋاڭ سېلىقىنىڭ نەقەدەر ئېغىرلىقىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. ئازاتلىققا بولغان تەشنالىق ـــ خەلق ئارزۇ قىلىدىغان كۈرەش نىشانىغا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. 26 ـ ئاۋغۇست كۈنى لەنجۇ ئازات قىلىنىپ، ما بۇفاڭ قوشۇنلىرى پۈتۈنلەي پارچىلاندى. ئازاتلىق ئارمىيە تېز ئىلگىرىلەپ شىنىڭ ۋە خېشى كارىدورىنى ئىشغال قىلدى. چوڭ قوشۇن شىنجاڭ چېگرىسىغا يېقىنلاپ

كەلگەن بولۇپ، ھەقىقەتكە قايتىشقا شەرت ـ شارائىت پىشىپ يېتىلگەن ئىدى. گېنېرال تاۋ سىيۆ توسالغۇلارنى يېمىرىپ تاشلاپ 25 ـ سىنتەبىردە تېلېگراممىا يوللاپ تېچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكالىدى.

ھەر ئىشنىڭ چوڭ ـ كىچىكى بولىدۇ. ئالدىن ھازىرلىق قىلىپ قويۇش كېرەك، ئەلۋەتتە. شىنجاڭ تېچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتقان چاغدا ۋە شۇندىن كېيىن چەت چېگرا رايونىدىكى جەڭچى ـ ئوپىتسېرلار گومىنداڭنىڭ ئالدامچىلىق ساختا تەشۋىقاتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى بىلەن تېخى ئۇچراشمىغان بىر پەيتتە بەزەن خاتا سۆزلەرنى قىلىپ ياكى خاتا ئىشلارنى ئىشلەپ قويىدى. بۇ ھەركىم ئۆزى قىلغان ئىش بولسىمۇ، بىراق ئىجتىمائىي سەۋەبىمۇ يوق ئەمەس. بۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ناچار ئاقىۋەتلەر ھەقىقەتكە قايتقان قىسمەن جەڭچى ـ ئوپىتسېرلارنى ھەقىقەتەن قىيناپ قويدى.

لى زوتاڭ ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدىكى تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، ئەتىسى ئەتىگەندە ئاقسۇدىكى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ باش ئەمەلدارلىرىنى، قوماندانلىق شىتابىنىڭ بۆلۈم مۇدىرلىرىنى دوكلات قىلىشقا چاقىردى. ئۇلار تېلېفون ئالغاندىن كېيىن، ئەھۋالدىن خەۋەرسىز بولغاچقا، ئادەتتە بولۇپ تۇرىدىغان ئەمەلدارلارنىڭ باش قوشۇپ دوكلات قىلىدىغان ئىشى بولسا كېرەك دەپ ئويلايدۇ. كۈتمىگەن يەردىن مۇنداق چوڭ بۇرۇلۇش بولۇپ، ئىشنىڭ باشقىدىن باشلىنىشىنى كىم بىلسۇن! يىغىن قوماندانلىق شىتابىنىڭ ئىشخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. يىغىندا: مۇئاۋىن بىرىگادا باشلىقى گاۋرۇڭگۇاڭ، 193 ـ پولكنىڭ كوماندىرى گۇڭ مىڭجىن، 194 ـ پولكنىڭ ئورۇنباسار كوماندىرى لىن جىنچەن، 193 ـ پولك 3 ـ باتالىيونىنىڭ

كوماندىرى لى خەنرۇن، باش سەنمۇ چىن شۇ خۇك، مۇئاۋىن
مۇدىر ليۇ جۇڭچىڭ، 2 - بولۇمنىڭ مەسئولى مايور سەنمۇ جو-
يۇجى ، فۇگۇەن مۇدىر چىن زىچىڭ، قورال - ياراق مۇدىرى باۋ-
جۇڭلىڭ ، ھەربى لاۋازىمات مۇدىرى جۇجيا شاڭ، ھەربى
دوختۇر مۇدىرى جاۋ يۇڭگىن، ئېغىر - يېنىك قورال باتالىيون
كوماندىرى خى شۇچۇەن قاتارلىقلار قاتناشتى. يىغىنغا لى زوتاڭ
رىياسەتچىلىك قىلدى . تېلېگىراممىنىڭ مەزمۇنىنى ئۇ، يىغلاپ
تۇرۇپ ئېلان قىلدى. ياش ئۇنىڭ كوزىدىن يامغۇردەك توكو-
لەتتى . لى زوتاڭ ھەددىدىن زىيادە بىئارام بولۇپ كەتكەنلىكى
ئۇچۇن، يىغىننى داۋاملاشتۇرۇشقا ئىلاجى بولماي، گاۋرۇڭگۇاڭ
يىغىنىنىڭ ۋاقىتىنچە توختىتىلغانلىغىنى ئېلان قىلدى. چۇشتىن
كېيىن يىغىننى داۋاملاشتۇرغان چاغدا، لى زوتاڭ: "تاۋ سىيۇي
پىرقە - دولەتكە ئاسىلىق قىلدى. قانداق قىلىمىز؟" دەپ دەرھال
كوپچىلىكتىن پىكىر سورىدى. تۇيۇقسىز يەتكۇزۇلگەن بۇ پەۋقۇل-
ئاددە خەۋەردىن كوپچىلىك دەرھال بىر نىمە دېيىشكە ئۇلگۇرمە-
گەن ئىدى ، ئېغىز ئېچىپ ھاڭۋېقىپ بىر پەس تۇرۇپ قېلىشتى.
بىر دەملىك جىم - جىتلىقتىن كېيىن، ئۇرۇش قىلىش، قېچىپ
كېتىش، تېچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش مەزمۇنىدا 3 خىل
ئوخشاش بولمىغان پىكىرلەر تەرەپ - تەرەپتىن قويۇلۇشقا باش-
لىدى. لىن جىنچەن قاتارلىقلار: "نەچچە ملىيون ئارمىيە تار-
مار بوپكەتكەن تۇرسا، بىز بۇ بىر نەچچە ئادەم ئۇرۇش قىلىمىز
دىسەك ، خۇددى تۇخۇمنى تاشقا ئۇرغاندەك ئوزىمىزنى ھالاك
قىلمايمىزمۇ؟" دىدى. شۇ ئارقىلىق ئۇرۇش قىلىشقا قارشى
تۇرىمىز ، ئۇرۇشساقمۇ نەتىجە قازىنالمايمىز - دىمەكچى بولدى.
چىن شۇ خۇك: "كوممۇنىستىك پارتىيىسى كەلسە، ھەممىمىز تىرىك

قالمىغىدەكمىز، ھىندىستانغا قاچايلى!" دىدى. خى شۇچۇەن
خەرىتىنى كورسىتىپ: "قارا قۇرۇم تېغى ئېگىز، يولى خەتەرلىك،
ھاۋا - سۇ يوق، پەقەت قوتاز مىنىپلا ئوتكىلى بولىدۇ. بىزنىڭ
خوتۇن - بالا چاقىلىرىمىز تۇرسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە پۇلىمىز يوق
قانداق ماڭىمىز؟ ماڭساقمۇ قېچىپ كېتەلمەيمىز." دىدى. كوپچى-
لىك ئاخىرى ھەقىقەتكە قايتىش يولىغا ماقايىلى، شەخسى ئىشلى-
رىمىزغا كەلسەك خۇدانىڭ بۇيرىغىنىنى كورەرمىز دېيىشتى.
لى زوتاڭ بىلەن گاۋرۇڭگۇاڭ ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىنلا
ئىختىلاپ بار ئىدى. شۇڭا يىغىندا بىر - بىرسىنىڭ زىتىغا
سوز قىلىپ بىر - بىرىگە يول قويغىلى ئۇنىمىدى. ئەھۋال مۇشۇ
دەرىجىدە بولۇپ قالغانلىغى ئۇچۇن ھەممەيلەن نىمە قىلارىنى
بىلمەي، بۇ تارىخى خاراكتىرلىك يىغىن نەتىجىسىز ئاياغلاشتى.

يېچىڭ، لوشۇرېن، ماچىڭشياڭ، جۇڭ زويىن، ليۇخەندۇڭ
قاتارلىق ھەربى، مەمۇرى باشلىقلار 9 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاق-
سۇغا يېتىپ كەلدى . ئەسلىدە بىر مەھەل جىمىپ قالغان سا-
سلىقنىڭ ئولۇك سۇيىنى ئۇلار كېلىپ قوچۇپ ئاردلاشتۇرۇپ، تىنىپ
قالغان ئەخلەت - چاۋالارنى يەنە لەيلەتتى.

لى زوتاڭ ئوزى كونا ھوكۇمرانلىقا قارىتا ئەخمەقلەرچە
پىدائىلىق ساداقىتىنى ئادا قىلىش نىيىتىدە ئىدى. ئەزەلدىن
گومىنداڭنىڭ تەشۋىق تەربىيىسىنى قوبۇل قىلىپ كومپارتىيىنىڭ
ئەمىلى سىياسىتىنى تېخى كورۇپ باقمىغان لى زوتاڭنىڭ بۇنداق
قىلىشىنى چۇشىنىشكە بولاتتى. لېكىن چوڭ ۋەزىيەت تەقەززاسى،
كىشىلەر رايىنىڭ بىر ياققا يۇزلەنگەن ئەھۋالى ئاستىدىمۇ ئۇنىڭ
ئىدىيىسىدە مۇشۇنداق داۋالغۇپ تۇرىدىغان زىددىيەت شەكىللەندى.
ئۇ، ھېچ ئامال تاپالماي تۇرغان پەيتتە جېنىدىن تويغان بىر
تۇركۇم ھاماقەتلەرنىڭ ئاقسۇغا يېتىپ كېلىشى سەكراتتا ياتقان

كىشىلەرگە ئاز - تولا ئۈمىت بېغىشلىدى.

يې چىڭ، لوشۇرنىلارنىڭ ماشىنىسى ئاقسۇغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىرىگادا قوماندانلىق شتاۋىدىكى لى زوتاڭنىڭ باغچىسىغا چۈشتى. مۇھاپىزەتچىلەر قاتمۇ-قات ئورۇنلاشتۇرۇلغان، خۇددى چوڭ دۈشمەن بېسىپ كېلىۋاتقاندەك، ھەر قەدەمدە بىردىن پوست قويۇلغان ئىدى، لى زوتاڭنىڭ ئەسلىدىكى مۇھاپىزەتچىلىرىدىن باشقا، ماچىڭشياڭ ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن مۇھاپىزەتچىلەرنىمۇ قوشلاپ پوست قويۇپ، قورا ئىچىگە ھېچكىمنى كىرگۈزمەيدىغان، ئىنسى-جىنىمۇ ئۆتەلمەيدىغان قىلىۋەتتى.

بىر داۋالغۇش بېسىلماي تۇرۇپلا يەنە بىر داۋالغۇش پەيدا بولدى. لى زوتاڭنىڭ ئۆزىدىن نېرى كەتمەيدىغان مۇھاپىزەتچىسى رىن گولياڭ (شىمالى شەنشى يەنئەنلىك) نىڭ ئەسلىدە يې چىڭدىن ئالىدىغان كونا ئۆچمەنلىكى بولۇپ، پەيت تاپالماي يۈرەتتى. ئەمدى ئۇ مۇشۇ پەيتتە يې چىڭنى ئۆلتۈرۈش كويىغا چۈشكەن ئىدى. دەسلەپتە چاي ئېلىپ كىرگەن پەيتتە گىرانات تاشلىماقچى بولدى. مۇنداق قىلسام ئۆزەممۇ بىللە ئۆلىمەن، باشقىلارمۇ ياردار بولىدۇ، دەپ تەشۋىشلەندى. 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى چۈشتە يې چىڭ ھاجەتخانىغا چىققان پەيتتە ئۇنىڭغا ئوق چىقاردى. بىراق ياخشى قارىغا ئېلىنمىغانلىقتىن ئوق تەگمەي قالدى. قاتتىق چۆچىگەن يې چىڭ ئىشتىنىنى كۆتەرگەن پېتى لى زوتاڭنىڭ ياتىقىغا قاراپ قاچتى. ئىككىنچى پاي ئوق ئېتىلغاندا ئۇ قېچىپ تامنىڭ دوخمۇشىغا بۇرۇلغان ئىدى. ئارىلىق يىراغراق ھەم ھولۇقۇپ ئېتىلغان ئوق ئۇنىڭ مۈرىسىگە تېگىپ، گېنېرال لېيتېنانتلىق پاگونلىرىنى ئاسمانغا ئۇچۇرتىۋەتتى، بىراق ئېغىر يارىلانمىدى. كوپچىلىك پات - پاراخلىشىپ كەت-

كەن پەيتتە رىن گولياڭ سېپىلدىن ئارتىلىپ قېچىپ قۇتۇلدى. لى زوتاڭ قاتىلنى قاتتىق جازالايدىغانلىقىنى ئېيتقان بولسىمۇ، لېكىن شۇ چاغدىكى ئەھۋالنى بېسىقتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈنلا قىلىنغان پوپوزا ئىدى. ئەمەلىيەتتە رىن گولياڭ ئالاھىدە ۋەزىپىلىك لېيەنگە يوشۇرۇنغان بولۇپ، قاتىلنى ھېچكىم سۈرۈشتۈرمىدى. كۈتمىگەن پەيتتە يۈز بەرگەن بۇ ۋەقە يې چىڭ قاتارلىق توخۇ يۈرەكلەرنىڭ ئاقسۇدىن كېتىش نىيىتىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى. ئۇلار يۈك-تاقىنى دەرھال تېڭىپ ئەتىسى يولغا چىقىشقا تەييارلاندى.

شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشى توغرىسىدا جياڭ جيېشى ئاللىقاچان خەۋەردار ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەسكەرلەرنىڭ مۇئاش، تەمىناتلىرىنى خېلى بۇرۇنلا توختىتىۋەتكەن ئىدى. جەڭچى - ئوفىتسېرلار تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدا قوسىقى كۆپۈپ غەزەپلىنىپ تۇراتتى. "ماچىڭشياڭ قاتارلىق ئەمەلدارلار نۇرغۇن ئالتۇن ئېلىپ كەتتۇ" دېگەننى ئاڭلاپ، "ئۆزىمىزنىڭ قان - تەرىمىز بەدىلىگە كەلگەن مۈلۈكنى ئۇلارنىڭ چەتئەلگە ئېلىپ چىقىپ، بۇزۇپ - چېچىپ خەشلىشىگە يول قويمايمىز" دېگەن گەپلەر كۆپەيدى.

ئاقسۇدا ئۇ چاغلاردا كومپارتىيىنىڭ يەر ئاستى تەشكىلاتى يوق ئىدى. ئەسكەرلەرنىڭ ئاڭ-پىكرى "ئاكا - ئۇكا بولۇش"تىن ئىبارەت فېئوداللىق مۇناسىۋەتلەر سەۋىيىسىدە ئىدى. بىرىگادىغا بىۋاستە قاراشلىق ھەر قايسى روتا بىر - بىرسى بىلەن مۇناسىۋەت قىلىپ، ئالتۇننى تارتىۋېلىش پىلانىنى تۈزۈپ، ۋاقىتلىق ھەربىي ھالەت يۈرگۈزدى. ئۇلار تولۇق قوراللانغان ھالدا گازارما دەرۋازىسى ۋە يوللارنى كونترول قىلىپ، بىرىگادا شتاۋ-

دىكى جەكچى-ئوپېتسېرلارنىڭ كىرىپ-چىقىشى ئۈچۈن پەقەت كەچىك ئىشىكىنىلا ئېچىپ بەردى. يې چىڭ، ماچىڭشياڭلار بىلەن بىللە ماگماقچى بولغان جوڭ زويىن (تەرتىپكە سېلىنغان 128-بىرىگادىنىڭ لۈيجاڭى) دەرۋازىدىن چىقماقچى بولغاندا، قورالسىزلاندۇرۇلۇپ، ياتىقىغا ھەيدىۋېتىلدى. نەتىجىدە ئەھۋال بىردىنلا جىددىيلىشىپ، تېگىپ كەتسىلا پارتلاپ كېتىدىغان ھالەتكە يەتتى. ئەتىسى لى زوتاڭ، يې چىڭ-ماچىڭشياڭ قاتارلىقلارنى ئۇزاتماقچى بولدى. ئىككى دانە دادۇجى ماشىنا بىرىگادا شتابىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەن چاغدا، ئەسكەرلەر يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىلىرىگە چىقىشىپ، ھەرخىل قورال-ياراقلارنى بەتلەپ تەييارلىق ھالىتىدە تۇراتتى. ئۇلار ماشىنىغا توختاش بۇيرۇقىنى بەردى. ماچىڭشياڭ ئەھۋالنىڭ خەتەرلىك ئىكەنلىكىنى بايقاپ، ئۆزىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىگە قالايمىقان ھەرىكەت قىلماسلىق ھەققىدە ئىشارەت قىلدى. يې چىڭ خۇددى سادىن قوققان چۈجىدەك تاتىرىپ گېنېراللىق ھەيۋىسىنىمۇ ئېسىدىن چىقىرىپ ماشىنا كوزۇپىنىڭ ئىچىدىن بېشىنى چىقىرالماي ياتاتتى. باشقىلىرى بىر-بىرسىگە قارىشىپ قارا تەرگە چۆمۈشتى، ئاياللار يىغا-زارە قىلىشتى. ئۆزلىرىنىڭ قاغىش تەككەن جانلىرىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، يەنە لى زوتاڭنىڭ ئۆيىگە قايتىپ كېتىشتى. بۇ چاغدا يې چىڭ، ماچىڭشياڭلار ئىگىسىز قالغان لالما ئىتتەك قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىشىپ لى زوتاڭ بىلەن گاۋرۇڭگۇاڭدىن ياردەم سورىدى. ئاندىن گاۋ رۇڭگۇاڭ ئۆزى جىپ ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، يې چىڭ، ماچىڭشياڭلارنىڭ ماشىنىلىرىنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭدى. لېكىن ۋەقە ئۇنىڭ ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە بولدى. بىر بەنجاڭ گاۋ رۇڭگۇاڭنى ماشى-

نىدىن ئارتىپ چۈشۈرۈپ ئەدىۋىنى بېرىپ قايتۇرىۋەتتى، ئىككىنچى قېتىم ماگماقچى بولغانىدىمۇ ۋۇجۇتقا چىقمىدى.

قاتتىق قوللۇق بىلەن ئۇسسۇپ بېقىپ بۇرنىغا يىگەندىن كېيىن، ئۇلار يۇمشاق قوللۇق ئۇسۇلىنى ئىشقا سالدى — چىرايلىق سۆزلەر بىلەن ئالداپ كوردى. گاۋ رۇڭگۇاڭ ئارىغا چۈشۈپ (بۇ چاغدا تاۋسىيۇبىدىن تېلېگىراممۇ كەلگەن، ھىندىستانغا كەتسە قويۇپ بېرىڭلار دېگەن ئىدى) بىرىگادىغا قاراشلىق ئەسكەرلەرنى بىر جايغا توپلىدى. ماچىڭشياڭ ئۇلارغا نۇتۇق سۆزلىدى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسى: (1) مەن قېچىپ ماگمىدىم، چېگرا بويىغا قوماندانلىق پونكىتى قۇرغىلى كېتىۋاتىمەن، (2) سىلەر نەچچە ئايدىن بۇيان مائاش-تەمىناتسىز قېلىپ كوپ قىيىنچىلىق تارتتىڭلار، مەنمۇ بۇنىڭغا ئېچىنىمەن. مېنىڭدە كوپ پۇل يوق، تەمىنات ئۈچۈن كۆمۈش پۇل بېرىشىم مۇمكىن، بۇ شەخسەن ئۆزەمنىڭ ئەرزىمەس ئىلتىپاتىم. ئەپۇ قىلىڭلار-دېدى. دېمەك ئۇ مەنپەئەت بىلەن ئالداپ ئەسكەرلەرنى يۇمشاتتى، شۇنداق قىلىپ قالايمىقانچىلىق بېسىلىشقا باشلىدى. ئۇلار ئاقسۇدىكى يولۋاس ئاغزىدىن قۇتۇلۇپ ئالدىراپ-تېنەپ تىكىۋەتتى.

لى شەنفىڭ توپىلىڭى ۋە كۇچاردىكى بۇلاڭچىلىق

”يىقىلغان چېلىشقا تويماپتۇ“ دېگەندەك كۇنگە چۈشۈپ قالغان لى شەنفىڭ (194-پولكتا مائاۋىن يىڭجاڭ) قارا نىيەتلىك نەپسى يامان ئادەم بولۇپ، جوڭگو-ھىندىستان چېگرىسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىگە بېرىۋېلىپ ئۆز ئالدىغا بەگ بولۇش كويىغا چۈشتى. ئۇ ئىككى پىيادىلار لىيەنى بىلەن

پىلىموت ليەننىڭ كوپ قىسىم ئەسكەرلىرىنى مەجبۇرى ئەگەشتۈرۈپ تۇرپاننىڭ گوەندىمياۋ بۇتخانىسىدا بارماقتىن قان چىقىرىپ قەسەميات قىلىشقاندىن كېيىنلا ئاسىلىقنى باشلىدى. ئۇلار 20 نەچچە دانە ماشىنا بۇلاپ، ئوت قويۇپ بۇلاڭچىلىق قىلغاندىن كېيىن، ماشىنىغا ئولتۇرۇپ غەرپكە قاچتى. قۇماندان تاۋسىيۇي ئۇلارنى توسۇپ زەربە بېرىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشەرگەنلىكتىن لى شەنفىڭ كومۇشكە بارغاندا ئامالسىز ماشىنىلارنى تاشلاپ چول - جەزىرىگە قاچتى. ئالدىن توراپ كەينىدىن قوغلاپ زەربە بېرىۋاتقاچقا، 7 كۈن قورشاۋدا قېلىپ، ئوزۇق - تۈلىگى، ئوق - دورىسى تۈگىگەندە تەسلىم بولۇشقا مەجبۇر بولدى.

كۇچاردا تۇرۇشلۇق ئاتلىق پولك بۇزۇقلارنىڭ كۇشكۇرتىشى بىلەن خېلى بۇرۇنلا بۇلاڭچىلىق قىلىپ غەۋغا چىقىرىش كويىغا كىرگەن ئىدى . پولك كوماندىرى ليۇچىڭشۇي پولكقا يېنىپ بارغان كۈنىنىڭ ئەتىسى ھەربى ئوزگىرىش قىلىپ، كۇچار خەلقىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپ پاراكەندە قىلدى.

پولك كوماندىرى ليۇچىڭشۇي ئەسلىدە بايۋەچچى ئائىلىسىدىن بولغاچقا، ئويۇن - تاماشىدىن باشقىنى بىلمەيتتى. ۋەقە يۈز بەرگەن چاغدا ئۇ بانكىدا قارتا ئويناۋاتاتتى. ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن دەرھال گازارمىغا باردى. بۇ چاغدا توپىلاڭ كوتەرگەن ئەسكەرلەر گازارما دەرۋازىسىدىن چىقىپ كەتكەن ئىدى. ليۇچىڭشۇي يالغۇزۇپ توساپ كورگەن بولسىمۇ نەتىجە چىقمىدى. ئوت قويۇش، بۇلاش، ئولتۇرۇش، ئاياللارغا باسقۇنچىلىق قىلىشقا ئوخشاش قەبىھ پاجىئەلىك ۋەقە ئاخىرى يۈز بەردى. بۇلاڭ - تالاڭ قىلىنغان كۇچار ئىنتايىن ئېچىنارلىق ھالدا ۋەيران بولغان ئىدى. ھەقىقەتكە قايتىش ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ، كۇچاردىكى قوشۇنلار يەنە قان قەرزگە بوغۇلدى.

كۇچاردىكى بۇلاڭچىلىق ۋەقەسى ۋە لى شەنفىڭنىڭ خائىنلىق قىلىشى لى زوتاڭنى قاتتىق بىئارام قىلدى. ئۇ كۇچار، تۇرپانلارغا بېرىپ ئىشلارنى رەتكە سالماقچى بولدى. يەنە بىر تەرەپتىن شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ سىياسەتنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالىنى كۈزۈتۈپ كورمەكچى بولدى. مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كورگەن ئەلا، دەپ ئۇرۇمچىگە بېرىشنى قارار قىلدى. مېڭىش ئالدىدا مۇئاۋىن لۇيجاڭ گاۋرۇڭگۇاڭغا مۇندىن كېيىن بىرىگادا بويىچە مۇنداق ۋەقەلەرنىڭ يۈز بېرىشىگە ھەرگىز يول قويماڭ دەپ تاپىلىدى.

لەنجۇدىن خېشى كارىدورى بويلاپ چېكىنىپ چىققان گومىنداڭنىڭ مەغلۇپ بولغان قوشۇنلىرى قۇمۇل ئارقىلىق ئاقسۇغا كەلدى . ئۇلار قۇمۇلدا بۇلاڭچىلىق ۋەقەسى يۈز بەرگەنلىگى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى ئېلىپ كېلىپ، قوشۇنلار ئىچىدە داۋالغۇش پەيدا قىلدى. گاۋرۇڭگۇاڭ شەھەر مۇداپىئە قىسىملىرىغا ئاقسۇنىڭ بىخەتەرلىگىگە ھەققى كاپالەتلىك قىلىشنى تاپشۇرغاندىن تاشقىرى، مەن ۋالى مەھكىمىسىنىڭ مۇدىر كاتىۋى ليۇجۇڭشيۇ ۋە شەھەر مۇداپىئە باتالىيونىنىڭ كوماندىرى لى خەنرۇن بىلەن قانداق قىلىش توغرىسىدا مەسلىھەتلەشتۇق. ليۇجۇڭشيۇ يەرلىك ئورۇنلارنى تاۋۇز چاغىنى مۇناسىۋىتى بىلەن ھەربىلەردىن ھال سوراشقا سەپەرۋەر قىلايلى دىدى. باتالىيون كوماندىرى لى بىۋاستە باشلامچىلىق قىلىپ شەھەرنى مۇداپىئە قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئاقسۇدا قالايمىقانچىلىق پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدى ئېلىندى. گومىنداڭنىڭ قالدۇق قىسىملىرى ئىچىدىكى غەربى شىمال مەمۇرى مەھكىمە رادىئو پىريومنىك خادىملىرىنىڭ ھەممىسىنى گاۋرۇڭگۇاڭ ئوز ئويىدە ئېلىپ قالدى. قالغان خادىملارنىڭ ھەممىسىنى يولغا سېلىۋېتىش ھەققىدە گاۋرۇڭگۇاڭ

بۇيرۇق بەردى. مەن نازارەت قىلىپ ماشىنىغا ئولتۇرغۇزۇپ قەشقەرگە يولغا سېلىۋەتتىم.

لى زوتاڭ ئاقسۇغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن 2 - كورپۇس قىسىملىرىنى قارشى ئېلىش، ھەقىقەتكە قايتقان خادىملارنى تەرتىپكە سېلىش تەييارلىقلىرىغا تۇتۇش قىلدى. لى زوتاڭ 9 - كورپۇسقا سەنمۇجاڭ بولۇپ قەشقەرگە يۈرۈپ كەتكەندىن كېيىن، بىرىگادىغا بىۋاستە قاراشلىق قوشۇنلار بىلەن قوماندانلىق شىتاپتا ئېلىپ قالغان خادىملارنى مەن باشلاپ قارا شەھەرگە بېرىپ تەرتىپكە سېلىندۇق. شۇنىڭ بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش ئالدىدىكى قالايمىقانچىلىقلار بېسىلدى.

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش مەزگىللىرىدىكى بارىكول

ۋاڭ چۈەنفۇ

تاغنىڭ ئالدى - كەينىدىكى بارىكول

بارىكول، قۇمۇل شەھرىنىڭ 360 كىلومېتىر شىمالىغا جايلاشقان. مەنچىڭ دەۋرىدە، ئۇ بېيجىڭدىن تاشقى موڭغۇلىيە ئارقىلىق شىنجاڭغا كېلىدىغان باش بىكەت ئىدى. بۇ يولدا سودىگەرلەر ئۈزۈلمەيتتى. شىنجاڭغا مەنسەپكە تەيىنلەنگەن ياكى مەنسىۋىدىن بوشىتىلغان ھەربى، مەمۇرى ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسى بارىكولگە چۈشۈپ ئۆتەتتى. يەنە بىر تەرەپتىن بارىكول ئىستراتېگىيىلىك مۇھىم ئورۇن ئىدى. شەھەرنىڭ شەرقى جەنۇبىدا ئېگىزلىگى تەخمىنەن 20 - 30 مېتىر كېلىدىغان بىر پوتەي بار. ئۇنى يەرلىك كىشىلەر "يۈيگۈڭ پوتىيى" دەپ ئاتىشاتتى. مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ چيەنلۇڭ يىللىرىدا جۇڭغارلار توپىلىڭىنى بېسىقتۇرغان مەنچىڭ قوشۇنلىرىنىڭ باش قوماندانى يۆي جۇڭچى بۇ يەردە بارىگاھ قۇرۇپ تۇرغان، تيانشان بۆتخانىسىدىكى شۆبىرىنگۈينىڭ ھەيكىلى، رىۋايەتلەردىكى فەن لىخۇانىڭ قوماندانلارغا بۇيرۇق جاكالاش سەھنىسى قاتارلىقلار مىلادى 7 -

ئەسىردىكى ۋەقەلەرنى ئەسكە چۈشۈرۈپ، بۇ جاينىڭ قەدىمى ئۇرۇش مەيدانى ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىدۇ. مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىنىپ، باركول ناھىيىسىدە دۇتۇڭ مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىدى.

شىنجاڭ ئازات بولۇش ئالدىدىكى يىللاردا، باركول يولى چول-لۇشۇپ كېتىپ، ئىگىلىك ئىشلىرى چۈشكۈنلەشكەن ئىدى. لېكىن تاشقى موڭغۇلىيە بىلەن چېگرىداش بولغاچقا، ئەسكەر تۇرىدىغان مۇھىم ئورۇن ئىدى. شۇ چاغدا گومىنداڭ ئارمىيىسى 178 - بىرگادىسىنىڭ ئاتلىق پولكى باركولدا تۇراتتى. باركولنىڭ غەربىدىكى گۈچۈڭ، مورىلاردا گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ 1 - ئاتلىق دىۋىزىيىسى شەرق تەرىپىدىكى ئارا تۈرۈك ناھىيىسىدە بىر چېگرا مۇداپىئە چوڭ ئەترىتى تۇراتتى. ئۇ چاغدا پۈتۈن باركول ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 18 مىڭدىن ئاشاتتى. خەنزۇ بىلەن خۇي-زۇلارنىڭ نوپۇسى 8000 چە بار ئىدى. ئومۇمى نوپۇسى 500 دىن ئاشمايدىغان خەنزۇ - موڭغۇل قېنىدىن بولغان "شالغۇتلار" بولۇپ، ئۇلار باركولدىكى ئەڭ نامرات قاتلام ھېسابلىناتتى. ئۇلاردىن بەزىلىرى خەنزۇ، خۇيزۇ پومىشچىكلارغا يالاقچى، مەدىكار بولۇپ ئىشلىسە، بىر قىسمى چارۋا ئىگىلىرىنىڭ مېلىنى باقاتتى. قازاقلار ئومۇمى نوپۇسنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلاتتى. ئۇلار سۇ، ئوت - چۆپ قوغلىشىپ كۆچمەن چارۋىچىلىق تۇرمۇش كەچۈرەتتى.

1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى، قومۇلدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قىسىملىرىنىڭ تەرتىپكە سېلىنغان 178 - بىرىگادىسىنىڭ لۈيجاڭى مۇ ئېرۇ باركولدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق پولكىنىڭ تۇەنجاڭى ۋاڭ چۈەندۇغا شەخسەن ئۆزى بىر پارچە خەت يازىدۇ.

ئۇ خەتتە: "شىنجاڭدا بېيجىڭگە ئوخشاش تېچلىق بولغۇسى، قوشۇنلارغا ياخشى ئىگە بولۇپ ھەربى، مەمۇرى ئورۇنلار بىرلىكتە يەرلىك تەرتىپنى ياخشى ساقلاڭلار!" دېيىلگەن ئىدى. ۋاڭ چۈەندۇ خەتنى ئېلىپ كۆرگەندىن كېيىن، مۇئاۋىن پولك كوماندىرى شىڭ يىڭلۇ، ناھىيە ھاكىمى ۋاڭ دۇڭياڭ، ساقچى باشلىقى يى ۋۇجەي قاتارلىق باركولدىكى ئاساسلىق كىشىلەرنى خەۋەردار قىلىدۇ. مەخپىيەتلىك بىلەن ئادەتتىكى خەۋەر ئوتتۇرىسىدا ئانچە قاتتىق پەرق بولمىغاچقا، بۇنى ئاڭلىغانلار چىقىپلا ئۇرۇق - تۇققان، ئەل - ئاغىنىلىرىغا ئاشكارىلاپ قويغان ئىدى. شۇڭا "25 - سېنتەبىر" دىن ئەۋەللا باركولدىكى ئارمىيە ۋە خەلقلەر شىنجاڭدا ئۇرۇش بولماي، تېچلىق بىلەن ئازات قىلىنىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپقان ئىدى. تۇەنجاڭ ۋاڭ چۈەندۇ ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ چاۋشەن ناھىيىسىدىن بولۇپ، شۇ چاغدا 31 ياشلارغا كەلگەن ياش ئوفىتسېر ئىدى. ئۇ گېنېرال جاڭ جىجوڭ بىلەن يۇرتداش ھەم شىرەم تۇققانچىلىقى بولۇپ، جاڭ جىجوڭنىڭ كۆپ يىللىق تەسىرى ئارقىسىدا سىياسى جەھەتتىن ناھايىتى سەزگۈر بولۇپ يېتىشكەن ئىدى، شۇنىڭدەك ئۇنى جاڭ جىجوڭ ئۆز قولى بىلەن ئوستۇرۇپ، ئالدى بىلەن "غەربى شىمال ھەربى، مەمۇرى مەھكىمىسى" دە مەخپى ئىشلار بولۇمىنىڭ باشلىقى قىلغان. ئۇندىن كېيىن سۇڭ شىلەننى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ گومىنداڭ دولەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىگە بىۋاستە مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىپلا تۇەنجاڭلىققا ئوستۇرگەن، شۇڭا شەخسى مۇناسىۋەت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا جاڭ جىجوڭنىڭ ھەركىتىگە قاراپ ئىش قىلاتتى. سىياسى جەھەتتە بولسا گومىنداڭنىڭ "زاۋالغا يۈز تۇت-

قانلىغى، كونى ئۇزاققا بارمايدىغانلىغى" نى بىلەتتى. جاڭ جىزجۇڭنىڭ يېڭى سىياسى كېڭەشكە قاتناشقانلىغىنى رادىئودىن ئاڭلاپ، ھەقىقەتكە قايتىشنى ئەلۋەتتە ھىمايە قىلاتتى. مۇئاۋىن تۇەنجاڭ (ئىسمى ئېسىمدىن كۆتۈرۈلۈپ قەپتۇ) ئەسلىدە شەرقى–شىمال پىدائىيلار قوشۇنىغا قاتناشقان. كېيىن شىڭ شىسەي قىسىملىرىدا بولغان، ھەربى سەپتىكىلەر ئىچىدىكى "ئۈچ دەۋر ئەربابى" ھىساپلىناتتى. ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، خوجايىنغا قاراپ بايراق ئالماشتۇرۇش ئادەتتىكى ئىش ئىدى. ھەممىدىن كۆرە ئۇ ئۆز پايدا–زىيىنى بىلەن ھىساپلىشاتتى. پولك كوماندىرىنىڭ ياردەمچىسى شىڭ يىڭلۇ گومىنداڭ ئوپىتسېرلار مەكتىۋىنىڭ 14–قارارىنى پۈتتۈرگەن، ناھايىتى مۇلايىم ھەتتا قورقانچاق، سىياسى جەھەتتە نادان ئىدى. لېكىن گومىنداڭنىڭ كونى ئۇزۇنغا بارمايدىغانلىغى ئۇنىڭغا ئايدىڭ ئىدى. 6 نەپەر ليەنجاڭنىڭ ھەممىسىلا گومىنداڭ ئوفىتسېرلار مەكتىۋىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بولۇپ ئۇلارنىڭ پوزىتسىيىسى شىڭ يىڭلۇدىن ئانچە پەرقلەنمەيتتى. بەزىلىرىنىڭ بالا–چاقىلىرى بولۇپ تېچ ئازات بولسا، ئۇلارنىڭ جانجان مەنپەئەتلىرىگە تېخىمۇ ئۇيغۇن كېلەتتى. پولك كوماندىرى ۋاڭ چۈەندۇ ئۆزىنى پاك تۇتاتتى، مەنسەپ كېبىرىمۇ يوق، تۆۋەندىكى جەڭچى–ئوفىتسېرلار بىلەن مۇناسىۋىتى قويۇق ئىدى، ھەقىقەتكە قايتىشنى خالىسىلا قول ئاستىدىكى قوشۇنلارنى باشلاپ بىرلىكتە ھەرىكەت قىلالايتتى. دەرۋەقە پايدىسىز ئامىللارمۇ يوق ئەمەس ئىدى. بۇ قوشۇنلار ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە لى تيەجۇن ئەنخۇي–خېنەن چېگرىسىدىكى باندىتلارنى يىغىپ قۇراشتۇرغان قوشۇن بولۇپ، 10 يىل داۋامىدا تولىسى ئۆلگەن، قېچىپ يۆتكۈلۈپ كەتكەن

بولسىمۇ، لېكىن قالغانلىرىنىڭ تولىسى پەيجاڭ، بەنجاڭ قاتارلىق مەنسەپلەردە ئىدى. ئۇلارنىڭ تولىسى كونا ھەربى، ئىنتايىن قارام ئادەملەر، شۇنىڭدەك ئەسكەرلەر ئارىسىدىمۇ مۇئەييەن تەسىرى بار ئىدى، ئەسكەرلەر تولىسى گەنسۇدىن ئېلىنغان ۋە تۇتۇپ كەلگەن باللار ئىدى. ئۇلار ئۈستىگە ھەربى كىيىم كىيىۋالغىنى بىلەن نىمىشكە ئەسكەر بولغانلىغىنى، كىم ئۈچۈن ئەسكەر بولغانلىغىنى بىلمەيتتى.

ھەربى قوشۇن مۇنداق ئىكەن يەرلىك ئەھۋال قانداق ئىدى؟ ناھىيىنىڭ ھاكىمى ۋاڭ دۇڭياڭ ئەسلىدە ما بۇفاڭ قوشۇنلىرى 1–ئاتلىق دىۋىزىيىسىدە ھەربى سوت ئەمەلدارى بولۇپ، ما چىڭشياڭ قورال كۈچى بىلەن مەدەت بېرىپ «خەلق سايلىغان» ئەمەلدار ئىدى. بارىكول ما بۇفاڭ قوشۇنلىرىنىڭ مۇداپىئە رايونى بولمىغاچقا، بۇھاكىم قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراپ بولۇپ قالغان ئىدى. بۇ ئادەم ھوقۇق يۈرگۈزۈشتە سىرتتا شۇ جايدىكى ھەربى قوشۇنلارغا تايانسا، ئىچكى جەھەتتە يەرلىك نوپۇزلۇق كىشىلەرگە، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قازاقلار ئىچىدىكى يۇقىرى قاتلاملارغا تاييناتتى. ئۇنىڭ كۈندىلىك ۋاقتىنىڭ تولىسى مېھماندارچىلىق، ھاراق–شاراپ ئىچىش، ماجاڭ ئويناش بىلەن ئۆتەتتى. شىنجاڭ تېچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىغى ئېلان قىلىنغاندا، ئۇمۇ بىللە ھەقىقەتكە قايتتى.

بارىكول بازىرىدا ۋە دىخانچىلىق رايونلىرىدا ھەقىقى نوپۇزلۇق ئادەم يې ۋە جاڭ فامىلىلىك ئىككى ئائىلە ئىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىغىدىكى باشقا رايونلارغا ئوخشىمايدىغان يېرى شۇكى، ناھىيىلىك "مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ باشلىغى" گومىنداڭ ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭى (پىرقە بۆلۈمىنىڭ باشلىغى — ت) ئەمەس، بەلكى

ناھىيىلىك سودىگەرلەر جەمىيىتىنىڭ باشلىغى يېخۇيجاڭ ئىدى. بۇ ئادەم مەنچىڭ خاندانلىقىنىڭ ئاخىرقى دەۋرلىرىدە بارىكولدىكى يېڭى تۈگۈلگىنىڭ جەمەتىدىن بولۇپ، شۇ يىللاردا 60 ياشتىن ئاشقان ئىدى. كىشىلەر ئۇنىڭغا ھۆرمەت بىلدۈرۈپ "لاۋيېجاڭ" (پېشقەدەم كېڭەش باشلىغى — ت) دەپ ئاتاپ ئۇنىڭ ئەسلىدىكى فامىلىسىنى ئۇنتۇپ قالايلا دەپ قالغان ئىدى. ئۇنىڭ سىياسەت بىلەن كارى يوق، قۇلىغى گاس، نامىغىلا ئولتۇرغۇزۇپ قويغان ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ ئوغلى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ جۈيجاڭى ئىدى. شىڭ شىسەينىڭ ساقچى ئۆپچىتىسلار مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن، خېلى يىللاردىن بۇيان مۇشۇ ناھىيىدە خىزمەت قىلىپ كەلگەن بولغاچقا، ھاكىمغا ۋە كېڭەش باشلىغىغا قارىغاندا تېخىمۇ نوپۇزلۇق ئىدى. "پېشقەدەم كېڭەش باشلىغى" نىڭ قىزى گومىنداڭ بارىكول ناھىيىلىك پىرقىسىنىڭ شۇجىجاڭى جاڭ يۈيىنىڭ ئايالى. جاڭ يۈي شىڭ شىسەي ھۆكۈمەرانلىق قىلىۋاتقان چاغدا ئۈرۈمچىدە ئوقۇۋېتىپ "ماركسىزم گۇرۇپپىسى" دېگەن ئىلغار تەشكىلاتقا قاتناشقان. كېيىن ئۇ، ئولكىلىك كېڭەش ئەزاسى بولغان چېغىدا "شىنجاڭ دېموكىراتىك ئىتتىپاقى"غىمۇ قاتناشقان بولۇپ ئۇنى قەلبى قىزىل ئاق تاشلىق ئادەم دېيىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئېرى بۇرۇن بارىكولدە تۇرغان ئامانلىق ساقلاش پولكىنىڭ ئورۇنباسار تۇەنجاڭى لياۋ ئىدى. ئۇنىڭ قىسىملىرى ئەنشىدە ھەقىقەتكە قايتتى. بۇ ئىككى ئائىلە بارىكولنىڭ پارتىيە، مەمۇرى، ھەربى، ساقچى ۋە خەلق تەشكىلاتلىرى قاتارلىق بارلىق چوڭ ھوقۇقلارنى قولغا ئېلىۋالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ يەردە تۇغۇلۇپ شۇ يەردە ئۆسكەن، ئۇرۇق-جەمەت، يارۇ-بۇرادەرلىرى

پۈتۈن ناھىيىگە تارالغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىدا ناھىيىنىڭ ھاكىمى ۋاڭ دۇڭياڭ خوش دەپ قول قوشتۇرۇپلا قالماستىن، بەلكى پۈتۈن ناھىيىنىڭ ھەربى، مەمۇرى چوڭ ھوقۇقىنى تۇتۇپ تۇرغان ھەربى قىسىملارنىڭ تۇەنجاڭىمۇ ھەرقانداق ئىشتا ئەشۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئالاتتى. قىزىق يېرى شۇكى، شىنجاڭنىڭ تېچ ھەقىقەتكە قايتىشى ئۇلارنىڭ جانىجان مەنپەئەتلىرىگە ھېچقانداق زىت كېلىدىغان يېرى يوق ئىدى، بەلكى بەزى جايلاردا ۋە مەلۇم دەرىجىدە ئۇلارنىڭ مەنپەئەتى بىلەن بىر ئىدى. ھەقىقەتكە قايتىشنى ئۇلار قارشى ئالاتتى دېسىمۇ بولىدۇ، ھىمايە قىلاتتى دېسىمۇ ئوشۇق كەتمەيدۇ.

كەڭ خەلق ئاممىسى گەرچە ئەھۋالدىن بىخەۋەر ھالدا تۇرسىمۇ، لېكىن ئالۋاڭ-ياساق، تالان-تاراج دەستىدىن ئۇلار ئازاتلىقنى تەقەززا ئىدى.

قازاقلارنىڭ تېچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلاتتى، بۇنىڭ سەۋەبى بارىكول ناھىيىسىنىڭ نوپۇسىدا قازاقلارنىڭ كۆپ سانىنى ئىگەللىگەنلىكى بولماستىن، قازاق يۇقۇرى قاتلامدىكىلىرى ھۆكۈمەتكە قارىغاندا چارۋىچىلارنى تېخىمۇ كۈچلۈكرەك كونترول قىلالىغانلىقىدا ئىدى. ئۇ چاغدا بارىكول بويىچە قازاق ئەل باشلىقلىرىدىن چوڭ-كىچىك 10 نەچچە كىشى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە چوڭراق تەسىرلىكلىرى 4 كىشى: بىرسى سۇلتان تەيجى (تەيجى دېگەن مەنچىڭ خاندانلىقى بەرگەن مەنسەپ نامى، نەسىلدىن نەسىلگە مىراس قالىدۇ) ئۇنىڭغا 400 ئائىلە قارايتتى؛ ئىككىنچىسى، قاقانباي، سىياسى جەھەتتە ئانچە كۆزگە كۆرۈنگىدەك ئادەم بولمىسىمۇ، لېكىن قولىدا 30 مىڭ تۇياقتىن ئارتۇق قوي، 2000 نەچچە يۈز باش كالا،

700 دىن ئوشۇق توگە بار چوڭ باي ئىدى. ئۈچىنچىسى، گومىنداڭنىڭ قۇمۇل ۋىلايىتىدىكى مۇئاۋىن ۋالىيسى ئالتۇنبەك، ئۇ باركولدىكى قازاقلار ئىچىدە سىياسىي ئورنى ئەڭ يۇقۇرى ئادەم ئىدى. تۆتىنچىسى قاتاي، شىڭ شىسەي ساقچى ئوپىتسىرلار مەكتىۋىنى پۈتتۈرگەن، خەنزۇ تىلىغا ماھىر، باركول ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىدى. بۇ ئەل باشلىقلىرى خاتىرجەملىكتىن كورە قالايمىقانچىلىق بولۇشىنى تىلەيتتى. قالايمىقانچىلىق بولسا، ئۇلارنىڭ بايلىقى كوپىيەتتى. جەمىيەت تەرتىۋىنى ساقلاشقا جاۋاپكار بولغان ھەربىلەر ۋە يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭمۇ ئۇلارغا كۈچى يەتمەيتتى.

تېچلىق بىلەن ھەققەتكە قايتىشقا قارىتا كىشىلەرنىڭ تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە روھى ھالەتلىرى ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن تاڭ ئالدىدىكى باركول تۇرمۇشى يەنىلا بىر قەدەر خاتىرجەم ئىدى.

تەتۈر ئېقىمنىڭ باركولگە تەسىرى

خۇددى ئوچۇق ھاۋانى بىردىنلا بۇلۇت قاپلىغاندەك قۇمۇلدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قوشۇنلىرىنىڭ 533 - پولكى توپىلاڭ كوتۇرۇپ قۇمۇلغا يوتكەپ كېتىۋاتقان لەنجۇ گومىنداڭ مەركىزى بانكىسىنىڭ 30 مىڭ سەر ئالتۇنى بىلەن 200 مىڭ سەردىن ئوشۇق كۈمۈچىنى بىر كېچىدىلا بۇلاپ كەتتى. بۇلاڭ - تالاڭ قىلىۋاتقاندا قۇمۇلنىڭ ئاقيا كوۋرۈگىنى كويدۇرىۋەتتى. قالايمىقان ئېتىلغان ئوقلار 10 نەچچە كىشىنىڭ جېنىغا زامىن بولدى. 533 - پولكنىڭ تۇەنجاڭى چىڭ گۇگيۇنىڭ كوممۇنىستىك پارتىيىگە جان - جەھلى بىلەن قارشى تۇرۇپ خەلقنى بۇلاڭ - تالاڭ

قىلىش بىلەن نامى چىققان ئىدى. بۇ قېتىمقى توپىلاڭدا، ئۇ جىنايى جاۋاپكارلىقتىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى. شۇڭا قانۇننىڭ ھەققانى جازاسىغا مەھكۇم بولدى.

533 - پولك بۇرۇن باركولدە ئىككى يىل تۇرغان ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەربى ئىنتىزامى ناچار، ھوكۇمەت بىلەن مۇناسىۋىتى يىرىك بولغاچقا بۇنىڭدىن بىر يىل ئىلگىرى ئاتلىق پولك بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇپ قۇمۇلغا كەتكەن ئىدى. چىڭ گۇگيۇ باركولدە تۇرغان چاغدا ئوز ئالدىغا بەگ بولىۋېلىپ، ناھىيە ھاكىمى، ئىدارە باشلىقلىرىنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئىش ئۇستىدە كورۇشمەكچى بولسا ئىشىكىنىڭ سىرتىدا تۇرۇپ رۇخسەت سوراپ ئاندىن كىرەتتى. بازار كوچىلىرىغا چىقىپ قالسا، ئارمىيە بولسۇن، خەلق بولسۇن ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىگىلىپ تازىم قىلاتتى. يۇقۇرى نىمىنى قىلسا توۋەندىكىلەر شۇنى دورايدۇ دىگەندەك ئۇنىڭ ئەسكەرلىرى پۇخرالار ئالدىدا ئوكتەملىك قىلاتتى. 533 - پولك قۇمۇلدا توپىلاڭ كوتۇرۇپ بۇلاڭچىلىق قىلغانلىقىنى ئاڭلىغان باركول خەلقى ئاتلىق پولكنىمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش قىلارمىكىن - دەپ ئىنتايىن غەم قىلغان ئىدى. شۇنىڭدەك شەھەردە قالايمىقانچىلىق بولۇپ قالسا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا تېخىمۇ چوڭ ئەكس تەسىر قوزغىلارمىكىن - دەپ ئەندىشە قىلاتتى، شۇ سەۋەپتىن شەھەردە ناھىيە خەلقى بۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىلەردىن ھال سوراش كېرەك، ئۇنداق قىلمىسا "ئاقىۋەت ياخشى بولمايدۇ" دىگەن ئىمزاسىز ۋەرەقىلەر پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ كىچىككىنە ۋەرەقە گويا ئېغىر بومبا پارتلىغاندەك ھەممە ئادەمنى ساراسىمىگە چۈشۈرىۋەتكەن ئىدى.

شۇ چاغدا شىنجاڭغا كىرگەن خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى

178 - بىرىگادا چاقماق تېزلىكىدە قۇمۇلغا يېتىپ كېلىش بىلەنلا شىتاۋى بىلەن 533 - پولكنى قورالسىزلاندۇردى. ھەرىكەت تېز ئېلىپ بېرىلغاچقا تورىدىن چۈشۈپ قالغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. بۇ خۇمپەرلەردىن بەزىلىرى بۇلاڭ - تالاڭ قىلغان نەرسە - كېرەكلىرىنى ئېلىپ قاچتى، بەزىلىرى قورال - ياراقلىرىنىمۇ ئېلىپ كېتىشتى. قۇمۇل ۋىلايىتىدىكى ناھىيىلەر ئىچىدە پەقەت باركولدىلا خەنزۇ، خۇيزۇلار بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە 533 - پولك بۇرۇن بۇ يەردە تۇرغان، ئەل - ئاغىنە، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىمۇ بار ئىدى. شۇ سەۋەپتىن 533 - پولك بىلەن ئاتلىق پولك بىرلىشىپ باركولنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلارمىش دېگەن يېڭى ئىغۋا پەيدا بولدى. بىر - بىرسىدىن قورقۇنۇچلۇق خەۋەرلەر دەستىدىن باركول ئىنتايىن قورقۇنۇچلۇق تەشۋىش ئىچىدە قالدى.

ھەربى، مەمۇرى خادىملار ئۇ چاغدا قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئۇلار ھەقىقەتكە قايىتتى، لېكىن خەلق ئازاتلىق ئارمىيە بىلەن ئالاقە قىلالماي، يولىيورۇق ئالالمىغان ۋە ياردەمگىمۇ ئېگە بولالمىغان ئىدى. بىرىگادا شىتاۋى پالەش ئەھۋالغا چۈشتى. رادىئو ئىستانسىسىنىڭ قۇۋۋىتى ئاجىز بولغاچقا ئۈرۈمچىدىن يولىيورۇق ئالالمايتتى. ھەقىقى ئەھۋاللار ۋە ۋەزىيەت تەلىۋىگە لايىقلىشىش توغرىسىدىكى يولىيورۇقلارغىمۇ ئېگە بولالمايتتى. باركولنىڭ خاتىرجەملىكىگە قانداق قىلىپ كاپالەتلىك قىلىش كېرەك؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ئۆزلىرى باش قاتۇرۇپ، مۇۋاپىق تەدبىر كورۇش زورۇر ئىدى. پولك كوماندىرى ۋاڭ چۈەندۇ باركول ساقچى قىسىملىرىنىڭ قوماندانلىق ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىپ يەرلىك ئورۇنلارنى باشقۇرۇش، ئۇلارنىڭ بىخەتەرلىكىگە پۈتۈنلەي جاۋاپكار بولۇشتەك ئېغىر

ۋەزىپىنى ئالدى. پولك خادىملىرى ناھىيە ھاكىمى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى بىلەن يىغىن ئۆتكۈزۈپ: (1) كويسۇدا ۋە شەھەر دەرۋازىلىرىدا تەكشۈرۈش پونكىتى قۇرۇش، بۇنىڭغا ئورۇنباسار پولكوۋنىك شىڭ يىڭلۇ مەسئۇل بولۇپ ساقچى ئىدارىسى ماسلىشىپ ئىشلەيدۇ. قۇمۇلدىن 533 - پولك ئەسكەرلىرى كېلىپ قالسا قورالنى ئېلىۋېلىپ كىرگۈزمەسلىك، كويسۇدىن ئوغۇرلۇقچە ئۆتىۋېلىپ شەھەر دەرۋازىسىدا تۇتۇلغانلار بولسا، تۇتۇپ سوراق قىلغاندىن كېيىن، يالاپ قايتۇرۇش؛ (2) ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىقىدا ئاتلىق پولكنىڭ بىر پەي ئەسكىرى ماسلىشىپ، پۈتۈن شەھەر بويىچە نوپۇس تەكشۈرۈش، بۇنىڭدا 533 - پولك بىلەن تۇغقانچىلىق ئالاقىسى بار ئائىلىلەرنى نۇقتا قىلىش، قۇمۇلدىن كېلىپ يوشۇرۇنغانلار بولسا، ياكى گۇمانلىق ئادەملەر بولسا، يۇقۇرقىدەك تۇتۇپ سوراق قىلىپ، قايتۇرۇش، 4 يېزىدىكى يېزا باشلىقى، باۋ جاڭلار بىرەر ئەھۋاللارنى سەزسە، دەرھال يۇقۇرىغا مەلۇم قىلىش؛ (3) جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈش ھەمدە يىغىندا قارىغا ئېتىش، ئات مەشقى قاتارلىق پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزۈش باناسى بىلەن ھەربى مەشق ۋاقتىنى ئۇزارتىپ، ھەربىيلەرنى روتا كوماندىرلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا تۇتۇپ، ئۆز ئارا ئالاقە قىلىشىپ يوق يەردىن چاتاق چىقىرىپ قويۇشتىن ساقلىنىش، سىرتقا چىققۇچىلارغا روتا كوماندىرى خەت بەرگەندىن كېيىن ئاندىن دەرۋازا پوستلىرى رۇخسەت قىلىش؛ سىرتتا يۈرىدىغان ۋاقتى 4 سائەتتىن ئاشماسلىق؛ بىر مەزگىلدە سىرتقا چىققۇچىلارنىڭ سانى ھەر روتىدا ئىككى كىشىدىن ئاشماسلىق، كەچكى تاماقتىن بۇرۇن گازارمىغا قايتىپ كېلىش قاتارلىق قارارلارنى ماقۇللىدى.

ئەسلىدە ۋەزىپە ئۆتىمىگەن قوشۇنلارنىڭ ئىگەر ـ توقۇملىرى
ئىسكىلاتقا كىرگۈزۈلىدۇ ، قورال ـ ياراقلىرى يىغىپ ئېلىنىدۇ ـ
دىگەن قارارنى شەھەردە، چارۋا رايونلىرىدا ۋەقە يۈز بېرىپ
قېلىشتىن ساقلىنىش كېرەكلىكىنى ھىساپقا ئېلىپ ئۆزگەرتىپ،
دولەت بايرىمىنى تەبرىكلەش يىغىنىدا ئىغىر پىلىموت ۋە مىنا ـ
ميوت، قارىغا ئېتىش، ئات ئويۇنلىرىنى كورۇشكە قازاق ئەل باش ـ
لىقلىرىنىمۇ قاتنىشىشقا تەكلىپ قىلىش بەلگىلەندى. بۇنىڭ بىلەن
ھەربى قوشۇنلارنىڭ يېڭى جۇڭگونى ھىمايە قىلىدىغانلىغىنى
كورسەتكىلى بولاتتى ھەم قورال ھەيۋىسى بىلەن پوپوزا قىلىپ
ھەيۋە كورسىتىشكىمۇ بولاتتى. ئەڭ ئاخىرىدا ناھىيە ھاكىمى،
ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى بىرلىكتە ئاز ـ تولا ھال سوراش
بۇيۇملىرى تەييارلاپ ھەربى قوشۇنلاردىن ھال سورىسا ـ دىگەن
تەكلىپنى قويدى. ئىككى كۈندىن كېيىن ھەربىر روتىغا ئىككىدىن
چوشقا، 10 دانىدىن قوي ۋە ئاز ـ تولا تاماكا يەتكۈزۈپ
بېرىلدى. بۇ ھەقىقەتەن مەسىلە ھەل قىلىش رولىنى ئوينىدى.
بۇگۈنكى كۈندە قارىغىنىمىزدا، يۇقارقى ئۇسۇللارنىڭ بەزى ـ
لىرى ئانچە لايىق ئەمەس ياكى بەزىلىرى خاتا بولىسىمۇ،
لېكىن شۇ چاغدىكى كونكرىت ئەھۋالدا سەل قاراشقا بولمايتتى،
بۇ مۇناسىپ تەدبىرلەر ئەمىلىيەتتە رول ئوينىدى. قومۇلدىن
قېچىپ كەلگەن ئەسكەرلەردىن بەزىلىرى ھەيدەپ چىقىرىلدى،
بەزىلىرى قاماپ قويۇلدى. سىرتتىن بولىدىغان خەۋپ ـ خەتەر ئاساس،
جەھەتتىن تۈگۈتۈلدى. ھەربىلەرنى قوترىتىدىغان پىتنە ـ پاساتلار
توختىدى. ھەربى قىسىملار ئىچىدىكى جېنىدىن تويغان ئاز سانلىق
لار ئوزلىرىنىڭ يېتىم قالغانلىغىنى، شۇنىڭدەك خاتا ئىش قىلى
قويغانلىغىنى ، ھەربى قىسىملاردىن ئايرىلىپ قالسا، تۇرغىدە
جاي تاپالمايدىغانلىغىنىمۇ ھىس قىلىشتى. شۇنىڭ بىلەن خەۋ

لىك ۋەزىيەت خاتىرجەملىشىشكە باشلىدى.
1949 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭگو تارىخىدا
دەۋر بولگۈچ بىر كۈن، بۇ، شۇ كۈندىن باشلاپ قاراڭغۇ
زۇلمەت تۈگەپ پارلاق كۈنلەرنىڭ يېتىپ كەلگەنلىگىدىن بىشارەت
بېرەتتى. دولەت بايرىمىنى تەبرىكلەش مەيدانى بارىكول شەھىر ـ
نىڭ 3 چاقىرىم غەربىدىكى بىر تۈزلەڭ دالىغا راسلاندى.
شۇ كۈنى ئەتىگەندىن باشلاپ 4 يېزىدىن ۋە چارۋىچىلىق
رايونىدىن يىغىنغا ئادەملەر كېلىشكە باشلىدى. بەزىلىرى ئاتلىق،
بەزىلىرى ھارۋىلىق كېلىۋاتقان ئادەمنىڭ ئارقىسى ئۈزۈلمەيتتى.
ھەقىقەتەن ئۆزىگە خاس دالا مەنزىرىسى تۈس ئالغان ئىدى،
يىغىنىمۇ باشقىچە يېڭى تۈستە ئۆتتى. ھورمەت سالىيوتى ئورنى ـ
غا "82" كالىبىرلىق مىنامىيوتتىن نىشانغا ئېتىش ماھارىتى كور ـ
سىتىلدى. بايراملىق پوجاڭزىلار ئورنىغا ئىغىر پىلىموت قارىغا ئات ـ
تى، شىنجاڭ ۋاقتى چۈشتىن كېيىن سائەت بىردە يىغىن
باشلاندى. يىغىندىن بۇرۇن يۇقۇرىدىن تەشۋىقات تېزىسى ۋە
يىغىن مەزمۇنى ھەققىدە يوليورۇق ئالالمىغاچقا، يىغىندا سوزگە
چىققۇچىلار نىمە دىيىشنى بىلمەستىن ئانچە ئۇزۇن سوزلەپ
كەتمىدى، شۇنىڭدەك ھەممىسىلا: "مۇندىن كېيىن جۇڭخۇا
مىڭگو دىمەيمىز، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى دەيمىز. يېڭى جۇڭ ـ
گوغا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىك قىلىدۇ، بىزنىڭ
داھىمىز ماۋ جۇشى ...." دىگەن سوزلەرنى تەكرارلاشتى.
قىلىنغان گەپ كوپ ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە تەكرار ـ تەكرار
ئېيتىلغان بولسىمۇ، لېكىن يىغىنغا قاتناشقانلار يېڭى نەرسىلەرنى
كورۇپ ئاڭلاۋاتقانلىغىنى ھىس قىلىشتى. پەقەت بۇگۈنلا
ھوكۇمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ ئاغزىدىن بۇلارنى ئاڭلىغانلىغى

ئۇچۇن خەلق كوپچىلىگىنىڭ كوڭلى ئەمىن تاپقان ئىدى.
يىغىنىنىڭ ئېچىلغان ۋاقتى ئۇزۇن بولمىدى، ئەمما
ناھايىتى تەنتەنىلىك بولدى. يىغىندىن كېيىن بۇ يەردىكى
ھەربىلەر ئات مەشقى كورسەتتى. قازاقلار ئات بەيگە، چېلىش
قىلىپ، تاكى كەچ كىرگىچە ئويۇن-تاماشا قىزىپ كەتتى.
100 چاقىرىملىق يەرلەردىن كەلگەن قازاقلارنىڭ بەزىلىرى يىغىن
مەيدانىدا تۇنەپ قېلىشتى. كېچىدە سېپىلنىڭ ئۇستىگە چىقىپ
قارىسىڭىز، گۇلخانلار يالقۇنلىرى كورۇنۇپ دومبۇرا، ناخشا
سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.
بىر دولقۇن ئەندىلا بېسىلىشىغا يەنە بىر دولقۇن كوتۇرۇلدى.
دولەت بايرىمى ئوتۇپ بىر ئايغىچە ئەھۋاللار مولچەر-
دىكىدەك تېچ، جىمجىت ئىدى. چەت ياقىغا جايلاشقان بۇ
شەھەرنى ئوكتەبىر ئايلىرىدىلا ئاپپاق قىرو بېسىپ كەتتى،
كۇندىن-كۇنگە سوغاق كۇچەيدى. قازاقلار قىشلاقلارغا كوچۇپ
كەتتى. بىپايان ئوتلاقلاردا ئاندا-ساندا قەپقالغان
قورايلار سوغاق شامالدا ئىغاڭلىشىپ، كىشىلەرگە بىر خىل سورۇن
سوغاق مەنزىرىنى ئەسلىتەتتى. ئاشلىق-تۇلىگىنى يىغىپ جايلاش-
تۇرۇپ ئالغان دىخانلار، ئادەت بويىچە شەھەرگە كىرىپ
ئۇرۇق-تۇققانلىرىنى يوقلايتتى، مەھسۇلاتلىرىنى ساتاتتى. ئوزد-
گە لازىملىق بۇيۇملارنى سېتىۋالاتتى. دۇكانلارنىڭ جاۋەنلىرىدە
ھېلىمۇ مال تۇرلىرى ناھايىتى كەمچىل ئىدى. شۇ چاغدا يەنىلا
شىنجاڭ ئولكىلىك بانكا تارقاتقان "كومۇچ تەڭگە" دەيدىغان
قەغەز پۇل خەجلىنەتتى. بارىكول خەلقىنىڭ ئىگىلىگى تەبىئى
ھالدىكى ئىگىلىك بولۇپ، رەخت، تاماكا، سەرەڭگە، يىپ ۋە
چارۋىچىلارغا ئىنتايىن زورۇر بولغان قارا چايدىن باشقا نەرسىلەرنىڭ

ھەممىسىنى ئوزلىرى ئىشلەپ تەمىنلىنەتتى. ياكى ئوزئارا ئال-
ماشتۇراتتى، تاۋارلارنىڭ قىسلىغى ۋە ھېلىمۇ كونا پۇلنىڭ
ئىشلىتىلىۋاتقانلىغىغا ھېچكىممۇ نارازىلىق قىلمايتتى، ھەيران-
مۇ بولۇشمايتتى.
خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى شىنجاڭغا يېتىپ كەلدى.
بەزىلىرى زامانىۋى قوراللارنى ئېلىپ ئايروپىلان بىلەن كەلدى،
كوپچىلىگى قار-شىۋىرغانلارغا قارىماي پىيادە كەلدى. لېكىن
قانداق كەلگىنىدىن قەتئى نەزەر، ھەممىسىلا قۇمۇل ئارقىلىق
غەرپكە قاراپ كېتىۋەردى. بۇ "چەت" رايون گويا ئۇنتۇلۇپ
قالغاندەك ئىدى. ھوكۇمەت ۋە ھەربىلەرنى ھېلىمۇ ئىلگىرىكى
باشلىقلار باشقۇرىۋاتاتتى. بۇ يەردە تۇرغان ھەربىلەر شەپكىسىدىكى
گومىنداڭ بەلگىسىنى ئېلىۋەتكەنلىگىنى ھېساپقا ئالمىغاندا
باشقىچە يېڭى كەيپىياتنى كورگىلى بولمايتتى. بارىكول خەلقى
مىڭگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپلا ياڭ زېڭشىن، جىن شۇرېن،
شىڭ شىسەيلەرنى كورگەن، كېيىن يەنە گومىنداڭ
كەلگەن، ئۇلار بىر-بىرسىگە ئوخشىمايدىغان بايراقلارنى كوتى-
رىۋېلىپ، ئوزلىرىنى بىر-بىرسىگە ئوخشىمايدىغان مەسلەكتىكىلەر
دەپ ئاتىشاتتى. ئەمەلدارلارمۇ خۇددى مېھماندارچىلىققا كەلگەندەك
كەلگىنى كېلىپ، كەتكىنى كېتىپ، ئەھۋال زادىلا ئوزگەرمەيتتى، قايسى
كەلسىمۇ پوخرالار بەردىبىر يەنە ئالۋاڭ-ياساق، باج-سېلىق تولەۋې-
رەتتى. بۇنداق كونا كوز قاراش، كونا ئادەتلەر بەزى كىشىلەردە بەزەن
خاتا ئوي-پىكىرلەرنى پەيدا قىلدى. ئۇلار بايراق ئالماشتۇرۇپلا،
دولەتنىڭ نامىنى ئوزگەرتىپ قويىدىغان ئىش بولسا كېرەك، يەنى
"خاندانلىق ئالماشقان بىلەن قىلىدىغان ئىش يەنە ئوخشايدۇ —
دەسلەپكى بوران-چاپقۇنلار بىر مەھەل ئوتۇپ كەتتى. ئەمدى
باشقا ئىش بولمىسا كېرەك" دەپ ئويلىشاتتى. قىشنىڭ

بىكارچىلىق كۈنلەردە ئۇرۇق ـ تۇققان يوخلاپ، توي قىلىپ كېلىن ئېلىپ، مېھماندارچىلىق قىلىپ، نىمە خىيالىغا كەلسە شۇنى قىلىپ يۈرۈشتى. بارىكول خەلقى بۇ قىسقا ئەمما ئادەمنى بىتاقەت قىلىدىغان تەشۋىشلەرنى باشتىن كەچۈرگەندىن كېيىن، تىنچ تۇرمۇشنىڭ نەقەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ھېس قىلىشتى.

بارىكولدىكى ھەربى ـ مەمۇرى خادىملارمۇ جىددىيلىكتىن بىر ئاز بوشاشتى. ئۇلار پۇخرالارغا قارىغاندا كۆپرەك بىلەتتى: كوممۇنىستىك پارتىيە، خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ جاپادىن قورقماي-دىغانلىقىنى، ئاددى ـ ساددە بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى، ئۆتكۈزۈۋېلىپ، تەرتىپكە سېلىش يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن بىر مەزگىل جىددىيلىك، كەسكىنلىك بولىدىغانلىقىنى بىلەتتى. "ۋەزىيەت جىمىدى، بىركۈن بولسىمۇ ئوينىۋالغىنىمىز ئەلا" دەپ قارايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنىڭ تولىسى ھاراق ـ شاراپ ئىچىۋاتقان، ماجاڭ ئويناۋاتقان، بەجايىكى ئەيشى ـ ئىشرەت ئەۋجىگە چىققان بىر ھال شەكىللەنگەن ئىدى.

خوش خەۋەرلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇراتتى: ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ 16 ـ دىۋىزىيىسى قۇمۇلغا جايلىشىپ، قۇمۇلدىن بارى-كولغا بارىدىغان مۇھىم ئېغىز قوۋۇقىنى ئىگەللىدى، ئەمدى قۇمۇل-دىكى توپىلاڭچىلارنىڭ بارىكولغا كېلىش يولى پۈتۈنلەي ئۈزۈل-دى. شۇنىڭدەك "ئۇلكىلىك كېڭەش ئەزاسى" جاڭ جايۇ، خەلق ئازاتلىق ئارمىيە 2 ـ كورپۇس باشلىقلىرىدىن گوفېڭ، ۋاڭ ئېنماۋ، دۇڭ شىڭيۈنلار ئىمزا قويغان پولك كوماندىرى ۋاڭ چۈەندۇنى تەقدىرلىگەن خەتنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ خەتتە ۋاڭ چۈەندۇ ۋە پۈتۈن پولكنىڭ بارىكولنىڭ ئامانلىقىنى قوغداشتا كۆرسەت-كەن تىرىشچانلىقى ھەم قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى يۈكسەك دەرىجىدە مەدھىيىلىگەن ئىدى. بىراق ۋاڭ چۈەندۇ بۇ خەتنى

شەخسەن ئۆزەمنىلا تەقدىرلىگەن دەپ قاراپ، پۈتۈن قوشۇنلارغا تەربىيە بەرمىدى. شۇ چاغدىكى ئەھۋالدا ئۇنىڭ بۇ كەمچىلىكىنى چۈشەنگىلى بولاتتى، چۈنكى كونا ئارمىيە قوشۇنلىرىدا باشلىق بولغانلار قوشۇننىڭ سىمۋولى ھېساپلىناتتى. خەت ئۇنىڭغا قارىتىپ يېزىلغاچقا، بۇ ئۆزەمگە تەئەللۇق دەپ قارىدى. تونۇش جەھەتتىكى بۇ خاتالىق ۋە بۇنىڭدىن كېيىن چىققان "پەرۋاسىز-لىق" ئېغىر ئاقىۋەتكە سەۋەپ بولدى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا پەيجاڭ ۋاڭ جىڭخۋا بىر قىسىم ئەسكەرلەردىكى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىگە نىسبەتەن مۇجمەل چۈشەنچە ۋە ئۆز يۇرتلىرىنى سېغىنىش ئارزۇلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇلارنى قۇترۇتۇپ ئەگەشتۈ-رۈپ قېچىپ كەتتى. ناۋادا تەقدىرلەش خېتى ئارقىلىق پۈتۈن قوشۇنلارغا تەربىيە بېرىلىش بىلەن خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ تەقدىرلەش ـ جازالاش تۈزۈمى چۈشەندۈرۈلگەن بولسا ۋاڭ جىڭخۋانىڭ ئىغۋا تارقىتىپ قۇتۇرتىشىغا يوچۇق قالمىغان بولاتتى.

جاڭ جايۇ يەنە بەزەن ھوجىجەتلەرنىمۇ ئالغاچ كەلگەن ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە يولداش ماۋزېدۇڭنىڭ «خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىسى توغرىسىدا» دىگەن ئەسىرىمۇ بار ئىدى. دەرۋەقە، بۇنى بىر قىسىم كىشىلەرلا ئوقۇپ كۆرۈپ كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ كونا ھاكىمىيەتكە زادىلا ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلگەن ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا مىللى سىياسەتكە ئائىت ھوجىجەتلەرمۇ بولۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا تەشۋىق قىلىش تەلەپ قىلىنغان ئىدى. گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە چارۋىچىلىق رايونلىرىنى "كۆزدىن كەچۈرۈش" ۋە "ھال سوراش" قا ئىشلىتىش ئۈچۈن بارىكولدىكى ھەربى، مەمۇرى دائىرىلەرگە ھەر ئايدا بەلگىلىك

مىقداردا قارا چاي بېرىپ تۇراتتى. بېرىش ئوبيېكتلىرى قازاقلار ئىچىـ
دىكى يۇقۇرى قاتلاملار ئىدى. ئەلۋەتتە، هازىر شەهەر رايون ۋەزىيىتى
مۇقىملاشتى. ئەندى قولنى بوشۇتۇپ مۇشۇ خىزمەتلەرنى ئىشلەشـ
كە توغرا كېلەتتى. ئارمىيە، هوكۇمەت مەسلىهەتلىشىپ، پولك
كوماندىرى ۋاڭ چۈەندۇ شەهەردە تۇرۇپ هەربىي قىسىملارغا
ئىگىدارچىلىق قىلىش، ناهىيە هاكىمى، ساقچى ئىدارىسىنىڭ
باشلىقى، مۇئاۋىن پولك كوماندىرى قاتارلىقلار چارۋىچىلىق
رايونلىرىغا هال سوراش ئۈچۈن بېرىشنى قارار قىلدى. هەر
قېتىم بىر قەبىلىدىن هال سوراشقا بارسا، بېرىپ - كېلىشكە
ئىككى كۈن كېتەتتى. ئۇلار چارۋىچىلار بىلەن كورۇشۇشنى،
يېقىنلىشىشنى خىيالىغىمۇ كەلتۇرمەيتتى ۋە ئۇنداقمۇ قىلالمايتـ
تى. يەنىلا كونا قائىدە بويىچە قەبىلە باشلىقلىرىدىن هال
سورىدى. قازاقلار مېهماندوست خەلق، قائىدە - يوسۇن
بويىچە ئوي ئىگىسى ئوزى چىقىپ مېهماننى يولەپ ئاتتىن چۈشۈـ
رىدۇ، ئويگە كىرگەندە توردىن ئورۇن بېرىدۇ. ئالدى بىلەن
بوغۇرساق بىلەن سۈتلۈك چاي قۇيۇپ، ئاندىن قوي
سويۇپ مېهمان قىلىدۇ. سىياسەتنى چۈشەندۇرگەندىن كېيىن،
ئەل باشلىقلىرىنىڭ دەيدىغان جاۋاپ سوزى بىر - بىرسىگە
ئوخشاپ كېتەتتى: "بىزنىڭ باشلىقلار بېيجىڭدە، بېيجىڭدە كىم
ئولتۇرغان بولسا، بىز شۇنىڭغا بويسۇنىمىز" دېيىشەتتى، بۇلارنىڭ
ئىچىدە ئاقاتباي دېگىنى: "مېنىڭ قوي، كالىلىرىم بار، قالايمىـ
قانچىلىق چىقسا ماڭا پايدىسى يوق" دەپ قوشۇپ قويدى.
پۈتۈن چارۋىچىلىق رايونلىرىدا هازىرچە غەيرى ئەهۋال
كورۇنمەيتتى.

1949 - يىلى 11 - ئاينىڭ 18 - كۈنى، جاندىن ئۇتكىدەك
سوغاق شامال بىلەن بىللە ئادەمنى دەككە - دۈككىگە سالىدىغان

بىر خەۋەر — ئوسمان قەبىلىسى گۇچۇڭدىن بارىكولگە كوچۇپ
كەپتۇ دېگەن خەۋەر يېتىپ كەلدى. ئوسمان قەبىلىسى بارىكولگە
كوچۇپ كېلىپ بىر نەچچە كۈن ئوتمەيلا ئىككى قېتىم غەلىتە
ئەهۋال يۈز بەردى. ئۇنىڭ بىرسى، بېيدىشاڭدىكى بىر خەنزۇ
قوي بېقىۋاتقاندا قازاقلار كېلىپ ئۇنىڭ قويلىرىنى يۇلاپ كېتىپتۇ.
بېيدىشاڭدا تۇرۇشلۇق هەربىيلەر مەشىق قىلىۋاتقان ئىكەن، بۇ ئەهـ
ۋالنى بىلگەندىن كېيىن بۇلاڭچىلارنى تۇتۇشقا ئەسكەر ئەۋەـ
تىپتۇ، ئۇلار بارىكول كول بويىغىچە قوغلاپ بېرىپ، بۇلاڭچىلارنى
ئېتىپ ئولتۇرۇپ، قويلارنى قايتۇرۇپ كەپتۇ، قائىدە بويىچە بۇ
ئەهۋالنى قەبىلىلەرگە ئۇقتۇرغاندا، جەسەتنى ئالىدىغان ئادەممۇ
چىقمىدى. بىزنىڭ پالانى ئادىمىمىز ئىدى دېگەن گەپ - سوزمۇ
بولمىدى. ئىككىنچى ۋەقە، ئىككى كۈن ئوتكەندىن كېيىن سازلىق
بويىدىكى يالغۇز ئويلۇك بىر خەنزۇ كېچىدە قاشادىن ئارتىلىپ
ئاتنى ئوغۇرلاشقا چۈشكەن ئوغرىنى ئېتىپ ئولتۇرۇپ قويۇپتۇ،
تاڭ ئاتقاندا قارىسا، ئولگەن ئوغرى بىر رۇس بولۇپ ئۇنىڭدا
بىر دېسكىلىق ئاپتومات بار ئىكەن. ئوسماننىڭ ئاق رۇسلاردىن
تەشكىل قىلغان بىر مۇهاپىزەتچى ئەترىتى بارلىقىنى هەممە
ئادەم بىلەتتى. ئەندى بالا تېرىيدىغان بولدى دەپ قورقۇپ بۇ
ئويدىكىلەرنىڭ هەممىسى ئوي - جايىنى تاشلاپ شەهەرگە قېچىپ
كەلدى. ناهىيىدە رادىئو ياكى گېزىت يوق ئىدى، لېكىن خەـ
ەر ئىنتايىن تېز تارقىلاتتى، شۇندىن كېيىن شەهەرگە كېلىۋاتـ
ان هارۋىلار بەك كوپەيدى. بەزىلەر ئائىلىسى بىلەن شەهەرـ
دىكى ئۇرۇق - تۇققانلىرىنىڭ ئويىگە كىرىۋالدى. ئويلىرىنى
—ۋچۇرۇپ كېلەلمەيدىغانلار چوڭ قىزلىرىنى، ياش
ېلىنلىرىنى ۋە ئاجىزلارنى شەهەرگە كوچۇرۇپ ئېلىپ كەلدى.

شۇ چاغدا ناھىيىنىڭ ھەربى، مەمۇرى دائىرىلىرى يۇقۇرقى ئەھ-
ۋالغا ئاساسەن ئىككى جىددى تەدبىر قوللاندى. بىرى قومۇلغا
تېلېفون بىلەن ئۇقتۇرۇپ قويدى. ئۇنىڭ بىرى، بۇ يەردە تۇرۇش-
لۇق ھەربىلەر مەشقنى توختۇتۇپ ئۇرۇشقا تەييار تۇرۇش، 2 - سى
ناھىيىنىڭ ھاكىمى باشچىلىغىدا مۇئاۋىن پولك كوماندىرى پولك
كوماندىرىغا ۋەكىل بولۇپ، ھال سوراش نامىدا ئوسمان قەبىلىسىگ
بېرىپ ئەھۋالنى بىلىپ كورمەكچى بولدى.

11 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ھاكىم باشچىلىغىدىكى 14 كىشى
(مۇھاپىزەت قىلغۇچى ئەسكەرلەرمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئوسمان تۇرغا
جايغا كەلگەندە چۈشتىن كېيىن سائەت 5 بولۇپ قالغان ئىدى
ئۇلارنى ئوسماننىڭ "ئالتاي ۋالى مەھكىمىسى" نىڭ ساقچ
باشلىغى كۈتۈپ ئالدى. ئۇ كىشى "سىلەرنى باتۇر ئەتە كورۇشك
لى كەلسۇن دىدى" دەپ ئۇقتۇردى. شۇ كۈنى كەچتە ناھايت
ياخشى مېھمان قىلدى. تاماقتىن كېيىن ئاقىنلار دومبۇرا چېلى
ئولەڭ ئېيتىپ كۈتتى. لېكىن كوپ پاراڭ بولمىدى. ئەھۋالغا ق
رىغاندا سوھبەت قىلىشنى رەت قىلىش غەرىزىدە ئولەڭ، دومبۇ
ئۇيۇشتۇرغاندەك قىلاتتى. ئەتىسى ساقچى باشلىغىنىڭ ھەمرالىغ
ئوسمان بىلەن كورۇشكىلى باردۇق. سىنچىلاپ قارىغاندا
قېرى ئوغرى ئۇرۇش تەجرىبىسىگە ھەقىقەتەن باي نەرسىكە
راسا ياخشى جاينى تاللاپ چۈشۈپتۇ — شىمال تەرىپى تىك
تاغ، جەنۇپ تەرىپى كەڭ سايلىق، تۇرغان يېرىنىڭ ئومۇ
يەر تۈزۈلىشى بىر چوڭ قاپاق شەكلىدە بولۇپ، ھېلىقى "ساق
باشلىغى" ئەشۇ قاپاقنىڭ ئاغزىدا ئون نەچچە كىگىز ئويلۇك ئاي
بىلەن تۇرىدىكەن. بۇ ئەلۋەتتە ئالدىنقى قاراۋۇل ئىدى. مىل
يەردىن غەرپكە قاراپ ماڭسا يول تارىيىدىكەن. تەخمىنەن ٣

مىنۇت يۇرگەندىن كېيىن قاپاقنىڭ ئىچىگە كىرگىلى بولىدىكەن.
ئوسماننىڭ چوڭ قوشۇن شىتاۋى دەل مۇشۇ يەردە ئىكەن.
ئەۋەل ئىككى تەرەپتە قاتار تىزىلغان شىراقلىق مىلتىق ئاسقان
قازاق ئەسكەرلەر، كىگىز ئويلەرگە يېقىن بارغاندا رۇس ئاتلىق
ئەسكەرلەر بولۇپ ئۇلارنىڭ يېنىدا قىلىچ، قولىدا ئاپتومات،
باشلىرىغا كازاك قالپىغىنى كىيگەن، ھەرخىل ساقال - بۇرۇت
قويغان رۇس ئاتلىق ئەسكەرلەر بار ئىدى. كىگىز ئوينىڭ
ئالدىغا 4 دانە ماكسىم پىلىموتى، 82 كالىبىرلىق ئىككى مىناميوت
قاتار قويۇلغان ئىدى. ئوسمان ئون نەچچە كىشىنىڭ ئوتتۇرد-
سىدا ئىشىك ئالدىدا مېھمانلارنى قارشى ئالدى. ئۇ بېشىغا ئۇكە
تاقىقان قازاقچە يېشىل تۇماق، ئۇچىسىغا يېشىل چاپان كىيگەن،
بەستى قامەتلىك، چىرايى قىپ - قىزىل، بىر غېرىچ كەلگىدەك
ساقال قويغان، خۇددى دىرامىلاردىكى پالۋانلاردەك كورىنەتتى.
ئارقىغا ئوتتۇرىغاراق تىكىلگەن چوڭ بىر كىگىز ئوي خېلىلا
ھەيۋەتلىك ئىدى.

ساھىپخان بىلەن مېھمانلار ئاز - تولا پاراڭ قىلىشقاندىن
كېيىن ھاكىم ۋاڭ × × بۇ يەرگە نىمە ئۇچۇن كۇچۇپ كەلگەن-
لىكىنى ئەگىشتىلەپ سورىۋىدى، ئوسمان "قىشلاۋغا كوچتۇق"
دەپ پەرۋاسىز جاۋاپ بەردى. ئوسمان گۇچۇڭ ئەتراپىدا نەچچە
قىيىل تۇرغان، ئەلۋەتتە قىشلاقلىرى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇ 200
ئومۇكىلومېتىردىن ئوشۇق يول يۇرۇپ بارىكولدە قىشلىغىلى كەلدۇق
"ساقدىسە، ھېچكىممۇ ئىشەنمەيتتى. بىراق ئۇنىڭ بۇ ساختا گېپىنى
ئايالغان دەپ ئېيتىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭغا پارتىيىنىڭ
مىللى سىياستى توغرىسىدا تەشۋىق قىلسا، ئۇ يا "بولىدۇ" يا
"بولمايدۇ" دىمەستىن، ماقۇل بولغاندەك بېشىنى لىڭشىتىپ ئولتۇراتتى.

"شىنجاڭ تېچ يول بىلەن ھەقىقەتكە قايتتى، كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان يېڭى جۇڭگو قۇرۇلدى" دېگەن گەپلەرنى قىلىشقاندا، باشقا ئەل باشلىقلىرىدىن بىر ئاللىقاچان ئاڭلاپ يۈرگەن "بىزنىڭ باشلىغىمىز بېيجىڭدا......" دېگەن ھېلىقى مۇقامنى تەكرارلاپ قويدى، ئاخىرىسىدا نەق مەسىلە ئۈستىدە گەپ بولدى: "ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن رۇس قانداق ئادەم؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ، ئويلاپمۇ ئولتۇرماستىن: "ئۇ بىزدىن قاچقان ئادەم، نەچچە كۈن ئىزدەپ تاپالمىدۇق، ئېتىشۋەتكەن بولسا ھېچ ۋەقەسى يوق" دېدى. كوپچىلىك: "ئوسمان قاتتىق سىر ساقلايدىغان ئادەم ئىكەن، بۇنىڭ تېگىدە گەپ بار، ئۇ ياخشى نىيەت بىلەن بۇ يەرگە كەلمىدى" دەپ ئويلاشتى. لېكىن قارا بوران قاچان كوتىرىلىدۇ؟ قانچىلىك بولىدۇ؟ بۇنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن ئىدى. ھەممە كىشى دەككە-دۈككىگە چۈشكەن ھالدا ئوسماننىڭ ئۆۋىسى-دىن قايتىپ چىقتۇق.

12-ئاينىڭ باشلىرىدا، شىنجاڭ ھەربى رايونىنىڭ ئالاقە باغلاش بۆلۈمىدىكى ھال سوراش ئۆمىكى باركولگە كەلدى. تۇەنجاڭ ۋاڭ چۈەندۇ ئۇلار بىلەن بىللە ئوسمان قەبىلىسىدىن يەنە بىر قېتىم ھال سورىدى. بۇ چاغدىمۇ "مەن نىمە ئويدا سەن نىمە كويدا" دېگەندەك ئىش بولدى. پارتىيە، خەلق ھوكۈمىتى ئۇنىڭ بۇرۇنقى ئەسكىلىكلىرىنى سۈرۈشتۈرمەي، ئۇنى يار لېۋىدىن قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن كوپ خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ نادان، ئەمما تەكەببۇر خۇمپەر "كىم كەل سە-كەلسۇن، ئۆزەم بىلگەننى قىلىۋېرىمەن" دەپ ئويلىدى. بۇ ھال ئۇنى ئاقىۋەت ھالاكەت تەقدىرىگە ئېلىپ باردى.

شۇ چاغدا ھەربى قوشۇنلار تۇراقسىز بولىۋاتىدۇ دەيدىغان

گەپ-سۆزلەر تارقالغان ئىدى. بۇ گەپ بىكاردىن-بىكار چىقمىغان ئىدى. ئاتلىق پولك 2-لىيەن ئىزۋوت كوماندىرى ۋاڭ جىڭخۇا ئەسلىدە باندىت بولۇپ، ناھايىتى ھىلىگەر نەرسە ئىدى. ئۇنىڭ يەنە پەي، بەنلەردە ئۇرۇق-تۇققان جەمەتلىرى بار ئىدى. ھەربى تېخنىكا جەھەتتىمۇ مەلۇم بىلىمى بار، سۆزگە چېۋەر، باشقىلارنى ئاسانلا ئۆزىگە جەلپ قىلالايتتى. ئۇرۇق-تۇققان بۇرادەرلىرى ئىچىدە ئۇ تەبىئى باشچى ھېسابلىناتتى. ئۇ چامباشچىلىق ئۆگەنگەن ئادەم بولغاچقا، ئوقۇش تارىخىغا ئەھمىيەت بېرىلىدىغان كونا ھەربى تۈزۈمدە مەنسىۋى ئورلىمىگەن-لىكىگە زادىلا تاقەت قىلىپ تۇرالمايتتى، باشقىلارنىڭ قول ئاستىدا تۇرۇۋېرىشكە رازىمۇ بولمايتتى. قۇمۇل توپىلىڭى ئۇنىڭغا ئۇمىت بېغىشلىدى. بىراق قوشۇنلار قاتتىق باشقۇرۇلغان-لىقتىن توپىلاڭغا ماسلىشىپ كوتۈرۈلۈپ چىقالمىغانلىقى، ياخشى پۇرسەت قولدىن كېتىپ قېلىۋاتقانلىقىغا ھەسرەت قىلاتتى. كېيىنچە ھەربىلەرنى باشقۇرۇش سەل بوشاشتى، ۋەزىيەتمۇ تىنجىدى، ئوسمان باركولگە كەلگەندىن كېيىن ۋەزىيەت يەنە جىددىيلەشتى. ئۇ "ئەندى كەلگەن پەيتنى قولدىن بەرمەسلىك كېرەك، مۇشۇ پەيتتە قوزغالمىسام، كېيىن خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى باركولگە يېتىپ كېلىپ، قوشۇنلار تەرتىپكە سېلىنسا، پۇشايمان قىلغان بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ" دەپ ئويلىدى. بۇ قىسىمدىكىلەرنىڭ تولىسى يېڭى ئەسكەرلەر بولۇپ، ئۇرۇشقا كىرىپ باقمىغان، ئۇرۇشتىن قورقىدىغانلار ھەم ئائىلىلىرىنى سېغىنغانلار ئىدى. ئۇ، مۇشۇ ئاجىزلىقتىن پايدىلىنىپ: "ئوسمان توپىلاڭ چىقارغىلى تەييارلىنىۋاتىدۇ، ئاتلىق پولك ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرالمايدۇ. ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى ۋەھشىلەر-

چە قىينايدۇ" – دەپ كەڭ ئىغۋا تارقاتتى. ئۇ يەنە: "خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسى قۇمۇلدىكى ھەربىلەرنى قورالسىزلاندۇرغان- دىن كېيىن، خاڭغا ئېلىپ بېرىپ كومۇر قازدۇرۇۋاتىدۇ، قوسىغى- غا تاماقمۇ بەرمەيدىكەن، قىسقىسى، بارىكولدە يە قىلىچ ئاس- تىدا جان بېرىمىز، ياكى بولمىسا ئىشلەپ ئاچلىقتىن ئۇلىمىز. بۇ يەردە ئولۇمنى كۇتۇپ ئولتارغىچە جاننى قولغا ئېلىپ ئىچ- كىرىگە قېچىپ كەتكىنىمىز ياخشى" – دىدى. ئۇ يەنە: "بۇ بىپايان چارۋىچىلىق رايونلىرىنى كېزىپ ئوتكىچە قۇرۇق قول ۋە يەك- كە – يىگانە ماڭساڭ، ئۇزەڭنى ئولۇمگە تۇتۇپ بېرىسەن. ئەڭ ياخشى يول، قورال ئېلىپ ئاتلىنىپ بىرلىكتە گەنسۇغا كىرىپ كېتىمىز، خالىغانلار بىللە ماڭسۇن (ئۇنىڭ ئەسلى غەرىزى ئۇ- لارنى كەينىگە ئەگەشتۇرۇپ باندىتلىق قىلماقچى)، خالىمىغانلار بولسا، ھەركىم ئوز يۇرتىغا قايتسۇن (بۇ ئالداش)" دىدى بۇ يالغان سوزلەرنى ئەسلىدە ئاسانلا ئېچىپ تاشلاشقا بولات- تى. ئەپسۇسكى، كونا ھەربى قوشۇنلاردا يۇقۇرى – تۆۋەن ئوت- تۇرىسىدا ئالاقە ئۇزۇك بولغانلىقتىن ئەھۋالنى ۋاقتىدا ئىگەللەش تەس ئىدى، مۇشۇ بوشلۇق ئۇنىڭغا ياخشى پۇرسەت بەردى ئۇلار پۇتۇنلەي ئاشكارىلىنىپ چىققان چاغدا، ئەھۋال يىغىشتۇ- رۇپ ئالغۇسىز دەرىجىگە يەتكەن ئىدى.

1949 – يىلى 12 – ئاينىڭ 19 – كۇنى كەچقۇرۇن، ئىك- كىنچى روتىنىڭ لىيەنجاڭى ھاسىراپ – ھومۇدەپ پولك شتاۋ- غا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ روتىسى بىلەن مىنامىيوت روتىسىدىكى بەزى كىشىلەر ئىگەر – توقۇمنى، بەزىلەر ئورۇن – كورپىلىرىنى تەييارلاۋاتقىنىنى، ئەھۋال ناھايىتى جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكىنى دوكلات قىلدى. پولك كوماندىرى ۋاڭ چۇەندۇ ئورۇنباسارى

شىڭ يىڭلۇنى ئەھۋال ئۇقۇپ كېلىشكە ئەۋەتتى، ۋاڭ جىڭخۇا ئۇنىڭغا: "روتا كوماندىرلىرى ئىشنى ئادىل باشقۇرمايۋاتىدۇ. كوپچىلىك بۇنىڭغا غەزەپلەندى. بۇنى پولك كوماندىرى ئوزى كېلىپ بىر تەرەپ قىلسۇن" دەپتۇ ۋە "كوپچىلىك بىر ئازدىن كېيىن پولك كوماندىرىنى ئىزدەپ بارىدۇ" – دەپ تەھ- دىت قىپتۇ. ئۇنىڭ غەرىزى يامان ئىدى. پولك كوماندىرىنى قىس- تاپ پۇتۇن پولكقا تەھدىت سېلىپ، ئەڭ بولمىغاندا كوپرەك ئادەم- نى قاچۇرماقچى ئىدى. بۇ چاغدا بىردىن – بىر يول خەۋپ – خە- تەرنى مۇمكىن قەدەر يېنىكلىتىش – ئازايتىش ئىدى، تېلېفون سىملىرى ئۇزۇپ تاشلانغان ئىدى. شۇڭا ئاتلىق ئەسكەر ئەۋەتىپ كويسۇ، بەيدىشاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارغا شەھەردە ۋەقە يۇز بېرىۋاتقان- لىغى، ھەربى قوشۇنلارنى ئوبدان ئىگەللەپ، ئۇلار بىلەن تىل بىرىكتۇرۇۋېلىشتىن ۋە ئات – ئۇلاق، قورال – ياراقلارنى تارتتۇرۇپ قويۇشتىن ساقلىنىش لازىملىغى ئۇقتۇرۇلدى. پولك يارىدەم- چىسى شىڭ يىڭلۇ شەخسەن ئوزى ھاكىم بىلەن ساقچى ئىدارى- سىنىڭ باشلىغىغا: ئاھالىلارغا ھوشيار بولۇپ، ئىشىك-دەرۋازىلى- رىنى تاقاپ، تالاغا چىقماي تۇرۇشنى دەرھال ئۇقتۇرۇپ قو- يۇشقا خەۋەر قىلدى. ئاندىن كېيىن شەھەر مۇداپىئەسىگە مەس- ئول بولغان ئېغىر پىلموت روتىسىغا بېرىپ قوشۇنلارنى باش- قۇردى. پولك قوماندان شتاۋى بىر ئاز پىنھان جايىدىكى مەخپى ئىشخانىغا كوچۇپ باردى. مۇھاپىزەت قىلىشقا ئالاھىدە ۋەزىپە ئىزۋوتى قويۇلدى. كېچە سائەت 11 مەزگىلى گازارمى- دىن بىر پاي ئوق ئېتىلدى. بۇ، قاچقۇنلارنىڭ ئاتامانى ۋاڭ جىڭخۇا ئىزۋوت كوماندىرى پەيجاڭ ۋاڭ شۇچۇنى ئولتۇرۇشكە ئاتقان ئوقنىڭ ئاۋازى ئىدى. ۋاڭ شۇچۇ شاڭخەيلىك چوك كچەك ۋاڭ شاۋلەينىڭ شىرەم جەمەتىدىن بولۇپ، باي ئائى-

لىسىدىن چىققان بايقۇش ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ گومنداڭ
ئوفىتسىرلار مەكتىۋىنىڭ 18 ـ قارارىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرىپ،
ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئاتلىق پولكتا پەيجاڭلىققا تەيىن-
لەنگەن. ئۇ ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ ۋاڭ جىڭخۇانىڭ "ۋاي ئاكا،
ۋاي ئۇكا" دېيىشىپ ئاپاق ـ چاپاق بولۇشۇپ يۈرۈشىنى ياختۇر-
مايتتى، بىر ـ بىرىگە زىددىيىتى بار ئىدى. ۋاڭ جىڭخۇا باشقىلار-
غا تەھدىت سېلىپ قاچماقچى بولىۋاتقاندا، ئۇ، چىقىپ نەسىھەت
قىلسا ۋاڭ جىڭخۇا ئۇنى ئېتىپ تاشلىدى. بۇ بىر پاي ئوق
ھەركەت سىگنالى ۋە بىرسىنى جايلاپ قالغانلارغا ھەيۋ
قىلىش ھىلىسى ئىدى. ئۇ شايكىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ پولك شە
تاۋىغا بېسىپ كىرمەكچى بولدى. پولك شتاۋى قوراسى تۈن
قاراڭغۇ، ھېچقانداق ھەرىكەت شەپىسى بولمىغاچقا قاراملىق بە
لەن ئىش قىلىشقا پېتىنالمىدى. شۇنداق قىلىپ يۈز نەچچە ئات
لىق شايكىسىنى ئەگەشتۈرۈپ چوڭ كوچىغا چىقتى. كوچىم
قاپ ـ قاراڭغۇ، ئۈن ـ تۈنسىز جىم ـ جىت ئىدى. "ئوغرىنىڭ يۈ
رىكى پوك ـ پوك" دىگەندەك كوچىدا كوپرەك تۇرۇشقا ئەندىش
قىلىپ ئۇدۇل سېپىل دەرۋازىسىغا ئات سالدى. ئۇلار شەھ
دەرۋازىسىنىڭ ئوچۇق تۇرغانلىقىنى كورۈپ، "دەرۋازىنى گۈزە
قىلىۋاتقان ئەسكەرلەرمۇ بىز بىلەن بىر نىيەتلىك كىشىلەر ئو
شايدۇ" دەپ ئويلاپ قالدى. ئەتراپقا ئەندىلا تىۋۇلاي دەۋا
قاندا ئېغىر پىلىموتتىن ياغمۇردەك ئوق ياغدى. گەرچە پىل
موتنىڭ ئاغزى ئېگىز قارىتىپ ئېتىلغان بولسىمۇ، ئۇلار قوقۇ
نىدىن ئاتلىرىنى قامچىلاپ قاچتى. (دەرۋازا ئېتىلىپ قال
ئۇلار قاچىدىغان يەر تاپالماي ئاھالىلارنى پاراكەندە قىلىۋ
مىسۇن دەپ پولك تەرىپىدىن دەرۋازىنى ئەتمەسلىكنى ئورۇ
لاشتۇرغان ئىدى.)

تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ئاھالىلار ئامان قالغىنىغا خوشال
بولۇشۇپ، كېچە ئاڭلىغان ـ كورگەنلىرى ئۈستىدە ئۆز ئارا سوز-
لۇشۇپ كېتىشتى. گازارمىلاردا قېچىپ كەتكەن ئادەم سانى، ئې-
لىپ كەتكەن ئات ـ ئۇلاق، قورال ـ ياراق، جابدۇقلارنى ئېنىقلاش
بىلەن ۋە يۈز بەرگەن ئەھۋالنى يۇقۇرىغا دوكلات قىلىش بى-
لەن ئاۋارە ئىدى، يەنە بىر مۇھىم مەسىلە بۇ قاچقۇنلارنىڭ
نەگە كېتىپ، نىمە قىلىۋاتقانلىقىنى ئېنىقلاشقا توغرا كېلەتتى.
22 ـ چىسلا كۈنى باركولنىڭ شەرقىدە 100 نەچچە كى-
لومېتىر كېلىدىغان جايدىكى قازاقلار بۇ قاچقۇنلارنى بىر ئېقىن
ئىچىدە توساپ تۇرغانلىقىنى، بۇ جاي ئۇلارنىڭ قىشلاۋى-
غا يېقىن يەر ئىكەنلىكىنى خەۋەر قىلىپ كەلدى. بۇ قاچقۇنلار
"بىز بۇيرۇق بويىچە بۇياققا كەلدۇق" دەپ يالغان ئېيتىپتۇ.
لېكىن بۇ قەبىلىدىكى قازاقلار شەھەردە يۈز بەرگەن ۋەقەدىن
خەۋەردار بولغاچقا: "قەغىزىڭنى كورسەتمەسەڭ يول بەرمەيمىز" ـ
دەپ تۇرىۋاپتۇ. يەر شارائىتى قولايسىز ھەمدە قاچقانلار ئۇرۇش-
نى خالىماي، يۇرتىغا كېتىش كويىدا بولغاچقا، شۇنىڭدەك باش-
قا ـ باشقا بەن، پەي، ليەنلەردىن قوراللانغان ئادەملەر بولغاچ-
قا، ئۇلارنىڭ قولىدا قورال، ئاستىدا ئات بولسىمۇ بوسۇپ كې-
تىشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايدىغان، چېكىنىشكىمۇ مۇمكىن بولمايدى-
غان بىر مۇشكۇل ھالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. پولك بۇ ئەھ-
ۋالدىن خەۋەر تېپىپ مۇئاۋىن پولك كوماندىرىنى ئۇلارغا
نەسىھەت قىلىپ قايتۇرۇپ كېلىش، چارە كورمەسلىككە كېپىللىك
قىلىش ئۈچۈن ئەۋەتتى. ۋاڭ جىڭخۇا: "مەن بىلەن قاچقانلارنى
بىر روتا قىلىپ تۈزۈپ، ئۆزەم روتا كوماندىرى بولىمەن" ـ دى-
گەن بىر شەرتنى قويۇپ تۇرىۋالدى. بۇ يامان غەرەزلىك
شەرت ئىدى. ئەگەردە بۇلار بىر روتا بولۇپ تۈزۈلسە، ئۇلارنىڭ

قانۇنغا خىلاپلىق ئىشلارنى قىلىشقا يول ئېچىپ بەرگەنلىك بو-
لۇپ، ھەرگىز قوبۇل قىلىشقا بولمايتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇزۇن تۇ-
رۇپ قالسا ۋەقە تۇغۇلۇپ قېلىشنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۇلارنى
دەرھال قايتۇرۇپ كېلىش زورۇرلىگىدىن بىر قانچە قېتىم سوھ-
بەت قىلىپ ئاخىرى "كېلىشىم" تۈزۈلدى: ئەسكەرلەر ئۆز قىسىم-
لىرىغا قايتىدىغان، ۋاڭ جىڭخۇا مۇئاۋىن لىيەنجاڭ بولىدىغان
بولدى. بۇ ھەقىقەتەن نائىلاج زەھەر يۇتقاندەك ئىش بولدى.

بۇ قاچقۇنلار 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بىچارىلەرچە گازارمىغا
قايتىپ كېلىشتى. ئۇلار گازارمىدىكى بۇرادەرلىرىگە ئۆزلىرى-
نىڭ تارتقان جەبرى - جاپالىرى ئۈستىدە شىكايەت قىلىپ،
ئەخمەقلىق قىلىپ قېچىپ قويغانلىرىغا پۇشايمان قىلىشتى. پۇ-
تىغا كىيگەن پىيمىسى چۈشۈپ قېلىپ ئايىغىنى ئۈششۈتۈپ قويغان
ئىككى كىشىنىڭ پۇتلىرى كېسىپ تاشلاندى. بۇ سەلبى تەربىيە
بولۇپ، ھەربىلەرنىڭ كۆڭلىنى تېنىچلاندۇرۇش رولىنى ئوينىدى.
بۇنى يامان ئىش ياخشى ئىشقا ئايلاندى دېيىشكە بولاتتى.

خەلق ئاممىسى ياخشى - يامانىنى پەرق ئېيتەلەيدۇ، ياخشى
ئىش قىلغانلارغا توغرا باھا بېرەلەيدۇ، ۋاڭ شۇچۇ قاچقانلارنى
تۇسۇش سەۋەبى بىلەن ئۆلتۈرۈلگەن ئىدى. ناھىيە بازىرىدىكى
ھەربى، خەلقلەر ئۇنىڭغا شۇ چاغدىكى شارائىتتا تەنتەنىلىك ھە-
ساپلانغىدەك ماتەم مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ قەبرى ئۈستى-
گە خەلق ئېلىپ كەلگەن گۈل - چەمبىرەكلەر قويۇلدى.

ۋاڭ جىڭخۇالارنى قېچىشتىن توسۇپ قالغان ئوسمان قەبى-
لىسىنى (مەن خاتا ئەسلىمىگەن بولسام) خەلقلەر "بۇ ئۇلارنىڭ
شىنجاڭ ئازات بولۇش ئەرپىسىدە قوشقان تۆھپىسى" دەر
قاراشتى.

مۇشكۇللۇكلەرنى بېسىپ داغدام يولغا چۈشۈش

بارىكولدىكى ھەربى ۋە مەمۇرى ئورۇنلار ھەقىقەتكە قايتىپ
ئۈچ ئايدىن ئارتۇق بوران - چاپقۇنلارنى باشتىن كەچۈرگەندىن
كېيىن ۋەزىيەت ئاساسى جەھەتتىن مۇقىملاشتى. "قىش كەلسە،
باھار ئۇزاق كېچىكمەيدۇ" دېگەندەك 1 - ئاي بارىكولنىڭ قەھ-
رىتان سوغاق ئايلىرى بولسىمۇ، لېكىن خەلقلەر باھار يېقىنلى-
شىپ قالغانلىقىنى ھىس قىلىشماقتا ئىدى. شىنجاڭغا كىرگەن
خەلق ئازاتلىق ئارمىيە مۇداپىئە ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بول-
دى. بىر مەھەل قالايمىقانلىشىپ كەتكەن تەرتىپمۇ تەدرىجى نورمال-
لاشتى. كوپ جايلاردا يېڭى ھاكىمىيەت تەسىس قىلىندى. شۇ-
نىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەقىقەتكە قايتقان قوشۇنلارنى تەرتىپكە
سېلىش خىزمىتىمۇ باشلاندى. 1 - ئاينىڭ باشلىرىدا خەلق ئا-
زاتلىق ئارمىيىسىنىڭ يېڭىدىن تەشكىل قىلىنغان 26 - دىۋىزى-
يىسى ئەۋەتكەن بىر نەپەر شىتاپ مەسلىھەتچىسى بارىكولگە كې-
لىپ، بارىكولدە تۇرۇشلۇق ئاتلىق پولك 77 - پولكقا بىۋاستە
قاراشلىق قىسىم ۋە پىيادە قىسىملار باتالىئونى بولۇپ ئۆز-
گەرتىلگەنلىگىنى ئېلان قىلدى. ۋاڭ چۈەندۇ 77 - پولكنىڭ پولك
كوماندىرى بولدى. روتا كوماندىرلىرى ئاساسى جەھەتتىن ئۆز-
گەرتىلمىدى. جاپا - مۇشەققەتلىك كۈنلەرنى بىللە ئۆتكۈزگەن
دوستلارنى پارتىيە ۋە خەلق ئېسىدىن چىقارمىدى. 1959 - يى-
لى ۋاڭ چۈەندۇنى يېزا ئىگىلىك 7 - دىۋىزىيىسىنىڭ مۇئاۋىن
دىۋىزىيە باشلىغى قىلىپ ئۆستۈردى. دىمەك ئۇ بوز يەر ئۆزلەش-
تۈرگۈچى قوشۇننىڭ بىر يۇقۇرى دەرىجىلىك قوماندانى بولۇپ
قالدى.

پارتىيىنىڭ تەشەببۇسى ئاستىدا تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىنكى ئاتلىق پولك جەڭچىلىرىنىڭ سىياسى ئاڭى ۋە سىنىپى ئاڭ - سېزىمى ناھايىتى تېز يۇقۇرى كۆتۈرۈلۈپ، بىر مۇنچە كىشىلەر ياشلار ئىتتىپاقىغا، پارتىيىگە ئەزا بولۇپ كىردى، بەزىلىرى كادىر بولدى. ھەربى، مەمۇرى خادىملارنىڭ تولىسى خىزمەتكە ۋە ئوقۇشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھېلىقى قوشۇننى باشلاپ تاققا چىقىپ بەگ بولۇشقا ئورۇنغان ۋاڭ جىڭخۇا 1951 - يىلى تارىخنىڭ ئەخلەت دۆۋىسىگە تاشلاندى.

پارلاق يولغا بۇرۇلۇش

— جاۋشىگۇاڭنىڭ قوشۇننى باشلاپ ھەقىقەتكە قايتقانلىغىنىڭ جەريانى توغرىسىدا ئەسلىمە

جاڭ فىن

لياۋشىن، خۇەيخەي، پىڭجىڭ قاتارلىق ئۈچ چوڭ ئۇرۇشنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن تەڭلا، جياڭ جيېشى خەلق ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە، تىنچلىق كېلىشىمىگە ئىمزا قويۇشنى رەت قىلدى . خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ مىليون كىشىلىك قوشۇنى گومىنداڭنىڭ مىڭ بىر جاپادا قۇرۇپ چىققان چاڭجياڭ مۇداپىئە لىنىيىسىنى بوسۇپ ئۆتتى. 5 - ئايدا نەنجىڭ ئازات قىلىنغانلىغى جاكالاندى. جياڭ ھاكىمىيىتى گۇاڭجۇغا قېچىپ كەتتى، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى گارنىزون مۇئاۋىن قوماندانى، قوشۇمچە جەنۇبى شىنجاڭ گارنىزون قوماندانى جاۋشىگۇاڭ ئۆزى ئۈچۈن پايدىلىق پەيتنىڭ ئۆتۈپ كەتكەنلىگىنى ھېس قىلىپ، كۆڭلى تازا بىئارام بولدى. پۈتۈن جەڭ مەيدانىنىڭ ۋەزىيىتى ئۈنىڭغا ئايان ئىدى. ئازاتلىق ئارمىيىنىڭ. 2 -، 3 -، 4 - دالا ئارمىيىلىرى شەرقى جۇڭگو بىلەن ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكنى قاپلاپ، غەربى جەنۇپتا توپلىنىشقا باشلىغان ئىدى. بىر تەرەپتىن ليۇ- ېڭ ئارمىيىسىنىڭ چوڭ قوشۇنى سىچۈەننىڭ چوڭ دەرۋازىسىغا

ھۇجۇم قىلىۋاتقان بولسا، يەنە بىرتەرەپتىن خېلۇڭ قوشۇنى خۇ-
زۇڭنەننىڭ چىڭلىڭ چوققىسىدىكى (شەنشى) مۇداپىئە لىنىيىسىگە
ھۇجۇم قىلىۋاتاتتى ھەممە بۇلارنىڭ غەرپكە يۈرۈش قىلىدىغاندەك
ھەيۋىسى بار ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە گېنېرال پېڭ دېخۇەي
باشچىلىقىدىكى قۇرۇقلۇق ئارمىيە بىرىنچى دالا ئارمىيىسىمۇ شىنـ
جاڭنىڭ شەرقى چوڭ دەرۋازىسى لەنجۇغا قىستاپ كىرىشكە
ئازلا قالغان ئىدى. لەنجۇ قولدىن كەتسە ئۆزىنىڭ ھۇجۇمغا
ئۇچراش ئوبېكتى بولۇشى شۈبھىسىز ئىدى. قارا شەھەر يىغىنىـ
دىن كېيىن ئەڭ ئالىي رەھبەر ھەقىقەتكە قايتىشنى قارار قىلىۋىدى،
جاۋشىگۇاڭ شۇ ئاندىلا بىئاراملىقتىن قۇتۇلدى.

تۇۋەندە ھەقىقەتكە قايتىشتىن ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى
ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن بىر قانچە ۋەقەلەر توغرىسىدا سۆزلەپ
ئۆتمەكچىمەن.

يەكەن ۋەقەسى

شىنجاڭ ھەربى قىسىملىرىنىڭ ئىچىدىكى ئۇرۇشنى ياقلا
غۇچىلار بىلەن تىنچلىقنى ياقلىغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش
بارغانسىرى كەسكىنلىشىۋاتقان بىر پەيتتە، توساتتىن "يەكەن ۋ
قەسى" پارتلىدى. بۇ ۋەقە ئۇرۇشنى ياقلىغۇچىلار ئۈچۈن زە
بولۇپ، تىنچلىقنى ياقلىغۇچىلار ئۈچۈن تۈرتكىلىك رول ئوينىدى

بۇ ۋەقە ئەسلى مۇنداق بولغان:

4 - ئاتلىق بىرىگادىنىڭ 7 - پولكىدىكى مۇئاۋىن پو
كوماندىرى خۇڭ يادۇڭ بىرىگادا كوماندىرى تاڭ جىڭرىن
ھەربى تەمىناتىنى قىسىپ قېلىپ، ئەسكەر سانىنى يال

ھەلۇم قىلىپ ئالغان تەمىنات بىلەن ئۆز چۈنتىگىنى تولدۇرغانـ
لىقىنى بىلىپ قالغان. قوشۇندا ئاشلىق، خىراجەت، كىيىمـ
كېچەك، ئاتلارنىڭ يەم-خەشىگى ۋە ھەتتا ئىگەر-جابدۇقلارمۇ
تۈگەپ قالغان ئىدى. تاڭنىڭ كوماندىر-جەڭچىلەرگە قىلغان
خىيانىتى خۇڭ يادۇڭ ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكىلەرنىڭ غەزىـ
ۋىنى قوزغىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە تاڭ تولىمۇ مەككار، مىجەزى
قوپال، مەنمەنچى بولغاچقا، ئۇنىڭ يۇقۇرىدەك قىلىقلىرى خۇددى
ئوتقا ماي قۇيغاندەك تەسىر قوزغىدى. شۇنىڭ بىلەن خۇڭ
يادۇڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ ئىسيان كۆتەردى ۋە بىرىگادا
شتاۋىنى قورشىۋېلىپ، تاڭ جىڭرىننى زاڭ مالنى تاپشۇرۇشقا
قىستىدى. تاڭ ۋەزىيەتنىڭ يامانلاشقانلىقىنى، شەھەر قولدىن
كەتسە جېنى ئامان قالمايدىغانلىقىنى پەملەپ، ئېغىر پىلىموت
روتىسىنى كۆۋرۈكنى ساقلاشقا ئېۋەتتى. بىراق، خۇڭنىڭ
ئىسيان كۆتۈرۈشى ھەربىلەرنىڭ كۆڭلىگە ياققانلىقى
ئۈچۈن، بۇ روتىنىڭ كوماندىرى كۆۋرۈك بېشىغا بېرىپلا تاڭغا
قارشى بايراق كۆتەردى. بىرىگادا شتاۋىنى ساقلاپ قېلىشقىمۇ
كۆزى يەتمىگەن تاڭ جاۋشىگۇاڭغا جىددى تېلېگىرامما ئېۋەتىپ،
قۇتقۇزۇشنى تەلەپ قىلدى. تېلېگىراممىدا مۇنداق دېيىلگەن ئىدى:
"خۇڭ يادۇڭ پىرقىگە، ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلدى. ئۇنى ھەربى
سوت جازالىمايدىغان بولسا، تۇۋەندىكىلەرمۇ ئۇنى دورىشى
مۇمكىن." جاۋمۇ ئىشنىڭ يوغىناپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى.

جاۋ دەل شۇ پەيتتە تاۋسىيونىڭ ئۇنىڭ يەكەنگە بېرىپ
مۇشۇ ئەنزىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى جىددى تېلېگىراما-
مىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدى. شۇنىڭ بىلەن جاۋ دەرھال بىر
كۈچەيتىلگەن باتالىيون تەشكىللەپ، مۇئاۋىن پولك كوماندىرى يۈي
پىڭشىن ۋە مۇئاۋىن باتالىيون كوماندىرى جۈيۈرىنلارنى مەسئول

قىلىپ يولغا سالدى. دەل شۇ چاغدا خۇڭ يادۇڭ جاۋنىڭ يەكەنگە ئەسكەر ئەۋەتكەنلىك توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلاپ قالغان ئىدى. ئۇ جاۋغا تېلېگىراممىا ئەۋەتىپ ئۆز پىكرىنى دادىللىق بىلەن ئوتتۇرىغا قويدى: "بىرىگادا كوماندىرى تاڭ ھەربى تەمىناتىنى قىسىپ ئۆز چۆنتىكىنى تولدۇردى. كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئۇچىسىنى ياپقىدەك كىيىمى قالمىدى. قوسىغى تويغىدەك تاماق يېيەلمەي، جېنى تۇمشۇقىغا كېلىپ ئۆلەر ھالەتكە يەتتى. ئەسكەرلەرنى باشلاپ تاڭنى قورشىۋالغانلىقىم ھەرگىزمۇ خائىنلىق قىلىپ، ھەربى كىشىدە بولۇشقا تېگىشلىك پەزىلىتىمنى يوقاتقانلىقىم ئەمەس، مەقسىدىم زاڭ مالنى قايتۇرۇپ ئېلىشتىنلا ئىبارەت. مەن گەرچە تاڭغا قارشى تۇرساممۇ جاۋنى قەتئىي قوللايمەن."

جاۋ تاڭ بىلەن خوڭنىڭ تېلېگىراممىسىنى غەزەپ بىلەن يەرگە تاشلىدى - دە، كۈچەيتىلگەن يېڭىنىڭ ئارقىسىدىنلا يەكەنگە يېتىپ كەلدى.

جاۋ، خوڭ يادۇڭنىڭ خاتا چۈشەنچىدە بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قىسىمنى كۆۋرۈك ئەتراپىدا قونالغۇغا توختاتتى، جاۋشىڭگۇاڭ بىلەن ئىككىمىز ئۆستەڭ بويىدىكى بىر تۈگمەندە قوندۇق. بۇ بىر كېچىنى ئىككىلا تەرەپ جىددىيلىكتە ئۆتكەزدى،

ئىككىنچى كۈنى مەن بۇيرۇققا بىنائەن، قىزىل بايراقچە قادالغان قارا ماشىنىغا ئولتۇرۇپ شەھەرگە كىرىش ئۈچۈن خوڭنىڭ تۇرار جايىغا باردىم ھەمدە يۈز يۈەن كۈمۈش تەڭگىنى ئالغاچ باردىم. خوڭ مېنى كۆرۈپ سەراسىمىگە چۈشتى - دە ئالدىراش دەرۋازىغا چىقىپ مېنى كۈتۈۋالدى. مەن ئۇنىڭغا تۈگمەنگە بېرىپ جاۋنىڭ بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمىسىنى يەتكۈزدۈم ھەمدە ئۇنىڭغا تەسەللى بولسۇن

ئۈچۈن يۈز سەر كۈمۈش تەڭگىنى تاپشۇردۇم. خوڭ يادۇڭ مۇئاۋىن باش قوماندانىنىڭ چۆلدىكى تۈگمەندە ياتقانلىقىنى ئاڭلاپ، رەڭگى تاتىرىپلا كەتتى. كۈمۈش تەڭگە تۇتقان قولىنىڭ تىترەۋاتقانلىقى بىلىنىپلا تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەپسۇسلانغانلىقىنى سۆز بىلەن ئىپادىلەپ بېرەلمەيتتى. ئۇ دەرھال ئادەم تەييارلەپ جاۋغا بىر تۆمۈر كارۋات، ماي، گۈرۈچ، چوشقا گۆشى قاتارلىق نەرسىلەرنى ئەۋەتتى ھەمدە ئۆزىمۇ مەن بىلەن بىللە تۈگمەنگە كەلدى. خوڭ يادۇڭ جاۋنىڭ ئالدىدا رەڭگى تاتارغان ۋە سەراسىمىگە چۈشكەن ھالدا تۇراتتى. بىراق، جاۋنىڭ پوزىتسىيىسى مۇلايىم بولۇپ، خوڭغا قارىتا ئەيىبلەش ئىپادىسى كۆرۈلمەيتتى. بۇنى كۆرۈپ خوڭنىڭ ئەندىشىسى يوقالدى. جاۋ، خوڭغا يېڭىشەھەرگە قىلىنغان مۇھاسىرىنى بىكار قىلىپ، قول ئاستىدىكىلەردە يۈز بېرىش ئېھتىمالى بولغان ئىنتىزامسىزلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىشنى بۇيرىدى. خوڭ بۇيرۇقنى قەتئىي ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، كۆزلىرىگە ياش ئالغان ھالدا: "مۇئاۋىن باش قوماندانىنىڭ قىممەتلىك ۋاقتىنى سەرپ قىلىپ مۇداپىئە رايونىمىزغا بېرىپ قىسىمغا سۆز قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن" دېدى. جاۋ باش لىڭشىتىپ ماقۇل بولدى.

ئىككىنچى كۈنى مەن تاڭ جىگرىن بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇنىڭغا جاۋنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈش ئۈچۈن يېڭىشەھەرگە باردىم. بىراق تاڭ سېپىل دەرۋازىسىنى زادىلا ئاچقىلى ئۇنىمىدى. ئۇ شۇ ئارقىلىق جاۋغا بېسىم ئىشلەتمەكچى ئىدى. مەن قايتماقچى بولۇۋىدىم، دەل شۇ چاغدا تاڭنىڭ كاتىۋى مېنى توختاتتى. ئۇ تاڭنىڭ سۆزىنى تەكرارلاپ شۇنداق دېدى: "ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئامانلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، سىزنى بامبۇك

سىۋۇتنى بىلەن سىپىلدىن ئارتىلدۇرۇپ ئەكىرمەكچى." مەن بۇنى
ئاڭلاپ ئاچچىقىمنا كۆلۈپ قويدۇم - دە، ئامالسىز ماقۇل بولدۇم.

تاك جىگىردىن مېنى كورگەندە ئىككى قولى بىلەن يۈزىنى
يوگەپ ئۈزاققىچە ئاچچىقلىق ئۈنىمىدى. بۇنداق قىلىشىنىڭ مەنىسى:
قوشۇننى ياخشى باشقۇرالمىغانلىقىم ئۈچۈن قالايمىقانچىلىقلار
يۈز بەردى، ئەمدى مېنىڭ سىزگە قارىغىدەك يۈزۈم قالمىدى،
دىگىنى ئىدى. مەن ئۇنىڭغا سىپىل دەرۋازىسىنى ئېچىپ
مۇئاۋىن باش قوماندانىنىڭ شەھەرگە كىرىشىنى قارشى ئېلىپ، يۈز
بەرگەن ئۆزگىرىشنى بىرلىكتە ھەل قىلىشنىڭ چارىلىرىنى مۇزاكىرە
قىلىش توغرىسىدا كۆچۈمنىڭ يېتىشىچە تەربىيە بەردىم. تاك بۇنى
ئاڭلاپ غەزەپلەنگەن ھالدا شۇنداق جاكا قىلدى: "سىز مۇ-
ئاۋىن باش قوماندانغا يەتكۈزۈپ قويۇڭ، خۇڭ يادۇڭنى بىر تەرەپ
قىلمىغىچە مەن سىپىل دەرۋازىسىنى ھەرگىز ئاچمايمەن".

مەن جاۋغا تاڭنىڭ پوزىتسىيىسىنى يەتكۈزگىلى بارغان
چاغدا خۇڭ قوشۇنىنى يىغقان ئىكەن. قارىسام بۇ مىڭدىن
ئوشۇق ئەسكەر سانجاق - سانجاق تىزىلىپ تۇرۇشقان بولۇپ،
بۇلار ھوكۇمەت ئېشىنى يەپ ئۇرۇش قىلمىدىغان چەكچىلەرگە
ئوخشىماستىن، ھازىرلا تۇرمىدىن چىققان مەھبۇسلارغا ئوخ-
شايتتى. ئۇلارنىڭ رەڭگى سامانىدەك سارغايغان بولۇپ،
قول ۋە يۈزلىرىنى قاسماق باسقان، كىگىزگە ئوخشاپ
قالغان ئۇزۇن. چاچلىرى قۇلاقنى ياپقان ئىدى. ئۇلارنىڭ
ئۇچىسىدىكىنى كىيىم دېگەندىن كورە لاتا - پاتا دېگەن
تۈزۈك ئىدى. بەزىلىرىنىڭ ئىشتىنى ھەتتا نومۇس يېپىنىمۇ
ياپالمايتتى. بۇلارنىڭ كوپ قىسمى يالاڭ ئاق ئىدى. ئاز
بىر قىسمىلىرى ئاياق كىيگەن بولسىمۇ، پۇتىنىڭ بارماقلىرى

كورۇنۇپ قالغان ئىدى. ئەسكەرلەر خورلۇقتىن كوزلىرىگە ياش
ئالغان ھالدا جاۋشىڭۋاڭغا قاراپ تۇراتتى. جاۋنىڭ ھودۇق-
قانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ قاشلىرىنى ھىمىرگەن ھالدا
لام - جىم دىمەي تۇردى. پەقەت ئەڭ ئاخىرىدا ئەھۋال سوراپ
يولىيورۇق بەردى ۋە مىڭ سەر كۈمۈش تەڭگە ۋە ئون مىڭ
يۈەن قەغەز پۇلنى كوماندىر - جەڭچىلەرگە تارقىتىپ بېرىش
ئۈچۈن بەردى.

تاك جىگىردىن جاۋشىڭۋاڭنىڭ بېسىمى ئاستىدا ئامالسىز
سىپىلنىڭ دەرۋازىسىنى ئاچتى. جاۋ، تاڭغا يەكەندىن دەرھال
چىقىپ كېتىشنى، ئۇنى يەنە باشقا ئەمەلگە قويماقچى ئىكەنـ-
لىكىنى، ئەگەر ئۇنداق قىلمىسا، ئوتكەنكى ۋەزىيەت يەنە
تەكرارلىنىدىغانلىقى توغرىسىدا بۇيرۇق بىردى، تاك ئوپ
ئوچۇقلا، باشقا ھەر قانداق شەرتنى قوبۇل قىلالايدىغانلىقىنى،
بىراق كونا قىسمىدىن كېتىشكە قوشۇلمايدىغانلىقىنى ئېيتتى.
تاك ئەسلىدە تاۋنىڭ قول ئاستىدا ئىشلىگەن ھەم ئۇنىڭ
بىلەن يۇرتداش بولغاچقا، ئۇنى ئارقا تىرەك قىلىپ تۇرۇپ
ھېچنىمىدىن قورقمايتتى. شۇڭا ئۇ جاۋنىڭ بۇيرىقىغا پىسەن
قىلمىدى. ئەسلىدە تاۋ، تاڭنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئاللىقاچان خەۋەر
تاپقان بولۇپ، پەقەت ۋەزىيەتنىڭ مۇقىم بولمىغانلىقى ۋە
قىسمىنىڭ كەيپىياتى چېچىلاڭغۇ بولغانلىقتىن تاڭغا چارە
كورۇلسە "توشقاننىڭ ئولۈمىگە تۈلكە ھازا تۇتۇپتۇ" دېگەندەك
ئىش بولمىسۇن دەپ ئۇنىڭغا چارە كورۇشنى كېچىكتۈرگەن ئىدى.
ھازىر تاڭنىڭ جىنايىتى چېكىدىن ئاشقان بولۇپ، بۇ دەل
ھەربى ئىنتىزامنى ئىجرا قىلىشنىڭ پەيتى ئىدى. شۇڭا تاۋ، جاۋغا:
"يەكەن ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا سىز تولۇق ھوقۇقلۇق"

دەپ تېلېگرامما ئېۋەتكەن ئىدى، جاۋ باشتا بۇ تېلېگراممىنى تاڭغا كورسەتمىدى. تاڭ ئاخىرىدا تەكەببۇرلۇق ۋە يولسىزلىق قىلغانىدىلا جاۋ غەزەپلەنگەن ھالدا تاۋنىڭ تېلېگراممىسىنى تاڭنىڭ ئالدىغا تاشلىدى. ئىككىنچى كۈنى تاڭ جىگىرىن پارلىق ئامالىلارنى قوللىنىپ ئارىغا كىشى قويۇپ باقتى. بىراق، بەربىر ئەمەل ۋە ھوقۇقتىن مەھرۇم قىلىندى. يەكەن ۋەقەسى شۇنىڭ بىلەن بېسىقتۇرۇلدى.

بىر پارچە مەخپىي تېلېگرامما

تاۋ سىيۈې، جاۋشىڭۋاڭلارنىڭ تىنىچلىقنى ياقلاش كوز-قارىشى ئاشكارىلانغاندىن كېيىن ماچىڭشياڭ، يې چىڭ، لوشۇردىن قاتارلىق ئۇرۇشنى ياقلىغۇچىلارنىڭ قارشىلىقىغا ئۇچرىدى. بولۇپمۇ تىنىچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدىكى تېلېگرامما ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن ئارمىيە ئىچىدە "شىنجاڭ چوقۇم ئۇرۇش قىلىشى كېرەك"، "ئۇرۇش قىلىپ بىر ئادەم، بىردانە مىلتىق قالسىمۇ تەسلىم بولمايمىز" دېگەندەك غۇلغۇلىلار كۆپىيىپ كەتتى. دېمەك، تىنىچلىقنى ياقلىغۇچىلار بىلەن ئۇرۇشنى ياقلىغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش تېخى ئاياغلاشمىغان ئىدى.

قىسمىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش ئىرادىسىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن 24 ـ سىنتەبىر ئاخشىمى جاۋشىڭۋاڭ مايوردىن يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلارنىڭ يىغىنىنى چاقىردى. جاۋ قىسمىنىڭ جەڭگىۋارلىق كۈچىنى يەكەن ۋەقەسى بىلەن باغلاپ سوزلىدى، (تاۋمۇ بۇنى پولكوۋنىكتىن يۇقۇرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار يىغىنىدا سوزلىگەن ئىدى). ئۇ شۇ ئارقىلىق يۈز مىڭ "يە-

كەنچە" قىسىم بىر ھۇجۇمغا بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ، دېگەن مەسىلىنى ياڭداپ ئۆتتى ھەمدە ئۇرۇش تەرەپدارلىرىنىڭ تىنىچ-لىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ھەر خىل ئىغۋالىرىغا رەددىيە بەردى.

25 ـ سىنتەبىر كۈنى سەھەردە جاۋ مېنى ئۆز ھوجرىسىغا چاقىرىپ، تەمكىن ئاۋاز بىلەن مۇنداق دېدى: "بۈگۈن سىزگە قەتتى مەخپىي بىر ۋەزىپە تاپشۇرىمەن، سىزنىڭ ئېھتىيات بىلەن بېجىرىشىڭىزنى ئۈمىت قىلىمەن. قىلچىمۇ بىخەستەلىك قىلىشقا بولمايدۇ." ئۇ كوركەم ياسالغان يوغان بىر دانە كونۋېرتنى ئۆز قولى بىلەن يانچۇغۇمغا سېلىپ، يانچۇغۇمنىڭ تۈگمىسىنى ئېتىپ قويدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ يەنە قايتا ـ قايتا تەكىتلەپ مۇنداق دېدى: "ئېسىڭىزدە بولسۇنكى، بۇ، ۋەزىيەتكە مۇناسىۋەت-لىك چوڭ ئىش. ئۆزىڭىزدىن باشقا ھېچكىمگە ئاشكارىلاشقا بولمايدۇ. كونسۇلغا ئۆز قولىڭىز بىلەن تاپشۇرىشىڭىز ھەمدە ئۇنىڭدىن ھوججەت ئېلىۋېلىشىڭىز كېرەك". ئۇ مېنى دەرۋازا سىرتىغىچە ئۇزۇتۇپ قويۇپ ئاندىن قايتتى.

مەن ئۆزەم جىپ ماشىنا ھەيدەپ سوۋېت كونسۇلخانىسىغا باردىم ۋە ئەجەپلەندىم. ئادەتتە دەرۋازىسىنى مەھكەم بېكى-تىۋالىدىغان سوۋېت كونسۇلخانىسى بۈگۈن نېمىشكە دەرۋازىسىنى يوغان ئېچىۋېتىدىكەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە خۇددى ئالدىن كېلىشىپ قويغاندەك ماشىنام دەرۋازىدىن كىرىشىگىلا ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ ئى پامىلىلىك مۇدىرى بىلەن كاتىپ مېنى كۈتۈۋالدى. قوبۇلخانىدىكى يېمەكلىكلەرنىڭ ھەممىسى ماڭا تەييارلانغانلىقى ئېنىق ئىدى.

كونسۇل ئىگىز بويلۇق بىر ئورۇس بولۇپ، خەنزۇچىنى

قوپال، ئەمما تولۇق سوزلەيتتى. بىز قول ئىلىشىپ ئوز ئارا ئەھۋال سوراشقاندىن كېيىن، مەن ئۇنىڭغا جاۋشىڭگۇاڭنىڭ مىننەتدارلىغىنى يەتكۈزدۇم. كونسۇل مېنى بۇ مەخپىيەتلىكتىن خەۋىرى بولسا كېرەك دەپ ئويلاپ، مەندىن ھېچ نەرسىنى يوشۇرماي خەتنى ئېچىپ ئوقۇشقا باشلىدى. بىز قوش كىشىلىك كىرىسلودا يانمۇ - يان ئولتۇرغانلىغىمىز ئۈچۈن تېلېگرامما ئارگىنالىنى ئېنىق كورۇشكە بولاتتى. ئارگىنالدا مۇنداق يېزىلغان ئىدى: "ماۋجۇشى، جۇدې باش قوماندان: مەن شىڭگۇاڭ جەنۇبى شىنجاڭدىكى ئىككى مىليون ھەربى ۋە خەلققە ۋاكالەتەن شۇنداق جاكا قىلىمەنكى، گۇاڭجۇ گومىنداڭ ھوكۇمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ، بارلىق بېرىش - كېلىشنى توختىتىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىگىنى قوبۇل قىلىپ، سەككىز تۈرلۈك يىگىرمە توت ماددىغا ئەمەل قىلىمەن." بۇ مەخپى تېلېگراممىنى نىمە ئۈچۈن سوۋېت كونسۇلخانىسى ئارقىلىق ئېۋەتىدىغاندۇ؟ مەن بۇنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمىدىم. كېيىن بىلىشىمچە، ئۇ چاغلاردا شىنجاڭ بىيىپىڭ بىلەن پوچتا - تېلېگراپ ئالاقىسى قىلىشالمايدىغان بولغاچقا، تېلېگرامما سوۋېت كونسۇلخانىسى ئارقىلىق موسكۋادا تۇرۇشلۇق شىنخۇا ئاگېنتلىغىغا ئېۋەتىلىپ، شۇلار ئارقىلىق ماۋجۇشى ۋە جۇدې باش قوماندانغا يەتكۈزۈلىدىكەن.

جاۋنىڭ ئايالى سەي لىندىن ئاڭلىشىمچە، جاۋنىڭ مەخسۇس تېلېگرامما ئېۋەتىشىنىڭ جەنۇبى شىنجاڭ دائىرىلىرىگە ۋاكالەتەن ھەقىقەتكە قايتىش ئىپادىسىنى بىلدۈرۈشتىن سىرت، يەنە بىر مەنىسىمۇ بار ئىكەن. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە جاۋ دىۋىزىيە كوماندىرى بولۇپ

خۇاڭخې دەرياسى بويىدا دەريا مۇداپىئەسىنى ساقلىغان چاغدا جۇدې باش قوماندان (شۇ چاغدا جۇڭگو ئۇرۇش رايونىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى ئىدى) كوزىدىن كەچۈرۈشكە بېرىپ، جاۋنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قەتئى قارشى تۇرۇپ، جۇڭخۇانى گۈللەندۈرۈشكە كۈچ چىقىرىشقا ئىلھاملاندۇرغان ئىكەن. بىرىنچى دالا ئارمىيىسى لەنجۇغا ھۇجۇم قىلىۋاتقان پەيتتە جۇدې باش قوماندان گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى جاۋشىڭگۇاڭ ئىكەنلىگىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، گەرچە ئارىدىن ئون يىل ئوتكەن بولسىمۇ جاۋنىڭ ئىسمىنى ئېسىگە ئالالىغان، شۇنداقلا جاۋنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشقا قارار قىلالىغانلىغىنى كوپ ماختىغان. جاۋ بۇنى ئاڭلاپ كوپ تەسىرلەنگەن. كېيىن ئۇ مېنىڭ ئالدىمدا مۇنداق دېدى: "مەن جۇڭخۇا (جاۋنىڭ لەقىمى) ھاياتلا بولىدىكەنمەن، پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن پۇخرا ئۈچۈن ئىشلەپ، پىشقەدەم بىرىگادا كوماندىرىنىڭ (جۇدې باش قوماندان ئەينى يىللاردا يۇەن شىكەينى ئازدلاش ئارمىيىسىدە بىرىگادا كوماندىرى بولغان) ماڭا قىلغان ئەقىدىسىگە جاۋاپ قايتۇرىمەن."

ئاخىرقى كورۇنۇش

شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ تەقەززاسى ۋە خەلقىنىڭ ئارزۇسىدىكىدەك تىنچلىق بىلەن ئازات قىلىنغانلىغى، تاۋسىيۇي، جاۋشىڭگۇاڭ قاتارلىق ئىككى گېنېرالنىڭ ۋە بۇرھان ئەپەندىنىڭ جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازاتلىق ئىشلىرى ئۈچۈن قوشقان توھپىسى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇ گومىنداڭنىڭ يۈز مىڭ ھەربى، مەمۇرى خادىم-

ئوقۇشلۇق چارىسى لىرىنى ۋە ئائىلە تەۋەلىرىنى قۇتقۇزۇشنىڭ ئۇچۇن پىلانلاپ، سۈيىقەست قاتارلىق كىشىلەر بىراق، يىپ چىڭ بولدى. تىنىچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا بۇزغۇنچىلىق سالدى. گەرچە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ۋەزىيىتىدە چوڭ قالايمىقانچىلىق يۈز بەرمىگەن بولسىمۇ، بىراق ھەقىقەتكە قايتقۇچىلار بىلەن ھەقىقەتكە قايتىشقا قارشى تۇرغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ناھايىتى كەس-كىن ۋە مۇرەككەپ بولدى.

28 - سىنتەبىر كۈنى گارنىزون قوماندانلىق شتابى ھەربىي ھالەت ئېلان قىلدى. 29 - سىنتەبىر كۈنى قەشقەر ۋالى مەھ-كىمىسى گومىنداڭ پىرقىسى بىلەن ئاجرالغانلىقىنى، كومپارتىيىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى جاكالىدى (بۇ چاغدا ئارمىيە ئىچىدە تىنىچلىق بىلەن ھەقىقەتكە قايتىش تېخى ئېلان قىلىنمىغان ئىدى). ۋالى مەھكىمىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشى يەرلىكتە زور تەسىر قوزغىدى. بولۇپمۇ، بولىشىچە ئەس-كىلىك قىلىپ خەلقنىڭ شىللىسىغا مىنىۋالغان بىر قىسىم يەرلىك ئەمەلدار، باي - زومىگەرلەر ئۆز گۇناھلىرىنىڭ ئېغىرلىقىدىن قورقۇپ ئارقا - ئارقىدىن جاۋ شىگۇاڭنىڭ قېشىغا كېلىشتى ۋە ئۇنىڭ باياناتىنى قايتۇرۇۋېلىش توغرىسىدا ۋالى مەھكىمىگە بېرىپ كەلگەن ئەھۋال - ھال ئېيتىپ ئۇتۇنەتتى. يەرلىك ئەمەلدار، ھاكىم، رايون باشلىقى، يېزا باشلىقى قاتارلىق يەرلىك ئەمەلدارلار ھەرقانچە سوزمەنلىك قىلىپ كوز ياشلىرىنى توكسىمۇ، ھەتتا سوغات جاۋ شىگۇاڭ ئۇلارغا ئېتىۋار بەرمىدى ۋە تەسىر بىلەن مۇئامىلىدە بولدى. بۇلار جاۋ شىگۇاڭنى كوز يېشى بىلەن ئەندۇرۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلىشكەندىن كېيىن چىقىش ئالاقىزادە كېتىشتى، باي سودىگەرلەر، يېزا زومىگەرلىرى تېخىمۇ

بولۇپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بەزىلىرى جاۋ نىڭ ئالدىدا مەيدى-سىگە مۇشلاپ، گومىنداڭ ھوكۇمىتىگە بولغان سادىقەتمەنلىكىنى، جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن ھايات - ماماتتا بىللە بولىدىغانلىقىنى ئىپادىلىشەتتى. بۇنداق چاغدا جاۋ مۇھاپىزەتچىگە مېھماننى ئۇزۇتۇپ قويۇشقا بۇيرۇق بېرىپ تۇراتتى.

دەل شۇ كۈنى كەچتە، ئۇرۇشنى تەكىتلىگۈچى مۇھىم كىشىلەردىن يېپ چىڭ، لۇشۇردىن، ماچىڭشياڭ قاتارلىقلار نۇرغۇن ئالتۇن - كۈمۈشلەرنى ئېلىپ، جاۋشىگۇاڭنىڭ قوماندانلىق شتابىغا كې-لىشتى. جاۋ ئۇلار بىلەن قىزغىن قول ئېلىشىپ كورۇشتى ھەمدە زىيايەت بېرىپ ئۇلارنى كۇتۇۋالدى. دەستۇرخان ئۈستىدە يې-لۇ، مالار گەپ ئەگىتىپ، جاۋغا داتلىنىپ، ئۇنىڭ كېلىشمىنى يېرتىپ تاشلاپ، باش ئەگمەي دەرھال ئەسكەر تۇرغۇزۇپ، ئازات-لىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرىش يولىنى توسۇشىنى ئۈمىت قىلىشتى. دەل شۇ چاغدا ئاتلىق 9 - بىرىگادىدىن جىددىي تېلېفون كەلدى. بۇ بىرىگادىنىڭ دوكلات قىلىشىچە، يېرىم كېچىدە قەشقەر ۋالىسى ئۆمەر داموللا يوقاپ كېتىپتۇ. تېلېفون-نى بەرگەنگە قەدەر ئۇنىڭ ئۇچۇرى يوق دېيىلگەن. تېلېفوندا يەنە بۇ توغرىدا مۇئاۋىن قوماندانىنىڭ يوليورۇق بېرىشىنى سورىغان. جاۋ بۇنى ئاڭلاپ قاتتىق چوچىدى ھەمدە 9 - ئاتلىق بىرىگادىغا ھەر قانچە چىقىم بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ئۆمەر دا-موللىنى چوقۇم تېپىپ كېلىشنى بۇيرىدى. ئۆمەرنىڭ يوقۇلىشى ئۇرۇشنى تەكىتلىگۈچىلەرنىڭ ئالدىن پىلانلىغان سۈيىقەستى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەقسىدى جەنۇبىي شىنجاڭدا قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىپ، شۇ ئارقىلىق جاۋ شىگۇاڭنى ھەقىقەتكە قايتىش تېلېگراممىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشقا مەجبۇرلىماقچى ئىكەن.

كېيىن ئىنقىلىنىشىچە، ئومەر ھەقىقەتەن ئۇرۇشنى تەكىتلىگۈچى يەرلىك ئەمەلدارلار تەرىپىدىن قامالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ مەقسىدى، ئومەرنى ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدا ئېلان قىلغان باياناتىنى قايتۇرۇۋېلىشقا مەجبۇرلاش ئىكەن. بىراق ئاتلىق 9 - بىرىگادا بۇيرۇقنى كەسكىن ئىجرا قىلغانلىقى ئۈچۈن مالىمانچىلىق يۈز بەرمىدى.

ئەينى ۋاقىتتا ئارمىيە ئىچى ۋە يەرلىكنىڭ ئەھۋالى ناھايىتى مۇرەككەپ ئىدى. گېنېرال جاۋشىڭگۇاڭ ئۇرۇشنى تەكىتلىگۈچىلەر چېگرىدىن ئۆتكەندە باشقىچە ئەھۋاللار يۈز بېرىپ قالمىسۇن دەپ ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ خاتىرجەملەندۈرگەندىن تاشقىرى، غەزىنىدىن بىر نەچچە ساندۇق (بىر ساندۇغى تۆت مىڭ سوم) كۈمۈش ئەچىقتۇرۇپ يې، لۇ، مالارغا تەقسىم قىلىپ بەردى. ئۇلار يولغا چىققاندا مېنىڭ بىر ساۋاقدىشىممۇ ئۇلار بىلەن بىللە كەتتى.

ئارقىدىنلا گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدىكى يۈز مىڭلىغان ھەربى ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرى تاۋسىيۈې، جاۋشىڭگۇاڭ قاتارلىق ئىككى نەپەر گېنېرال ۋە بۇرھان ئەپەندىنىڭ يېتەكچىلىكىدە خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنى كۈتۈۋېلىپ، شەرەپلىك ھالدا قايتا تەشكىللەشنى قوبۇل قىلىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدىكى بىر قوشۇن بولۇپ قالدى.

ماجۇڭيىڭنىڭ ئۈرۈمچىنى قورشىۋېلىشى ۋە "ئالتايىسكى" لەرگە تۇسۇپ زەربە بېرىشى

جۇ جيەنجىڭ

تۇنجى ئېلىشىش

مەن 1933 - يىلى ئۈرۈمچىدىن سانجىدىكى ئارىلاشما پولكقا يۆتكىلىپ باردىم. سانجىغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەيلا 1 - ئايدا ماجۇڭيىڭ ئۈرۈمچىنى مۇھاسىرە قىلىۋالدى. بىز بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندا سانجى بىلەن ئۈرۈمچىنىڭ قاتناش يولى ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. بىز ئۈرۈمچى تەرەپكە ئاتلىق رازۋېت قىلىشقا بىر ليەنجاڭنى ئەۋەتتۇق. ئۇ، دىيوپۇغا كەلگەندە ئالدى تەرەپتە گۇمانلىق ئەھۋال بارلىقىنى سېزىپ دەرھال قايتىپ كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۈرۈمچى بىلەن مۇناسىۋىتىمىز ئۈزۈلدى. ئۇ چاغدا خەنزۇلار بىلەن ئۇيغۇر، خۇيزۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى جىددىي ھالەتتە بولۇپ، ئۆز ئارا ئىشەنمەسلىك، ئۆز ئارا گۇمانلىنىشتەك قاراش ئومۇمىي يۈزلۈك مەۋجۇت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن شەھەر سىرتىدىكىلەر ھېچنىمىدىن خەۋەردار بولالمايتتى. ئۈرۈمچىنىڭ قورشىۋېلىنغاندىن كېيىنكى ئەھۋالىنى تېخىمۇ

بىلمەيتتى. پولكىمىزنىڭ ۋەزىپىسى سانجى، قۇتۇبى ئىككى
ناھىيىنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش ئىدى. غەربى يولدىن بىر
تۈركۈم ئورۇس قوشۇنلىرى ئۇشتۇمتۇت پەيدا بولۇپ كېلىپ
قالدى. ئۇلار ئۆزلىرىنى "ئالتايىسكى" دەپ ئاتايتتى. كوپ قىس-
مى ئاتلىق، ئازراق بىر قىسمى پىيادە بولۇپ، پىيادىلىرى
ئاتلىقلار بىلەن تەڭ ماڭاتتى. پىيادە ئەسكەرلەرنىڭ پۇتلىرىدا
كاڭكى بولۇپ، ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا باغلانغان ئاغامچىنى تۇتۇپ
ئات بىلەن تەڭ ماڭاتتى. ئاتلىق پولكىنىڭ پولكوۋنىكىنى ۋۇتۇەنجاڭ
دەپ ئاتىشاتتى. بۇ قىسىم ئەسلىدە ئۇرۇمچىنى مۇھاسىرىدىن
قۇتۇلدۇرۇشقا كەلگەن پىدائى قىسىملار بولۇپ، سانجىدىن
ئۆتۈپ تۇدۇڭخې دەرياسىغا كەلگەندە ماجۇڭيىڭ قوشۇنلىرى
تۇيۇقسىز توساپ زەربە بەرگەنلىكتىن قايتىپ كېلىپ سانجى نا-
ھىيىسىنىڭ جەنۇبىدىكى دەڭلەرگە جايلاشقان ئىدى. پولك
شتاۋى شەھەر ئىچىدىكى بىر قوراغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇ چاغدا
بىز بۇ قىسىمنىڭ نامى ۋە قەيەردىن كەلگەنلىكى توغرىسىدا ھىچ
نىمە بىلمەيتتۇق، ھوكۇمەتتىكىلەر بىزگە پەقەت غەربى يولدىن
ئۇرۇمچىگە ياردەم بېرىشكە كەلدى دىگەندىن باشقا مەلۇمات
بېرەلمەيتتى. بىز، شىنجاڭدا بۇرۇن بۇنداق "ئالتايىسكى" دەي-
دىغان قىسىمنىڭ يوقلىغىنى ئويلاپ ئەجەپلەندۇق، بىراق ئۇلار-
نىڭ قورال يارىغى جۇڭگو ئارمىيىسىنىڭكىگە ئوخشىمايتتى. بەزىلە
ئالتايدىكى جۇڭگو تەۋەلىگىگە ئۆتكەن ئاق ئورۇس قىسىملىرى
بولسا كېرەك، دىيىشتى. ئىشقىلىپ بىز شىنجاڭدا ئۇلارنى
قورالىدەك قوراللارنى زادىلا كورمىگەن ئىدۇق. بۇ بىر چۇشۇ
نۇكسىز ئىش ئىدى.

ئۇلار تۇدۇڭخې دەرياسىدا توسۇلۇپ زەربىگە ئۇچرىغاندا

كېيىن ئالغا ئىلگىرلىيەلمىدى. ئۇلارنىڭ ئالدىنقى سەپ قىسىم-
لىرى ئۇرۇشنى داۋاملاشتۇرۇۋاتاتتى. ئۇلار بۇرۇن ماجۇڭيىڭنىڭ
قىسىملىرىنى بىر پەشۋاغا يارىمايدىغان بۇلاڭچىلار دەپ ئويلاش-
قان بولسا كېرەك، ئەمىلىيەتتە ئۇلار ئۈچ كۈن ئۇرۇشۇپمۇ
تۇدۇڭخې دەرياسىدىن ئۆتەلمىدى. بىر كۈنى كەچتە ماجۇڭيىڭنىڭ
قىسىملىرى تۇدۇڭخې دەرياسىنىڭ غەربى قىرغىقىدىن تۇيۇقسىز
ھۇجۇم قىلىپ دەريادىن ئۆتكەندە "ئالتايىسكى" لەر پۈتۈن لىنىيە
بويىچە مەغلۇپ بولۇپ شەھەرگە قېچىپ كىرىۋالدى. ئېغىر
يارىدارلارنىڭ ھەممىسى سانجى نەنگۇەندىكى دەڭلەرگە ئورۇن-
لاشتۇرۇلغان ئىدى. ئۇلار يارىدارلارنى يۆتكەشكە ئۈلگۈرەلمىگەندە
ئۆينىڭ تېمىنى كولاپ ئورۇۋېتىپ، يارىدارلارنى تامغا باستۇرۇ-
ۋېتىپلا ئىشنى تاماملىدى. شەھەرگە قېچىپ كىرىۋالغانلارنىڭ
ھەممىسى دەرۋازىنى ئېتىپ سېپىل ئۈستىگە چىقىۋالدى. بىزنىڭ
قىسىملىرىمىزمۇ سېپىل ئۈستىگە چىقىپ ئۇلارنىڭ قوشۇنىغا ئارى-
لىشىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن تەرتىپ قالايمىقانلاشتى. ئەنە
شۇ چاغدىلا مەن ئۇلارنىڭ قورال-ياراق، كىيىم-كېچەك ۋە
چىراي شەكلىگە دىققەت قىلدىم، ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسى يىگىر-
مە ياشلار ئەتراپىدا بولۇپ، شىنجاڭدىكى ئاق ئورۇس قىسىملى-
رىغا ئوخشىمايتتى. گەرچە ھەممىسى ئوخشاش جۇۋا، پاختىلىق
چاپان كەيگەن بولسىمۇ، ئىشتانلىرى ھەر خىل رەڭدىكى يېرىك
سوكنودا تىكىلگەن ئەستەرلىك ئىشتانلار بولۇپ، تولىمۇ رەتسىز
كورۇنەتتى. قوراللىرى سوۋېتتە ئىشلەنگەن يېڭى قوراللاردىن
بولۇپ، ھەر بىرى ئۈچتىن بوتۇلكا شەكىللىك گىرانات ئېسى-
ۋالغان ئىدى. بۇ خىلدىكى گىراناتنى مېنىڭ شىنجاڭدا تۇنجى
قېتىم كورۇشۇم ئىدى، ئۇ يېرىم جىڭلىق ھاراق بوتۇلكىسىغا ئوخ-

شايىتتى، ساپىغى تومۇر ئىدى. ئوفىتسېرلارنىڭ ھەممىسىدە تاپانچا بار ئىدى. بۇ تەرەپلەردىن قارىغاندا، ئۇلار جۇڭگو قىسىملىرىدىن ئەمەستەك كۆرۈنەتتى. ژورنال، گېزىتلەردىكى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە رەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئۇلار سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە ئوخشىمايتتى.

ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى شۇ كۈنى سانجىنىڭ نەنگۈەن ئەتراپىغا ھۇجۇم قىلىپ كەلگەندىن كېيىن، ئىلگىرىلەشنى توختىتىپ دەريانىڭ جەنۇبى قىرغىقىغا قايتىپ كەتتى. نەنگۈەندە تۇرۇشلۇق خۇيزۇلار شۇ كۈنى كېچىسى ۋە ئىككىنچى كۈنى يوشۇرۇن ئوق ئېتىپ سېپىل ئۈستىدىكىلەرنى داۋاملىق ياردار قىلىپ تۇردى. شۇ سەۋەپتىن قىسىمدىكىلەر ئۆز ئىچىمىزدە دۈشمەن بارىكەن دەپ بىلىپ شەھەرنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئۆزلىرىلا ئۈستىگە ئالدى ـ دە باشقا قىسىمدىكىلەرنى چېكىندۇردى. شۇنىڭ بىلەن بىزمۇ ئەسلىدىكى تۇرار جايىمىزغا قايتتۇق. بىرسى بۇ قىسىمنىڭ قوماندانلىق شتاۋىغا (پولك شتاۋىغا)، يوشۇرۇنۇپ ئوق ئاتا ـ قانلار شەھەرگە يوشۇرۇنغان خۇيزۇلار دەپ مەلۇم قىپتۇ. شۇ نىڭدىن كېيىن ئۇلارنىڭ چارلىغۇچى قىسىملىرى شەھەردە چارلاش ئېلىپ باردى. بىر كۈنى بىر ئۆگزىدىكى ئوت ـ چۆپ ئارىسىدا ئادەم بارلىقىنى سېزىپ ئۆگزىگە چىقىپ بىر ياش بالىسىنى بىر قانچە دانە قۇرۇق مىشەكنى ئويناپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ يوشۇرۇن ئوق ئاتقان ئادەم مۇشۇكەن دەپ تىل ئۇقۇشمىغانلىقتىن تىن تەكشۈرمەيلا ئۇ بالىنى شىتىك بىلەن سانجىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى. كېيىن شۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ئېيتىشىچە ئۇلارنىڭ ئوغلى بىر نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا سىرتتىن بىر قانچە قۇرۇق مىشەكنى تېپىۋالغان ئىكەن. سىرتنىڭ ئەھۋالى جىددى بولغانلىقتىن سىرتقا چىقال

مىغان بالا ئۆگزىدىكى ئوتنىڭ دالدىسىدا ئاپتاپ سۇنغاچ مىشەكلەرنى ئويناپ ئولتۇرغان، چارلىغۇچىلار كۆرۈپ گۇمانلىنىپ ناھەق ئۆلتۈرۈۋەتكەن. بۇ ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىن ئاھالىنىڭ ھەممىسى قورقۇپ كېتىپ ئىشىكلىرىنى چىڭ ئېتىپ سىرتقا چىـ ـقالمايدىغان بولۇپ قالدى. بىراق بۇ قوشۇننىڭ ئاشلىق ۋە يەم ـ خەشەكلىرىنى يەنىلا پۇخرالار ھەل قىلىشى كېرەك ئىدى. نەتىجىدە شۇنىڭغىمۇ ئادەم چىقىرالمايدىغان بولدى. شۇ ۋاقىتتىكى تەمىنات ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ناھىيىلىك ھوكۇمەت، قوماندانلىق شتاۋىغا بۇ توغرىدا پىكىر قىلغاندا قوماندانلىق شتاۋى ئۆزلىرىنىڭ قىلغان ئىشى خۇيزۇلارنىڭ شەھەر ئىچىدە قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن بولغانلىقىنى، يۇقارقىدەك ئۇقۇشماسلىقنىڭ يۈز بېرىشى ئاساسەن خەنزۇلار بىلەن خۇيزۇلارنى پەرق ئېتىشنىڭ قىيىنلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تىل ئۇقۇشمىغانلىقتىن بولدى دەپ چۈشەندۈرگەن. بۇ توغرىدا سۆزلەشكىلى بارغانلارغا بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن شەھەردىكى خۇيزۇ نوپۇسىنىڭ ئومۇمى سانىنى ئېلىش، قالايمىقانچىلىق چىقماسلىقى ئۈچۈن بىر نەچچە كۈن سولاپ قويۇش كېرەك دەپ پىكىر قىلغان. بىر كۈنى كېچىدە "ئالتا ـ يىسكى" لەرنىڭ بىر كادىرى بىر نەچچە ئەسكەر ۋە بىر تەر ـ جىمانىنى باشلاپ كېلىپ بىزنىڭ ئىچىمىزدىكى ئىككى نەپەر خۇيزۇ خىزمەتچىنى ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ ئېلىپ چىقىپ كەتتى. بىز ئەھۋال ئىگەللىمەكچى بولساق كېرەك دەپ ئويلىغانىدۇق، شۇ ئېلىپ كەتكەنچە بىر كېچە قايتۇرۇلمىدى. ئىككىنچى كۈنى كىشىلەر شەھەرنىڭ غەربى چېتىدە مىلتىقنىڭ نەيزىسى بىلەن سانجىپ ئۆلتۈ ـ رۈلگەن بىر قانچە ئون خۇيزۇلارنىڭ ئارىسىدا بىزدىن ئېلىپ كەتكەن ھېلىقى ئىككى كىشىنىڭمۇ جەسىدى بارلىقىنى كۆرگەن.

ما جوُڤيلك قسىملىرىنىڭ جاھالىق بىلەن قارشى تۇرۇشى

ما جوُڤيلك قسىملىرى ياردەمگە كەلگەن قسىملارنى سانجىغىچە قوغلاپ كىلىپ ئۇلارغا ئۇز كۈچىنى تۇنجى قىتىم تونۇتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ما جوُڤيلك قسىملىرىنى بوش چاغلىمايدىغان بولدى. ما جوُڤيلك قسىملىرى تۇدۇڭخې دەريا سىنىڭ جەنۇبىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىنمۇ ئۇزلىرىنى "ئالتا يىسكى" دەپ ئاتىۋالغان ھىلىقى قىسىم بىر تەرەپتىن ما جوُڤيلـ قسىملىرى بىلەن سوقۇش قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇ مەملىكىتىدىن ئىبغىر قورال - ياراق ۋە ئەسكەر يۆتكەپ كەلدى. ئۇلار ما جوُڤيلك قسىملىرىنى يېڭەلمىگەنلىكىنى سەۋەبىنى بۇ جاينىڭ يەر تۈزۈلۈشى ۋە قارشى تەرەپنىڭ ئۇرۇش قىلىش تاكتىكىسىنى تولۇق ئىگەللىيەلمىگە لىكتىن دەپ قاراشتى. يەنە بىر نەچچە كۈنمۇ ئۆتتى. ئۇرۇ ھېچقانداق ئىلگىرلەشمۇ بولمىدي، ئارىلىقتا ما جوُڤيلك قسىملىر تۇدۇڭخې دەرياسىنىڭ جەنۇبى قىرغىقىدا يوشۇرۇن پوتەي ئىستىھكاملار قۇرۇۋېلىشقىمۇ ئۈلگۈرگەن ئىدى. دەريا كاتىگى ۋە كەڭرى بولغانلىقتىن بۇ جايدا قىلىن قارلار دۆگىلىنىپ راتتى. يوشۇرۇن ئىستىھكامدىن دەريا يۈزىنى كۆزۈتۈش ناھايى ـمۇ ئوڭاي بولۇپ، دەريانىڭ بۇ تەرىپىدە تۇرۇپ ئۇ تەرىپ ناھايىتى ئېنىق كورگىلى بولاتتى، ئەگەر قارشى تەرەپ دەريادى ئۆتمەكچى بولسا دەريا يۈزىدە ئاشكارىلىنىپلا قالاتتى - دە، ما جوُڤيلك قسىملىرى ئۇلارنى ئاسانلا يوقۇتالايتتى. بىر ئۇلار ئىككى - ئۈچيۈز كىشىلىك پىدائىي قىسىم ئۇيۇشتۇرۇپ،

يادىن ئۆتمەكچى بولدى. بۇلارنىڭ ھەر بىرى ئىككى - ئۈچ خىلدىن قورال ئىلىشىپ ئۇستىگە ئاق خالات كىيىشكەن ھالدا قاراڭغۇ چۈشكەندە يولغا چىقىشتى، ئۇلارنىڭ بۇ سەپىرى ماجوُڤـ يىلك قسىملىرىغا تۇيۇقسىز زەربە بىرىش ئۈچۈن ئىدى. ئەگەر بۇ پىلان ئەمەلگە ئاشسا ئۇلار دەريانىڭ قارشى تەرىپىـ نىمۇ ئىگەللىۋالاتتى. بىراق بۇ زەربىدار ئەترەت دەريانىڭ قارشى تەرىپىگە ئۆتكەندە خۇددى دىڭىزغا چۈشكەن تاشتەك يوقالدى، ھەتتا بىرەر ئادەممۇ تىرىك قايتىپ كىلەلمىدى. بەلكىم بىرەر پاي ئوق ئىتىشقىمۇ ئۈلگۈرمەيلا ئەسىرگە چۈشۈرۈلگەن بولسا كىرەك. بۇ ئەھۋالدىن قوماندانلار گاڭگىراپ قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار ئىتقا گوش مانتىسى ئاتىدىغان ئۇرۇش ئۇسۇلىنى ئىككىنچى قوللانمايدىغان بولدى. كېيىن ئۇلار قارشى تەرەپنى توپقا تۇتتى. بۇنىڭ بىلەنمۇ دەريادىن ئۆتەلمىدى.

ئۇلارنىڭ جېنىدىسى يالغۇز بولۇپ ئوڭ - سول تەرىپىدە خوشنا قسىملار يوق ئىدى. بىر كۈنى ئۇلكە ئارمىيىسىدىن "ئالتايىسكى" لەرگە خەۋەر يەتكۈزۈش ئۈچۈن كىلىۋاتقان بىر خەۋەرچى ما جوُڤيلك قسىملىرىنىڭ جېنىدىسىدىن ئۆتۈشكە توغرا كىلىپ جېنىدىگە يېقىنلاشقاندا جىددى ئىتىلىۋاتقان مىلتىق ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ - دە، بۇ يەردىن ئاسانلىقچە ئۆتكىلى بولمايدىغانلىقىنى ھىس قىلىپ، ئۆزىنى بىر تۈپ يوغان دەرەخنىڭ ئالدىىغا ئىلىپ ئەھۋال كۆزىتىدۇ. دەل شۇ چاغدا "ئالتايىسـ كى" لەر ئالدى تەرەپتىكى بىر قانچە ئىغىز كونا ئويلەرنىڭ تامـلىرىدىن تۇشۇك ئېچىپ شۇ تۇشۇكلەردىن قارشى تەرەپكە كوق چىقىرىۋاتقانلىقىنى، قارشى تەرەپتىكى ما جوُڤيلك قسىملى رىمۇ ئۇلارغا داۋاملىق تاقابىل تۇرىۋاتقانلىقىنى كورىدۇ. بىردەمـ

دىن كېيىن ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى ئوق چىقىرىشنى توختۇ-
تۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قوللىرىغا قىلىچ ئېلىپ "قورالنى
تاپشۇرساڭلا ئۆلتۈرمەيمىز!" دەپ توۋلاشقان هالدا قارشى تەرەپ
نىڭ ياغدۇرىۋاتقان ئوقلىرىغا پەرۋا قىلماي يان تەرەپتىن ئوقتەك
ئېتىلغان پېتى كونا ئۈيىنىڭ تام تۈۋىگە يېتىپ باردۇ ۋە توخ-
تىماي ئوق ياغدۇرىۋاتقان بىر پىلىموتنى ئۈچىدىن تۇتۇۋېلى
سىرتقا تارتىپ يېرىمىنى چىقىرىۋالدۇ. شۇ ئارىلىقتا باشقا
لار كونا ئۈيىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ نەيزىۋازلىق قىلىد
خەۋەرچى يۇقارقىلارنى ئۆز كوزى بىلەن كورگەن ئىدى.
ئۇرۇمچى، "ئالتايىسكى" لەرنى دەرهال كېلىپ ئۆزلىر
نى مۇهاسىرىدىن قۇتقۇزۇشقا ئالدىرىتاتتى، بىراق ئۇلار تۇدۇڭخ
دەرياسى بويىدا يىگىرمە نەچچە كۈن توسۇلۇپ قالدى، كېيى
زەمبىرەك سانىنى كوپەيتىپ ئىككى-ئۈچ كىلومېتىر كەڭلىكت
سەپتىن دەريانىڭ قارشى تەرىپىنى كېچە-كۈندۈز توختىم
توپقا تۇتۇدۇ. ئۈچ دانە ئايروپىلان ئاسماندا كۈن بو
تىنماستىن بومبا تاشلايدۇ، ئۈچ كۈن كۈچنى مەركەزلەشتۈر
بومباردىمان قىلىش نەتىجىسىدە بۇ ئارمىيە ئاران دىگەندە
تۇدۇڭخې دەرياسىدىن ئۆتىدۇ. بۇنىڭ بىلەنمۇ ما جۇڭيىڭ قىسىم
كىلەر چېكىنىپ كەتكىنى يوق، ئۇلار دەريانىڭ جەنۇبى قىر
ئەتراپىدا داۋاملىق ئۇرۇش قىلدى، شۇنىڭ بىلەن يەنە
كېچە-كۈندۈز ئۇرۇشۇپ ئاخىرى رەسمى ئۈرۈمچى تەرەپكە چېكىن

قورشاپ يوقۇتۇشنىڭ مەغلۇپ بولۇشى

ئەهۋالنى بىلىدىغان كىشىلەر ۋە تەرجىمانلارنىڭ
كارىلىشىچە، ئۈرۈمچى بىر ئايغا يېقىن قورشاۋدا تۇرۇپ

ئەهۋالدا قالغاچقا ئۇلار خۇددى قورغاقچىلىق كۈنلەردە يامغۇرغا
تەشنا بولغاندەك، ياردەمچى قىسىملارنىڭ كېلىشىنى كۈتەتتى.
شىڭ شىسەي ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىدىكى ئالاقىلىشىش
ئورنى ئارقىلىق ياردەمچى قىسىملارنى بىر نەچچە قېتىم ئالدى-
راتقان بولسىمۇ، ئۇلار بىر قەدەممۇ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمىدى. ئۇلار
خەرىتە بولمىغانلىقتىن يول ۋە يەر تۈزۈلۈشىنى بىلمەي دۈشمەن-
گە هۇجۇم قىلىشقا ئامالسىز قالدۇق دەپ بانا كورسەتتى ۋە
بىر پارچە هەربى خەرىتە تەلەپ قىلاتتى. ئۇ چاغلاردا بۇنداق
خەرىتە شىنجاڭدا يوق ئىدى. بۇ قارغونى ياردا قىستىغان-
دەك ئىش ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۈرۈمچىنى قوغداۋاتقان قىسىم-
لاردىن ئىككى-ئۈچ پولك ئەتراپىدا كۈچ ئاجرىتىپ ئۇلارغا
يول باشلاش ۋە ياردەم قىلىش ئۈچۈن ئېۋەتىشكە توغرا كەل-
دى. بۇ ياردەمچى قىسىملار ئۈرۈمچىنىڭ شەرقى بىلەن ئايلىنىپ
سانجىغا كەلدى. ئۇلار يولغا چىقىشتىن بۇرۇن ئاگلىشىمىزچە
شىڭ شىسەي ئۇلارغا "ئالتايىسكى" لەرنىڭ قوماندانلىقىغا بويسۇ-
نۇپ ئۇلار بىلەن مۇرىنى-مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلىشقا
ۋولىيورۇق بەرگەن ئىكەن. بىراق ئۇلار يېتىپ بارغاندا "ئالتا-
يىسكى" لەر ئۇلارغا ئايرىم بازا كورسىتىپ بېرىپ قەستەن
قىرغىنقىلاشتۇرمىغان، چۈنكى ئۇلار ئاق ئورۇس ئاتلىق پولكىدىن
يەنە پېهتىيات قىلاتتى. ئاق ئورۇسلار ئەينى ۋاقىتتا چاررۇسىيە ئار-
مىيىسىگە قاتناشقانلار بولۇپ كوپ قىسمى ئوكتەبىر ئىنقىلاۋىغا
قارشى تۇرغانلار ئىدى، شۇ سەۋەپتىن ئېهتىيات قىلاتتى. يەنە
بىر تەرەپتىن ئۇلار ئۇلكە ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇش كۈچى ئاجىز،
ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇش نەتىجىسىگە تەسىر يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن
ئەنسىرەيتتى. شۇ سەۋەپلەر بىلەن ياردەمچى قىسىملارنىڭ رولى

هىچقانچە جارى قىلىنمىدى. ئەكسىنچە ئۇلارنىڭ بۇ ياققا يوت
كۈلۈشى ئۇرۇمچىنى قوغداۋاتقان كۈچلەرنى ئاجىزلاشتۇردى.
بۇ ئارمىيە زەمبىرەك، ئايروپىلانلارنىڭ ياردىمى بىلەن
تۇدۇقچى دەرياسىدىن ئۆتەلىگەن بولسىمۇ يەنىلا زەربىگە ئۇچ
راپ ئالغا ئىلگىرىلىيەلمەي دەريانىڭ جەنۇبى قىرغىقىدا بىر كۈندىن
كوپرەك ئۇرۇش قىلدى. شۇ كېچىسى يەنە قايتىدىن ئۇلارنى قورشاپ
يوقۇتۇش توغرىسىدا ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بارغاندا ئۇلكە ئارمىيىسى
بىلەن ئاق ئۇرۇس قىسىملىرىنى قوشماي باشقا تەرەپكە ئورۇنلاشتۇردى
شۇنداق قىلىپ بىر مۇھاسىرە چەمبىرىگى ھاسىل قىلدى. كېيىن
يەنە سىگنال ئوقىغا قاراپ مۇھاسىرە چەمبىرىگىنى پەيدىن
پەي كىچىكلىتىپ دۈشمەننى ئۈزۈل - كېسىل يوقۇتۇش ئۈچۈن
قاراڭغۇ چۈشكەندىن كېيىنلا مۇشۇ يېڭى ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە
ئىش ئېلىپ بېرىش بۇيرىقى بېرىلدى. ئالدىنقى يېرىم كېچە
ھەممە ئىش پىلان بويىچە ئىشلىنىپ، دۈشمەننى بىر كېچە
كەنتكە قورشىۋالدى، قوماندانلىق شىتاۋى مۇھاسىرىنى كىچىك
لەشتۈرۈپ دۈشمەننى يوقۇتۇشنى تېزلىتىۋاتقان ۋاقىتتا مۇھاسىرە
چەمبىرىگىنىڭ مەركىزىدىن كۈچلۈك ئوق ئېتىلىشقا باشلىدى
بولۇپمۇ "ئالتايىسكى" لەر تۇرىۋاتقان تەرەپكە جىددىرەك ئېتىلدى
شۇنىڭ بىلەن ئۇلاردا گۇمان پەيدا بولدى. ھەربى قوماندانلىقنىڭ
نىڭ تەساۋۇرى بويىچە دۈشمەن توت تەرەپتىن ئېتىلغان سۇلار
نال ئوقلىرىنى كورگەندىن كېيىن ئوزلىرىنىڭ مۇھاسىرە
چۈشۈپ قالغانلىقىنى ۋە بۇ مۇھاسىرىنىڭ چوڭ - كىچىكلىك
بىلىپ ئاندىن قورشاۋنى بوسۇپ، قېچىپ كېتىشكە ئورۇنىشى كېرەك
ئىدى، بىراق بۇلار قېچىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئەكسىنچە جىددى
ئوق ئېتىۋاتىدۇ، مۇنداق ئۇرۇش ئۇسۇلى نەدە بولسۇن؟ بە
دۈشمەن قېچىپ كېتىپ ئۇلارغا ئوق ئېتىۋاتقانلار ئاق ئۇر

ئەسكەرلىرى بولمىسۇن دەپ گۇمان قىلغان ئىدى، شۇنىڭ
بىلەن ئۇلار ئىلگىرلەشنى توختۇتۇپ تاڭ ئاتقاندا ئەھۋالنى
ئېنىقلاپ ئاندىن ئۇرۇش قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق قىلدى.
دەل مۇشۇ پۇرسەتتە ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى مۇھاسىرىنى بۇزۇپ
قېچىپ قۇتۇلغان ئىدى. تاڭ ئاتقاندىن كېيىن ئۇلار كەنتنى
چارلىغىلى بېرىپ دۈشمەننىڭ بۇ جايدىن پۇتۇنلەي چېكىنىپ
كەتكەنلىكىنى كوردى، شۇنداق قىلىپ دۈشمەننى قورشاپ يوقۇ -
تۇش پىلانى مانا شۇنداق يوققا چىقتى.

ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى چېكىنگەندىن كېيىن "ئالتايىسكى"
لەر قوغلاپ زەربە بەرمەكچى بولدى. ئۇلار يول بويى ھېچقان -
داق قارشىلىققا ئۇچرىمىدى. ئۇرۇمچىگە كېلىپ سەنتوڭبىدا
ما جۇڭيىڭ قىسىملىرى توت قۇر تىزىلىپ جەنۇپقا كېتىۋاتقانلى -
غىنى كورۇپ قوغلاشنى تېزلەتتى. بىراق ئۇلار خېلى يېقىنلاپ
كەلگەندىمۇ دۈشمەننىڭ رېتى بۇزۇلمىدى ۋە قارشىلىقمۇ كور -
سەتمىدى، ھەتتا قوغلاپ كەلگەنلەرگە قاراپمۇ قويمىدى. بەزىدە
بىر - ئىككى - ئۈچ دەپ ۋاقىراپ قوشۇننىڭ قەدىمىنى رەتكە
سالدى، ئۇلارنىڭ بۇنداق خاتىرجەملىكى قوغلاپ كەلگەنلەرنى يەنە
گۇمانلاندۇردى، بۇلار دۈشمەنمۇ ئەمەسمۇ؟ چېكىنگەن دۈشمەن -
نىڭ رېتى بۇزۇلمىغانلىقى قانداق گەپ؟ دەپ ئويلايتتى. كېيىن
ئۇلار ئۇلكە ئارمىيىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىشىپ ئۇلارنىڭ راستىنلا
دۈشمەن ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن ئاتلىق قوغلاپ كېلىپ
ئازلىق گىرانات تاشلاپ ئۇلارنىڭ رېتىنى قالايمىقانلاشتۇردى.

ئارقا سەپ تەمىناتى ۋە قورال - ياراق ئەھۋالى

ياردەمچى ئارمىيە غەربى يولدىن كەلگەن ئىدى. ھەر
ناھىيىگە كەلگەندە خەۋەرچى ئەسكەرلەرنى ئىۋەتىپ شۇ

جاينىڭ تېلېگراپ ئىدارىسىنى ئۈزنىنىڭ مۇداپىئە پونكىتى
قىلىۋېلىپ، ئەسلىدىكى تېلېگراپ خادىملىرىنى ئاپپاراتقا يېقىن
يولاتمايتتى. ئەگەر ھوكۇمەتنىڭ يوللاشقا تېگىشلىك جىددى
تېلېگراممىسى بولسا، تېلېگراممىنى شەرتلىك بەلگىلەرگە تەرجىمە
قىلغاندىن كېيىن ئۇلار يوللاپ بېرەتتى. شەخسى تېلېگراممىلارنى
قەتئىي رەت قىلاتتى. سانجى ناھىيىسىنىڭ تېلېگراپ ئىدارىسى
بىزنىڭ پولك تۇرغان قورودا بولۇپ، مەن پات - پات كىرىپ
بۇ ئىدارىنىڭ باشلىقى بىلەن پاراڭ قىلىشاتتىم. بۇ ئىدارىنىڭ
پەقەت بىرلا ئېغىز ئۆيى بولۇپ، ياتاق، تېلېگراممىما قوبۇل
قىلىش ۋە يوللاش، ئىش بېجىرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ش
ئۆيدە بولاتتى. بۇ ئۆيگىمۇ "ئالتايىسكى" لەر ئىككى نەپەر خ
ۋەرچى ئەسكەر ئېۋەتكەن ئىدى. ئۇلار يەرگە ئورۇن سېلى
يېتىپ، ئاپپاراتنى كېچە - كۈندۈز كۈزەت قىلاتتى. ئۇلارغا بىر
كىم تاماقمۇ ئەكېلىپ بەرمەيتتى. قوساقلىرى ئاچقاندا يانلىرىد
قارا بولكىلىرىنى چىقىرىپ شىكەرگە مىلاپ يەيتتى. بو
يىرىك ھەم قارا بولۇپ، كېپەك ئارىلاشقان ئىدى. شىكە
مۇشتەك يوغانلىقتىكى كاللەك قەن ئىدى. تىل ئۇقۇشمىغانلى
تىن ئۇلارنىڭ مەملىكىتىدىكى تۇرمۇش ئەھۋالىنى سوراش م
كىن بولمايتتى.
بۇ ئارمىيىنىڭ ماشىنىلىرى قۇرۇق قايتىشقا توغرا ك
گەندە يول ئۈستىدىكى كەنتلەردىن ئاشلىق باساتتى. ئاق ئ
بولامدۇ، قارا ئاش بولامدۇ، ئۇلارغا بەرىبىر ئوخشاش ئىد
پۇخرالار تىل ئۇقۇشمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ ئاشلىقلارنى بې
ئېلىپ مېڭىشىغا قاراپ قالغىنى قالغان ئىدى. مەن با
بۇ ئاشلىقلارنى ئاپىرىپ ئاتلىرىغا يەم قىلىدۇ، دەپ ئويلى

ئىدىم. كېيىن بۇ ئاشلىقلارنى ئۆز مەملىكىتىگە ئېلىپ كەتكەن
لىكىنى ئاڭلىدىم. بۇنىڭدىن ئۇلارنىڭ ئەشۇ ۋاقىتلاردا ئاشلىق
قا ناھايىتى مۇھتاج ئىكەنلىكىنى كورىۋالغىلى بولاتتى.
بۇ ئارمىيە ئۈرۈمچى تەرەپكە كەتكەندە قوماندانلىق شى
تاۋى ۋە ئۇرۇش قىسىملىرىنىڭ ھەممىسى سانجىدىن كېتىپ قال
غان ئىدى. شەھەر دەرۋازىسىدا قاراۋۇللۇق قىلىدىغان ئازراقلا
ئادەم قالغان ئىدى. ئۇلار بىرىنچى قېتىم چېكىنىپ شەھەرگە
كىرىۋالغاندىن بۇيان شەھەر دەرۋازىلىرىنى بېكىتىپ، كىرىپ -
چىقىدىغانلار ئۆچۈن پەقەت شەرقى دەرۋازىنىلا ئوچۇق قويغان
ئىدى. قوماندانلىق شىتاۋى چېكىنىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ شەرقى
دەرۋازا ئوچۇق تۇردۇۋەدى. سېپىل ئۈستىدىكى راۋاقتا بىر دانە
ئېغىر پىلىموت ئورنۇتۇپ ئۈچ ئەسكەر كۈزەتچىلىك قىلاتتى.
ئۈرۈمچى قورشاۋدىن قۇتۇلغاندىن كېيىنمۇ غەربى يولنىڭ
ھەر قايسى ناھىيىلىرىدە ياردەمگە كەلگەن "ئالتايىسكى" لەرنىڭ
تەمىنلەش پونكىتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلمىدى. 2 - ئاينىڭ بىر
كۈنى مەن خىزمەت بىلەن ئاتلىق تۇدۇڭخې دەرياسىغا باردىم.
بۇ باش باھار پەسلى بولۇپ چۈشتە قار - مۇزلار ئېرىپ ھەممە
يەر ھولچىلىك بولۇپ كېتەتتى. تۇدۇڭخې دەرياسىنىڭ شىمالى
قىرغىقىدا بىر يۇرۇش چوڭ ئىمارەتلەر بار ئىدى. بەلكىم ئىس
تىلات بولسا كېرەك، ئىشىكى ئالدىدا قىشلىق كىيىم كەيگەن بىر
كۈزەتچى تۇرۇپتۇ، پۇتىغا پىيما كىيىۋالغان كۈزەتچى ئىككى دانە
بەسەككە دەسسەپ تۇراتتى. مەن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ كوڭلۇمدە
بۇ كۈزەتچى ئۆزىنى تازىمۇ ياخشى جايلاپتۇ، پىيمىسى ھول بولۇپ
كەتمەسلىكى ئۈچۈن پۇتىغا كىسەك قويۇۋاپتۇ دەپ ئويلىدىم. قاي
تىشىمدا ھېلىقى قاراۋۇلنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرغانلىقىنى كوردۇم،

بىراق، ھېلىقى ئىككى كىسەك يەنىلا ئۇنىڭ پۇتىدا ئىدى. كىسەك قانـداقچە ئادەم بىلەن مـاڭىدىغاندۇ دەپ ئـەجەپلەندىم. كېيىن يېقىن بېرىپ قـارىسام كىسەكنى پۇتىغا سىم بىلەن باغلىۋالغان ئى كەن. مەن بـۇ تازىمۇ ئەخمەقلەرچە ئـۇسۇل بوپتۇ، ئەگەر ۋەقە يۈز بەرسە ھېلىقى قـاراۋۇل قانداقمۇ يول ماڭالىسۇن دەپ ئويلاندىم يەنە بىر تەرەپتىن بـۇ ئۇلارنىڭ قورال ـ ياراق ۋە كىيىم ـ كېچەك ئەھۋالىنىمۇ چۈشەندۈرۈپ بېرەتتى.

ئاتلىق 5 ـ كورپۇسنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرى

جەن فۇشۇ

گومىنداڭ قۇرۇغلۇق ئارمىيە 5 ـ ئاتلىق كورپۇسىنىڭ سا ـ بىق كورپۇس باشلىقى (جۇنجاڭى) مابۇچىڭ ئەسلى مـاچىيىنىڭ چوڭ ئوغلى، مابۇفـاڭنىڭ بىر تـۇققان ئـاكىسى. 1931 ـ يىلى ما بۇفاڭ خىشىدىن ماجۇڭيىڭنى قوغلاپ چىقارغان چاغدا ما بۇ ـ چىڭ قول ئاستىدىكى قىسىملىرىنى بـاشلاپ لياڭجۇ دائىرىسىگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، بۇ يەرنى 10 يـىل بـېسىپ يـاتتى. شـۇ جەرياندا ئالۋاڭ ـ ياساقنى كوپەيتىپ، خەلقنى بـۇلاپ ـ تـالاپ، خەلق نەپرىتىنى قايناپ ـ تاشقۇزغان ئىدى. جـياڭ جيېشى ما ـ بۇچىڭنىڭ خىشىنى كونترول قىلىپ، كـۈنسايىن كـۈچىيىۋاتقان ـ لىغىنى كورۇپ، قاتتىق خەۋپسىرىدى. شـۇڭـا ئـۇنىڭ كـۈچىنى اجىزلاشتۇرۇش ئۈچۈن، يولۋاسنى تـاغدىن ئـايـرىش ھىلىسىنى وللىنىپ مابۇچىڭنى چىڭخەيدىكى سەيدام دىگەن يەرگە بوز يەر وزلەشتۈرۈش دۇبەنى قىلىپ تەيىنلىدى. 1942 ـ يىلى، ما بۇچىڭ وز قوشۇنىنى باشلاپ چىڭخەينىڭ شىنىڭ شەھرى تەۋەسىدىكى جياۋەن دىگەن يەرگە كىرىپ ئورۇنلىشىپ، ئۇز قوشۇنىنى 82 ـ ورپۇستىكى ماجىيۇەنگە قاراشلىق قىسىمنىڭ تۇرغان جـايى بى ـ

40 - لەن تۇتاشتۇردى. 1943 - يىلى جياڭ جيېشى ھوكۇمىتى
كورپۇسنى تەشكىللىگەندە مابۇفاڭنى بۇ كورپۇسقا باش قۇماند
دان، مابۇچىڭنى ئورۇنباسار باش قۇماندان قىلىپ تەيىنلىدى.
ئەينى ۋاقىتتا 82 - كورپۇس بىلەن ئاتلىق 5 - كورپۇس 40
ئارمىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق قىسىملار ئىدى. ئاتلىق 5 - كور
پۇسنىڭ دىۋىزىيە كوماندىرى ماچىڭشياڭ (مابۇفاڭنىڭ بىر
تۇققان جىيەنى) ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ كوماندىرلىقىنى ئۈس
تىگە ئالدى. مابۇچىڭغا قاراشلىق قىسىملارنىڭ قۇماندانلىقى
بوي سۇنماسلىقىدىن ئەنسىرىگەن مابۇفاڭ ئالدى بىلەن بى
كورپۇسنىڭ ئەسلىدىكى مۇتلەق كوپ ساندىكى ئوفىتسېرلىرىنى
يىغىپ تەربىيىلىگەندىن كېيىن خىزمەتتىن چېكىندۇرۇپ ئۆيلىرىگە
قايتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا 82 - كوپۇستىكى يېقىن ئادەملىرى
نى قويدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن ئاتلىق 5 - كورپۇس ئۇنىڭ
شەرەم (تۇققان) قوشۇنى بولۇپ قالدى. نەتىجىدە مابۇفاڭ بى
لەن مابۇچىڭ ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ئېغىمۇ كېڭىيىپ مۇ
ستۈنى بۇزۇلۇشقا باشلىدى. ما بۇفاڭنىڭ چوڭ ھوقۇقنى قو
كىرگۈزۈۋالغانلىقى ئۈچۈن گۇل قەقەلىرى ئېچىلىپ كەتتى؛ ما
چىڭنىڭ ھەربى ھوقۇقتىن ئايرىلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن قاش
قاپاقلىرى تۈرۈلۈپ كەتتى ۋە شۇ ئاچچىقىدا بالا - چاقىلى
ھەم كانىۋايلىرىنى ئېلىپ ئالدىراپ - تېنەپ ئوز يۇرتىغا (
جۇغا) قايتىپ كەتتى. كېيىن چۇڭچىڭغا بېرىپ، جياڭ جيې
ما بۇفاڭنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلدى. لېكىن جياڭ جيې
بۇنىڭغا ئېتىۋار قىلمىدى. ما بۇفاڭ ھەربى ھوقۇقنى ئىگە
گەندىن كېيىن، ئاتلىق 5 - كورپۇستا ھەربى مەشقنى كۈچە
تى. يېقىن كەلگۈسىدە شەرقى فرونت، غەربى فرونت دەپ ئا

فرونت ئاچىمەن دەپ جار سالدى. ئەينى ۋاقىتتا بىز، شەرقى
فرونتتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن
كېيىن (بۇ ۋاقىتتا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش بولى
ۋاتاتتى) گومىنداڭغا قارشى تۇرىدىغان بولدى دەپ پەرەز قىلا
غان ئىدۇق. غەربى فرونتنىڭ نەگە قارىتىلغانلىقىنى بىلمەيتتۇق.
ئەسلىدە، ما ئەۋلادى ئۆزۈندىن بۇيان ھەربى قوشۇنلىرىنى زور
كۈچ بىلەن كېڭەيتىپ، تولۇقلاپ، شىنجاڭنى پايلاپ قەستلەپ
يۈرگەن ئىدى. 1944 - يىلى ئىلى، چوچەك، ئالتايدا ئۈچ ۋى
لايەت ئىنقىلاۋى پارتلىدى، جياڭ جيېشى ما چىڭشياڭغا تېلېگ
رام بېرىپ، ئۇنى ئايروپىلان بىلەن چۇڭچىڭغا كەلتۈرۈپ، بى
ۋاسىتە تاپشۇرۇق بەرگەن، يەنى ئاتلىق 5 - كورپۇسقا شىنجاڭ
غا كىرىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشقا بۇيرۇق چۈ
شۈرگەن. بۇ قارار ما بۇفاڭنىڭ زېمىن كېڭەيتىش غەرىزىگە
تازا ماس كەلدى. ئۇ ئاتلىق 5 - كورپۇسنى ئالاھىدە تەربىيى
لەپ، ئۇلارغا "دۈشمەندىن قورقمايدىغان، دۈشمەننى سەل چاغ
لىمايدىغان بولۇش كېرەك، پۇخرالارنى بىزدىن ھۈركۈمەيدىغان،
بىزنى سەل چاغلىمايدىغان قىلىشىمىز كېرەك"، "ئادەتتىكى
كۆڭلەردە كوپ تەر توكسەك، سوقۇشتا قېنىمىز ئاز توكۈلىدۇ"،
"كوللېكتىۋىزىملىقنى جارى قىلدۇرۇپ، غەربى شىمالنى قوغداي
لى، بۇيرۇققا بويسۇنۇپ، داھىيمىزنى ھىمايە قىلايلى" دىگەندەك
فېئودال ھوكۇمرانلىق ئىدىيىسىنى سىڭدۇردى. شۇنىڭ بىلەن
بىر ۋاقىتتا ما بۇفاڭ يەنە بارلىق كوماندىر، ئەسكەرلەرگە ئۇتۇق
سوزلەپ: "ھازىر شىنجاڭ رايونىدىكى قازاقلار توپىلاڭ كوتۇ
رۇپتۇ، مەركەز بىر ئاتلىق دىۋىزىيە ئېۋەتىپ توپىلاڭنى يوقۇ
تۇشقا بۇيرىدى. مەن مەركەزگە: شىنجاڭ دولەت مۇداپىئە

ئىستىراتېگىيىلىك مۇ-
ھىم دەرۋازىسى، غەربى شىمالدىكى
بىر - بىرى بىلەن چىگرىداش بولۇپ،
ھەم جاي ھەمدە چىڭخەي
پۈتۈن مۇناسىۋەتلىك؛ يېقىن كالپۇكتەك بىلەن چىش
تىنچىتىش تەلتوكۇس توپىلاڭنى كىرىشكەندىلا، بىلەن كۆچ
تەلىسى مېنىڭ مەركەز ئېيتتىم، دەپ بولىدۇ يەتكىلى مەقسىتىگە
5 - كورپۇسىمىزنىڭ ئاتلىق كۈندە بۈگۈنكى قوشۇلدى. ۋەزىپىگە
شان - شەرەپ ۋەتىنىمىزگە كوللىكتىپقا، بىرىشى شىنجاڭغا
كوللىكتىۋىزمنى بۇ يۇرۇشىمىز قىلىدۇ، مەقسەت كەلتۈرۈشنى
بۇ ئىشنى قانداق ئىپادىسى. نۇرلاندۇرۇشنىڭ - قىلدۇرۇش جارى
ئالماي تۇرالايمىز؟ ئۈستىمىزگە ئۆز بىلەن خوشاللىق مۇ

دىدى.

ما بۇفاڭ ئۇلكىلىك ھوكۇمەتتە ۋاقىتلىق خاراكتىردىكى
« ئارمىيىدىن ھال سوراش خەۋەرلىرى » دىگەن ژۇرنال
ئارمىيىدىن ھال سوراش بانىسى بىلەن خەلقنى
نەشر قىلىپ، ئارمىيىدىن ھال سوراش بانىسى بىلەن خەلقنى
ھال - مۈلكىنى كەڭ كولەمدە بۇلاپ تالىدى. پەقەت بىر خۇ
ناھىيىسىدىلا ھاكىم چىڭ بىگيۇەن ما بۇفاڭغا خوشامەت قىلىش
ئۈچۈن، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئۇلۇش - تىرىلىشى بىلەن كار
بولماي، بىر قېتىمدىلا ئازغىنا كام 20 مىڭ سەر ئاق تەڭگە
تەقدىم قىلدى. باشقا ناھىيىلەرمۇ شۇنداق قىلدى. ئەينى
قىتتا، ئىئانە قىلىنغان پۇلنىڭ ئازغىنە بىر قىسمى كوماندىر
ئەسكەرلەرگە دەرىجىسى بويىچە كوز ھەققى قىلىپ بېرىلدى
خەلقنى قىرغىن قىلىشقا جەلپ قىلىش ئۈچۈن ھەر بىر پو
كوماندىرىغا 500 سەر، ھەر بىر ئەسكەرگە بەش سەر ئاق تەڭگە
گە تارقىتىپ بەردى. يەنە بىر قېتىمدا، ما بۇفاڭ ئۆزىنىڭ
لىلار دىرامما ئۆمىكىنى، كوئىنلۇن دىرامما ئۆمىكىنى، كىنو

يۇش دۈيىنى ۋە كېڭەش ئەزالىرىنى، ۋاڭ - گۈڭ، مىڭ بېشى،
يۈز بېشى قاتارلىق ھەر مىللەت يۇقۇرى قاتلام كىشىلىرىنى
مۇداپىئە رايونىغا باشلاپ بېرىپ، "قوشۇن لەۋھەسى" تەقدىم
قىلدۇزدى ۋە ئويۇن قويۇپ بەرگۈزدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋا-
قىتتا داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ ئۈستىگە "تىيانشاننىڭ
ئەڭ ئىگىز چوققىسىدەك قەد كوتۈرۈپ تۇرۇڭلار" دىگەن خەت
يېزىلغان "قوشۇن لەۋھەسى" نى ئىككى قوللاپ ماچىڭشياڭ-
غا تەقدىم قىلدى. ئۇ ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ خېبشىدا قىزىل
4 - يونۇلۇش ئارمىيىسىنى قىرغان توھپىسىنى ۋە ئىلى، چوچەك،
ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشتا ئۈستىگە ئالغان
زور ۋەزىپىسىنى يەنە بىر قېتىم كوككە كوتەردى. يىغىندا ھەم-
مە بىرلىكتە "ئەلۋىدا باشلىق"، "يۇيىمېنگۇەندىن 4 نۇۋەت
ئۆتتۈش" دىگەن (ما بۇفاڭ ئۆزى تۈزگەن) ئەكسىيەتچى ناخشى-
لارنى جىنىنىڭ بىرىچە توۋلاشتى.

مابۇفاڭ كوماندىرلارغا ، ئەسكەرلەرگە نۇرغۇنلىغان ئالدام-
چىلىق - نەيرەڭۋازلىقلارنى ئىشلەتتى. بۇنىڭدىكى مەقسىدى، فېئو-
دال جياڭ جيېشى خاندانلىغى ئۈچۈن كەتمەن چېپىش ئىدى.
كۆپ ساندىكى كوماندىر، ئەسكەرلەر ئاتا - ئانىسىدىن،
تۇغۇلغان - باللىرىدىن ئايرىلغاچقا، دەردى ئىچىگە پاتماي ئاھ
ئۇرغان ھالدا : 82 - كورپۇس ئۆز ئوغلى (ماجىيۇەن بولسا
بۇ فاڭنىڭ ئوغلى ئىدى) بولغاچقا راھەتنى شۇلار كورىدۇ،
ئاتلىق 5 - كورپۇس بولسا ئوگەي ئوغلى، شۇڭا بالا - قازا
كەلسە ئالدىدا بىزنى ئوق يېمى قىلىدۇ، دەپ زارلىناتتى.
ئەينى ۋاقىتتا مۇتلەق كوپ ساندىكى كوماندىر - ئەسكەرلەر
ئۇرۇشتىن بىزار بولماقتا ئىدى. مابۇفاڭ بىرەر كۈتۈلمىگەن

ھادىسىنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن تۇرلۇ
توزاقلارنى قۇرۇۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن كوماندىر - ئەسكەرلە
ما ئەۋلادى ئۈچۈن جان تىككەندە ھامان بىر كۈنى ئۆلۈگىنى
ئىگە - چاقىسىز تاشلىنىپ قالىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن كورە، با
دۇرراق باشقا كەلگەننى كورۇش لازىملىقىنى ئويلايتتى، بەز
لىرى دەرياغا ئوزىنى تاشلاپ ئولۇۋالاتتى. كەينى - كەينىد
قېچىپ كېتىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى.

شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش

1945 - يىلى 5 - ئايلاردا، ماچىڭشىياڭ ئاتلىق 5 -
پۇسىنىڭ ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 - دىۋىزىيىسىنى ۋە بىۋاستە قار
لىق قىسىملارنى باشلاپ ئۈزۈن مۇساپىگە ئاتلىنىپ، چىلىيەن
تېغىنى بويلاپ، جىايۈگۈەندىن ئوتۈپ تيانشانغا قاراپ ي
ئالدى، بۇ يول كىشىنىڭ ئايىغى يەتمەيدىغان چەكسىز قۇم
ۋە بىپايان چول ئىدى. قۇملۇقتا ئىسسىق قاتتىق بولغا
كېچىسى يۈرۈش قىلىپ، كۈندۈزى دەم ئېلىشقا تى
كېلەتتى. ئەسكەرلەر ئاتقا ئاز مىنىپ، كوپىنچە پىيادە ماڭا
سەپەر ئادەتتىن تاشقىرى جاپالىق بولغاچقا كوماندىر، ئەس
لەرنىڭ نارازىلىقى قايناپ تاشقان ئىدى. يول ئۈستىدە ھە
بېكەتلەر ناھايىتى ئاددى بولۇپ، ئۇ يەرلەردە پەقەت ئا
ئوت - چوپ، بىر قانچە ئون تۈڭ پاسكىنا سۇ ھازىرلان
تەمىنلەش ئۈسكىنىلىرىنىڭ تايىنى يوق ئىدى. ئەينى ۋاق
جىياڭ جيېشى ھوكۈمىتىنىڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسقا ئاجر
بەرگەن غايەت كوپ پۇلىنىڭ ھەممىسىنى مابۇفاڭ يالغۇزلا

چونتىگىگە سېلىۋالغان، قىسىم قونالغۇدا دائىم سۈسىزلىقتىن
قىينىلاتتى. يى ۋەنچۈەن (چىنە بۇلاق) دىگەن يەرگە كەلگەندە
ئادەملەر بىلەن ئاتلار سۇ تالىشىپ كەتكەن ئىدى. شۇڭا
كوماندىر، ئەسكەرلەر: كەلگۈسىدە شىنجاڭدا جەڭ قىلغاندا،
ئوقتا ئولمىگەندىمۇ، ئۈسسۇزلىقتىن ئولۇپ كېتىدىغان ئوخشايمىز،
دىيىشەتتى.

يۈرۈش مەزگىلىدە تۇرغۇنلىغان ئاپتوموبىللارنىڭ ھەر -
بىلەرنىڭ ئائىلە - تاۋاباتلىرىنى لىققىدە بېسىپ ئىچكىرىگە
قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى كوردۇق. قېچىپ چىققان مۇساپىرلاردىن
شىنجاڭنىڭ خەۋىرىنى ئۇقۇشساق، ئۇلار بىزگە: "ئىلى تەرەپتە
مىللى ئارمىيە ھەيۋەت بىلەن ئىلگىرىلەپ، گومىنداڭ قوشۇنلىرى -
نى تىرە - پىرەڭ قىلىۋەتتى. مىللى ئارمىيە ئۈرۈمچىگە قاراپ
ئىلگىرىلەۋاتىدۇ. ئۈرۈمچىدە ھەر كۈنى كېچىسى ئوق ئاۋازى
ئاڭلاپ تۇرىدۇ. تەرتىپ قالايمىقانلىشىپ كەتتى، كىشىلەر ئىنتايىن
تەنسىزچىلىككە چۈشۈپ ۋەزىيەت داۋالغۇپ قالدى." دىدى.
بىز شىڭشىڭشياغا يېتىپ بارغاندا، شىنجاڭ ئولكىلىك ھوكۈ-
مەتنىڭ رەئىسى ۋۇجۇڭشىن ۋەكىللەردىن قوغۇن، ئۈزۈم ۋە
باشقا نەرسىلەرنى ئېۋەتىپ، بىزنى قارشى ئالدى، پولكتىن
يۇقۇرى دەرىجىلىك كوماندىرلارغا بىردىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا
ئىشلەنگەن خۇرۇم ئىگەر، قىلىچ سوغا قىلىپ، ئىلھام بەردى.
بۇ چاغدا مىللى ئارمىيە ماناس دەرياسىنىڭ غەربى قىرغىقىنى
ئىشغال قىلغان بولۇپ، ئىككى تەرەپ تىركىشىش ھالىتىدە
تۇراتتى. شۇڭلاشقا ئاتلىق قوشۇنىمىز يۈرۈشنى تېزلەتتى.
ئۈرۈمچىگە يېتىپ بارغاندا ماچىڭشياڭ ئايروپىلان بىلەن ئالدىن
ئۈرۈمچىگە ئۇچۇپ بېرىپ يۈرۈش پىلانىنى قايتىدىن بەلگى-

لىدى. قىسىم يەتتە قۇدۇقتا يېتىپ بارغاندىن كېيىن
ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيە تيانشاننىڭ شىمالى ئېتىكىدىن
گۆچۈك، جىمىسار، مورىغا كىرىپ ئورۇنلاشسۇن، دىۋىزىيە
كوماندىرى خەن يۇۋىن گۆچۈك، جىمىسار، مورى ناھىيىلىرىنىڭ
گارنىزون قوماندانلىقىنى ئۈستىگە ئالسۇن، شۇنىڭ بىلەن
ئالتاي تەرەپتىن كېلىدىغان تۇيۇقسىز ھۇجۇمنىڭ ئالدى
ئېلىنسۇن، ئاتلىق 5 ـ دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى ماچىڭشيەن
تيانشاننىڭ جەنۇبى ئېتىكىدىن تۇرپان، توخسۇن ناھىيىسىگە
كىرىپ ئورۇنلۇشۇپ، ئاندىن كېيىن ئۈرۈمچىنىڭ غەربىدىكى
سانجى، قۇتۇبى ناھىيىسىگە يوتكۇلۇپ، ماناس دەرياسىنىڭ
غەربىدىكى مىللى ئارمىيىنىڭ ئۇدۇلدىن قىلىدىغان ھۇجۇمىنى
توسسۇن، دەپ بۇيرۇق چۈشۈردى. ئارمىيە شىتاۋى ۋ
ئارمىيىگە بىۋاستە قاراشلىق قىسىملار ئۈرۈمچىنىڭ لومەنچىلى
دىگەن يېرىگە ئورۇنلاشتى. ئاتلىق 5 ـ دىۋىزىيە بىلە
ۋاقىتلىق 1 ـ دىۋىزىيە بولۇنۇپ، تيانشاننىڭ جەنۇپ، شىمال
دىن ئىلگىرلىدى. 1945 ـ يىلى ئوكتەبىردە، ئاتلىق 5
دىۋىزىيە تۇرپان بۇلىيۇققا يېتىپ باردى. بۇ ناھىيىدە شۇ
داغا قاراشلىق 45 ـ دىۋىزىيە بار ئىدى. شۇ چاغ د
"10 ـ ئوكتەبىر بايرىمى" غا توغرا كەلگەچكە ئۇلار تەبر
لەش پائالىيەتلىرى ئوتكۇزۇش بىلەن بىللە بىزنى كۇتىۋالد
يىغىنغا ئارمىيە، خەلق بولۇپ 20 مىڭدەك ئادەم قاتناش
ئاتلىق 5 ـ دىۋىزىيە بىلەن 45 ـ دىۋىزىيە مەيداندا كوللىك
سالامىلىشىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى بىر نىيەتتە ئور
باستۇرىدىغانلىقىنى بىلدۇرۇشتى. شۇ چاغدا مەن ۋە دىۋىز
كوماندىرى شۇيدا "10 ـ ئوكتەبىر بايرىمى" يىغىنىدىن پايد

نىپ ھەدەپ سوۋېت ئىتتىپاقىغا، كوممۇنىستىك پارتىيىگە قارشى
تەشۋىق قىلدۇق. مەن يەنە، مىللى، دىنى نىقاپنى دەستەك
قىلىپ، شىنجاڭنى قوغدايمىز، پۇخرالارنى ئاسرايمىز دىگەن
گەپلەر بىلەن ھەر مىللەت خەلقىنى ئالدىدىم. شۇنىڭدەك
قوشۇنىمىزنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلىپ، ھەر مىللەت
خەلقىغە ھەيۋە قىلىش ئۈچۈن، ئىككى دىۋىزىيە كەڭ
كولەمدە قوراللىق نامايىش ئوتكەزدى ۋە ئاتلىق ئەسكەر-
لەرنىڭ ماھارىتى (ئات ئۈستىدە پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ
ئورە تۇرۇش، ئات ئۈستىدە ئوڭدىسىغا يېتىش، چېپىپ
كېتىپ بېرىپ ئاتنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇنۇش، ئات ئۈستىدە
قارىغا ئېتىش قاتارلىق ماھارەتلەر) نى كورسەتتى.
ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 ـ دىۋىزىيىمۇ كوزلىگەن جايغا يېتىپ
بارغاندىن كېيىن، دەسلەپكى ھەيۋىسىنى كورسىتىپ ئاتلىق
ئەسكەرلەردىن بىر روتا ئادەمنى فۇكاڭ دائىرىسىدىكى تارقاق
چارۋىچىلارنى باستۇرۇشقا ئېۋەتىپتۇ. نەتىجىدە، ئامىغا تەھلىكە
سېلىش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان بىگۇنا ئاق كوڭۇل خەلقنى ئول-
تۇرۇپتۇ، يارىدار قىپتۇ.
شۇ يىلى 11 ـ ئايدا ما چىڭشياڭ پولكتىن يۇقۇرى دە-
رىجىلىك خادىملارنى يىغىپ لومەنچىڭدا يىغىن ئاچتى. غەربى
شىمال ھەربى، مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرى جاڭ جىجۇڭ،
سابىق خېشى گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى لى تيېجۇن ۋە شىن-
جاڭ ئولكىسىنىڭ رەئىسى ۋۇ جۇڭشىن قاتارلىق مۇھىم ئەرباپ-
لار غەربى بىنادا زىياپەت ئوتكۇزۇپ بىزنى قارشى ئالدى. ۋۇ-
جۇڭشىن ئاتلىق 5 ـ كورپۇسنىڭ تيانشاننىڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇر-
غانلىقىنى مەدھىلەپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى تېخىمۇ ئىلگىرلە-

گەن ھالدا باستۇرۇشقا قۇتراتتى. ماچىڭشياڭ جاۋابەن سوز قى-
لىپ: "ھەربىلەر زىمىننى قوغداش مەسئۇلىيىتىدىن باش تارتال-
مايدۇ، بۇنىدىن كېيىن تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، دولەت تاپشۇر-
غان ۋەزىپىنى ئورۇنلايمىز. شىنجاڭ ۋە زېمىننىڭ مۇقىملىقىغا
يۈزلىنىشى مۇدىر، باش قوماندان ۋە رەئىسنىڭ پەزىلىتى ۋە
ئابرويىدىن بولدى" دەپ بىردەم ئوز ئارا ماختاشتى.

1946 - يىلىنىڭ بېشىدا، گارنىزون باش قوماندانى لى
تيېجۇن شىمالى شىنجاڭ رايونىدىكى پولك كوماندىرىدىن يۇقىرى
دەرىجىلىك كوماندىرلاردىن 100 دەك كىشىنى يىغىپ ئاچ-
تى ۋە بىر "مەسلىھەتچىلەر ساياھەت ئۆمىكى" ئۇيۇشتۇردى. بۇنىڭغا
ئاتلىق 5 - كورپۇس تەرەپتىن كورپۇس كوماندىرى ما چىڭشياڭ،
مەسلىھەتچىلەر باشقارمىسىنىڭ باشلىقى (سەنمۇجاڭى) ۋاڭ يۈەن،
ئاتلىق 5 - دىۋىزىيە سەنمۇجاڭى جەن فۇشۇ، ۋاقىتلىق ئاتلىق
1 - دىۋىزىيە سەنمۇجاڭى جاڭ چىڭجىن قاتارلىق 20 دەك ئادەم
قاتنىشىپ، قۇتۇبى - ماناسقا بېرىپ بۇ جايلارنىڭ يول ئۈستىدىكى
مۇداپىئەسىنى ۋە ماناس دەرياسى ئالدىنقى سېپىنى كوزدىن كەچۈردى.
بۇ رايوندا مەركەزگە قاراشلىق (شىرەم قوشۇنىنىڭ) شى يىفىڭ
قوماندانلىقىدىكى يېڭى 2 - كورپۇسى تۇرۇشلۇق ئىدى. شەھەرلەر-
نىڭ ئىچى - سىرتىغا نۇرغۇنلىغان ئاكوپلار ياسالغان. بولۇپمۇ،
شەھەر سېپىلىدىن 200 مېتىر يىراقلىقتا قاتمۇ - قات پوتەيلەر
(گەمەسىمان پوتەيلەر) ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىدى. سېپىلدىن 40 مې-
تىرچە يىراقلىقتا سېپىلنى ئايلاندۇرۇپ ئۇزۇن ئاكوپلار كولانغان
ئىدى. سېپىلنىڭ ھەممە يېرىدىن ئوق ئاتىدىغان توشۇكلەر ئې-
چىلغان بولۇپ، خەندەك، ئاكوپ، پوتەيلەر مۇستەھكەم ئىدى. شەھەر
سىرتىدىكى يېزا - كەنت ئويلىرى ۋە دەرەخلىرى بۇزۇپ كېسىپ

تاشلانغان ئىدى. (تەھرىر ئىلاۋىسى: ماناس شەھىرىنىڭ غەربىدە
باغ كوپ بولۇپ، ئالما كوپ چىقاتتى. گومىنداڭ باندىت قو-
شۇنلىرى ئۇ ۋاقتا تۇتۇش دائىرىسىنى تازىلاش ئۈچۈن، ئالمىلار-
نىڭ ھەممىسىنى كېسىپ تاشلاپ، بۇ رايوندىن چىقىدىغان ئالاھى-
دە ئالمىنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇۋېتىشكە ئاز قالغان ئىدى.) ما-
ناس دەرياسىدىكى بىر كوۋرۇكمۇ گومىنداڭ قوشۇنلىرى تەرىپىدىن
بۇزۇۋېتىلدى. ماناس دەرياسىنىڭ كەڭلىگى 200 مېتىردەك كې-
لەتتى. ئىككى تەرەپنىڭ قاراۋۇللىرى ھەر كۈنى ئوز ئارا توۋ-
لاپ سوزلۇشۇپ، سۇ توشۇشۇپ تۇراتتى. ئەسكەرلەر ئوز ئارا
ئىسىم فامىلىلىرىنى چاقىرىشىپ دوستلىشىپ قالغان ئىدى. بىز
قۇتۇبىغا قايتىپ كېلىپ ئۇرۇمچى، مىچۈەن قاتارلىق ناھىيىلەر-
نىمۇ كوزدىن كەچۈردۇق. گۇرۇپپىلارغا بولۇنۇپ ئۇ يەرلەرنىڭ
سوقۇش ئىنشائاتلىرى، ئىستىراتېگىيىلىك ئەھۋاللىرى (مەسىلەن:
دەريا، قاتناش كۆچى، قاتناش يولى، ئاھالە، يېزا - كەنتلەرنىڭ
جايلىشىشى، كوۋرۇك قاتارلىقلار)نى كوزدىن كوچۇرۇپ، خاتىرىلەرنى
توپلام قىلىپ چىقىپ سوقۇشتا پايدىلىنىدىغان ھەربى ئارخىپ
قىلدۇق. لى تيېجۇن، ما چىڭشياڭلار ئەمەلى ئەھۋالغا ئاساسەن،
ماناس دەرياسىنىڭ مۇداپىئە لايىھىسىنى يەنە بىر قېتىم كې-
ڭەيتتى. ئۇرۇشقا پائال تەييارلىق كورۇۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا،
تېچلىق شەپىسىمۇ چىقىپ تۇردى. ئويلىمىغان يەردىن ئىك-
كى ئايدىن كېيىن، يەنى 1946 - يىلى 3 - ئايدا، گارنىزون
قوماندانلىق باش شتاۋى ما چىڭشياڭغا بىر ئاتلىق پولك
ئېۋەتىپ، قۇتۇبىدا تۇرۇشلۇق قىسىمنىڭ بىر ئاتلىق پولكىغا
ماسلىشىپ، شۇ ناھىيىدىكى جەنۇبى تاغنى تازىلاش توغرىسىدا،
قۇتۇبى مۇداپىئە رايونىدىكى يېڭى 2 - كورپۇسنىڭ مۇئاۋىن

دۆۋزدىيە كوماندىرى پاك × ىنڭ ئالدىنقى سەپ قوماندانى
بولىدىغانلىقى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. ماچڭشياڭ دەر-
ھال ئاتلىق 5 - دىۋىزىيە 15 - پولكىنىڭ پولك كوماندىرى
خەن دىگوۇڭنى قۇتۇبىغا يىغىلىپ ئاتلىنىش بۇيرىغىنى كۈتۈش-
كە ئەۋەتتى. ئەينى ۋاقىتتا پاك × :"چىڭخسىخوزى، تاشىر-
قاي ئارىلىغىدا ئاتلىق قازاق ئەسكەرلەر پەيدا بولۇپ، ئا-
ھالىلەرنىڭ كالا - قوي، ئاشلىقلىرىنى بۇلاپ كېتىۋېتىپتۇ ۋە
روسىيىلىك 4 ئوپىتسىر چىڭسىخوزىدىكى مەكتەپتە تۇرۇپ قو-
ماندانلىق قىلىۋېتىپتۇ. مەيلى كوماندىر ياكى ئەسكەرلەر بول-
سۇن، روسىيىلىك ئوپىتسىردىن بىرنى تۇتىۋالغانلارغا شىنجاڭ
پۇلىدىن 500 مىڭ دوللار (500 سەر تەڭگىگە باراۋەر)
مۇكاپات بېرىلىدۇ ھەم بىر دەرىجە ئۆستۈرۈلىدۇ ، تازىلاشقا
دەرھال ئاتلىنىڭلا" دەپ بۇيرۇق بەردى. كوماندىر، ئەسكەر-
لەر مەنسەپ ، مۇكاپاتنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ جانلىنىپ كەت-
تى . قارشى تەرەپ بىزنىڭ ئەسكىرى كۈچىمىزنىڭ كوپلىگىنى
كورۇپ، بىر پەس ئېتىشىپ قويدى. ئىككى ئاتلىق پولكى-
مىز تاغلاردىن ھالقىپ چوققىغا ھۇجۇم قىلىپ چىڭسىخوزىدىكى
مەكتەپكە يېتىپ بارغاندا، ئۇلار ئاللىقاچان تىچ - ئامان چې-
كىنىپ كەتكەن بولۇپ ھېچنىمىگە ئېرىشەلمىدۇق. روسىيىلىك
ئوپىتسىرلارنىڭ قارىسىمۇ يوق ئىدى. شۇ قېتىمقى سوقۇش-
تا 10 مىڭ تالدەك ئوق سەرپ قىلىندى. ئىككى تەرەپ-
تىن بىرمۇ ئادەم ۋە ئات چىقىم بولمىدى. قار - شىۋىرغان-
دا روھسىزلانغان ھالدا قايتىپ كەلدۇق. ئۇزۇن ئوتمەي
لى تيېجۇن ئىچكىرىگە يوتكىلىپ كەتتى. سۇڭ شىلىيەن گارنىزون
باش قوماندانى بولدى. سۇڭ شىلىيەن بىلەن ماچڭشياڭ ئورۇش-

خۇمارلىرىدىن بولۇپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنى باستۇرۇشقا
ناھايىتى قىزىقاتتى. 1946 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، سۇڭ شىلىيەن
جاڭ جۇجۇڭنىڭ بېيجىڭغا كەتكەن پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ ،
5 - كورپۇستىكى ما چىڭشياڭ ۋە يېڭى 2 - كورپۇسنىڭ كوماندىرى
يې چىڭ قاتارلىقلارغا قوماندانلىق قىلىپ ئۈچ ۋىلايەتكە ھۇجۇم قى-
لىشنى ئاكتىپ پىلانلىدى. ئۇ چاغدا، مەن ئاتلىق 5 - دىۋىزىيىنىڭ
شتاپ باشلىغى بولۇپ، سانجىدا تۇرۇۋاتقان ئىدىم. ما چىڭشياڭ
ماڭا ، قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ شىمالىدىكى ڧاڭساۋخۇ، ۋۇتۇڭ
ۋوزا ، شاباخۇ دائىرىسىنى (5 - ئاتلىق پولك ئورۇنلاشقان
جاينى) ۋە ڧاڭساۋخۇ دائىرىسىنىڭ قاتناش يولىنى تەكشۈرۈش-
نى تاپشۇرۇپ ، ماناس دەرياسىغا پىيادە ئەسكەرلەر بىلەن ئۇ-
دۇلدىن، ڧاڭساۋخۇغا ئاتلىق ئەسكەرلەر بىلەن ياندىن ھۇجۇم
قىلىپ ، پۈتۈن كۈچ بىلەن ئىنقىلاۋى كۈچلەرنى يوقاتماقچى
بولدى . دەل شۇ چاغدا، جاڭ جۇجۇڭ ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەل-
دى. ئۇ، سۇڭ شىلىيەن، ما چىڭشياڭلارنىڭ يۇقارقى سۇيىقەستلىرى-
نى ئۇقۇپ ، ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، ئۇرۇمچىگە 200 دەك ھەربى
باشلىقنى يىغىپ، غەربى بىنادا يەنە بىر قېتىم تېنىچلىق، دېمو-
كىراتىيە، ئىتتىپاقلىقنىڭ زور ئەھمىيىتى ھەققىدە سوز قىلدى ۋە بۇ
سۇيىقەستلەرنى پىلانلىغان ئۇرۇشخۇمارلارنى قاتتىق ئەيىپلىدى .

سىياسى جەھەتتىن كونترول قىلىش

ماچڭشياڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسنى باشلاپ شىنجاڭغا
كىرىپ ئۇزۇن ئوتمەي، ئوز كۈچىنى تەرەققى قىلدۇرۇشقا كى-
رىشتى. يەنى ھەربى كۈچىگە تايىنىپ كېڭەش ھەيئىتىدىن، تۇڭ-

گانلار ئۈيۈشمىسىدىن ۋە دىنى ساھەدىكى يۇقۇرى قاتلام زاتلار-
دىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭدىكى سىياسى جەھەتتىكى نوپۇزلۇق
ئەرباپلارنى، مەسىلەن: ئۆلكىلىك ھوكۇمەتنىڭ رەئىسى مەسئۇد،
مۇئاۋىن رەئىسى ئىمىن، باش كاتىۋى ئەيسا، قۇمۇل ۋالىسى
يولۋاس، قازاقلاردىن ئۈرۈمچى ۋالىسى خادىۋاڭ (ئايال)، ما-
لىيە نازارىتىنىڭ نازىرى جانىمقان، ئەلەن ۋاڭ، تۇڭگانلاردىن:
خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زىڭشەن، ئۆلكىلىك
سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىغى ماشۇجى، تۇڭگانلار ئۈيۈشمىسى-
نىڭ باشلىغى ماگويى، تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ تەپتىشى ما-
لياڭجۇن، موڭغۇللاردىن: قانۇن تۇرغۇزۇش پالاتاسىنىڭ ئە-
زاسى چۇجاپ (ئايال)، ئۇ جىڭبىڭ (ئايال)، خەنزۇلاردىن:
ئۆلكىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىغى ليۇ خەندۇڭ، ئۆلكى-
لىك كېڭەش ئەزاسى ليۇ شياۋلى قاتارلىقلارنى ئۆزىگە تارتتى
ھەمدە باشقا ساھەدىكى زاتلار بىلەنمۇ قويۇق ئالاقە قىلىپ،
زىچ مۇناسىۋەت ئورناتتى. بۇنىڭ بىلەن ئەكسىيەتچى سىياسى
كۈچ شەكىللىنىپ ئۇلار ئوز ئارا بىر - بىرىنى ماختاپ كوككە
كوتىرىشتى .

شۇ چاغدا ماچىڭشياڭ ئادەم، يەر شارائىتى پىشىپ يې-
تىشتى دەپ ھىساپلاپ ، ھەر قايسى جەھەتتىكى مۇناسىۋەتلىرى-
دىن پايدىلىنىپ، يەرلىك ھوكۇمەتلەرگە ئوزىنىڭ قولچۇماق،
يېقىنلىرىنى تىقىپ كىرگۈزدى. ئۇ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ
نازىرى ۋاڭ زىڭشيەن ئارقىلىق ئوزىنىڭ كاتىۋى ۋاڭ دۇڭياڭ-
نى باركولنىڭ ھاكىملىغىغا، قەشقەر ۋالىسىنىڭ ئوغلى ما جىرۇڭ
(چوڭ پومىششىك) نى مىچۇەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىغىغا تەيىن-
لىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 - دىۋىزىيىگە
گۇچۇڭ، جىمىسار، مورى ناھىيىلىرىگە ھاكىم سايلاشتا ھەركەت

قىلىشقا يولىيورۇق بەردى. دەسلەپتە ئۇلار بۇ دىۋىزىيىنىڭ
سىياسى بولۇم مۇدىرى ماۋىنجىڭنى گۇچۇڭغا ھاكىم قىلىشماق-
چى بولدى، كېيىن يەرلىك خەلقنىڭ قارشىلىغى بىلەن بۇ سۈيى-
قەستى ئەمەلگە ئاشمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ كورپۇسقا
مايىل بولغان بەزى يۇقۇرى قاتلام زاتلاردىن جاڭ يۈنجۇننى
يەنە يالغاندىن خەلقچىل سايلام ئۇسۇلى ئارقىلىق گۇچۇڭ ناھى-
يىسىنىڭ ھاكىملىغىغا، كوڭ چىڭۋىننى جىمىسار ناھىيىسىنىڭ
ھاكىملىغىغا، ۋاڭ يوۋېينى مورى ناھىيىسىنىڭ ھاكىملىغىغا
تەيىنلىدى (چىڭخەي شىنىڭلىق بولۇپ، ما چىڭشياڭنىڭ يېقىنى
ھەم جوڭتوڭ ئىشپىيونى). شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ماڭا
5 - دىۋىزىيە تۇرۇۋاتقان سانجى ناھىيىسىدە ھاكىم سايلاشتا
ھەركەت قىلىشقا يولىيورۇق بەردى (مەن بۇ دىۋىزىيىدە باش
مەسلىھەتچى ئىدىم). مەن ما چىڭشياڭنىڭ يولىيورىغى بويىچە
سانجى ناھىيىسىدە، كېڭەش ئەزاسى گاۋ ۋىنكۈي، ۋەكىل مىن
شۇ قاتارلىقلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، خۇڭ جۈيچىڭنى بۇ ناھى-
يىنىڭ 1 - ھاكىملىغىغا، ۋەن × (ۋەن ناھىيىدىكى كومۇر خاڭ-
نىڭ چوڭ پومىششىگى، خەنزۇ) نى 2 - ھاكىملىققا تەيىنلىدۇق.
ئۇلار ھاكىملىققا سايلانغاندىن كېيىن. خۇڭ جۈيچىڭ يەرلىك
خەلقنىڭ نامىنى سۈيى ئىستىمال قىلىپ، پوجاڭزا
ئېتىپ، ماڭا "ۋەتەننى، خەلقنى سويگۈچى" دىگەن سوز يېزىل-
غان بىر دانە ئالتۇن مېدال تەقدىم قىلدى. ئەمىلىيەتتە مەن
دولەتكە، خەلققە بالايى - ئاپەت كەلتۈرۈپ، ئەكسىيەتچىلىكتە
ئۇرغۇن يامان ئىشلارنى قىلغان ئىدىم. كېيىن ۋەن × يەنە، نەنسەن-
دىكى قازاقلارنىڭ نامىدىن پايدىلىنىپ، 10 نەچچە قازاق مو-
تىۋەرلىرىنى باشلاپ تومۇرچىلىك زاۋۇتىغا كېلىپ ماڭا بىر دانە
ئالتۇن مېدال تەقدىم قىلىپ، مىننەتدارلىغىنى بىلدۈردى. لېكىن

ما چىڭشياڭ بۇنىڭ بىلەن قانائەت قىلماي ئۆلكىلىك ساقچى
ئىدارىسىنىڭ جۇيجاڭى ليۇ خەندۇڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى
ئارقىلىق، ھەر قايسى ناھىيىلەرنىڭ ساقچى ئىدارىلىرىغا ئۆز
ئادەملىرىدىن باشلىق تەيىنلىدى. مەسىلەن: ما يۈيلۇڭنى گۇچۇڭ
ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا (چىڭخەي شۈنخۇا
ناھىيىسىدىن، خەنزۇ. ئايرۇپىلان بىلەن گەنسۇ - شىنجاڭ ئوت-
تۇرىسىدا ئۇچۇپ يۈرۈپ ھەركەت قىلىپ يۈرگەن ئىشپىيون).
ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 - دىۋىزىيە شتاۋى كانىۋايلار باشقارمىسى-
نىڭ باشلىقى جاڭ جىڭگاڭ (چىڭخەي تۇڭرىن ناھىيىسىدىن،
خەنزۇ) نى مۇئاۋىن جۇيجاڭلىققا تەيىنلىدى. ئەسلىدە ما بياۋ
دىۋىزىيە شتاۋىدا ھەربى سوت باشقارمىسىنىڭ باشلىقى بول-
غان ما شىشيەن (شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن) نى فۇكاڭ ناھى-
يىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، موريدىكى ۋاڭ يۈي-
ۋىنى جىمىسار ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا،
ۋاڭ ۋىنپىڭنى مورى ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقى-
غا (شىنىڭلىق، شىنجاڭدا ئىشپىيونلۇق خىزمىتى بىلەن شۇغۇل-
لۇنۇپ كەلگەن) تەيىنلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماچىڭ-
شياڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قان - تەرىنى ئېخى-
مۇ بەكرەك شوراش ئۈچۈن، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى جانىم-
قان ۋە مۇئاۋىن نازىرى قاتارلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدىن
پايدىلىنىپ، ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 - دىۋىزىيە ھەربى دوختۇرلۇق باشقار-
مىسىنىڭ باشلىقى ما جىڭبونى تۇرپان ناھىيىلىك باج ئىدارى-
سىغا جۇيجاڭ قىلدى. ئورۇنلاشتۇرۇلغان يۇقۇرىدىكى 7 ناھىيە
ھاكىمى، 5 ساقچى ئىدارە باشلىقى، بىر باج ئىدارە باشلىقى
ئارقىلىق، دەسلەپكى قەدەمدە ھەربى، مەمۇرى، مالىيە، ساقچى

جەھەتتە ئەكسىيەتچى ئاساس ياراتتى. لېكىن ما چىڭشياڭ بۇ-
نىڭ بىلەن توختاپ قالمىدى. شىنجاڭنىڭ ھاكىمىيەت ھوقۇقىنى
پۈتۈنلەي ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈش ئۈچۈن، شىنجاڭنىڭ رە-
ئىسلىكىگە ئېرىشىش يولىدا سۇيىقەست ئىشلىتىشكە
باشلىدى .

1947 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئۆلكىلىك ھوكۇمەت رەئىسى
مەسئۇد تەختتىن چۈشكەندىن كېيىن، ما چىڭشياڭ ماڭا (ئەينى
ۋاقىتتا مەن تۈڭگان پولكىنىڭ كوماندىرى ئىدىم) تۈڭگانلار
ئويۇشمىسىنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى ئىجرائىيە ھەيئەتلى-
رىنى چاقىرىپ يىغىن ئاچقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئورۇمچى-
دىكى مىن شۇدى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ۋەكىللەرنى ھەركەتلەن-
دۈرۈپ، مەخسەتلىك ھالدا ما چىڭشياڭنىڭ رەئىس بولۇش مەسى-
لىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇش ھەققىدە يوليورۇق بەردى. مىن شۇدى
قاتارلىقلار بۇ ئىنتايىن قوللاپ - قۇۋۋەتلەپ، يىغىن جەريانى-
دا ما چىڭشياڭ ئارمىيىسىنى "ئىنتىزامى قاتتىق، شىنجاڭ ۋە
تۈڭگان خەلقىنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلدى. بىز كور-
پۇس كوماندىرى ماچىڭشياڭنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولۇشىنى تاما-
مەن ھىمايە قىلىمىز" دەپ تەشۋىق قىلدى. مۇشۇنداق بىرلا
ماختاپ كوككە كوتۈرۈلگەندىن كېيىن، يىغىنغا قاتناشقانلارنىڭ
ھەممىسى ماچىڭشياڭنىڭ رەئىس بولۇشىغا قوشۇلىدىغانلىقلىرىنى
بىلدۈرۈشتى. ماچىڭشياڭ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خو-
شاللىقى ئىچىگە پاتماي، ما بۇفاڭنىڭ رازىلىقىنى ئالىدىغانلى-
قىنى ئېيتتى . بىراق قۇۋ - ھىلىگەر ما بۇفاڭ ئالىلقاچانلا
ئوغلى ماجيۇەننىڭ 82 - كورپۇسىنى شىمالى شىنجاڭدا تۇرغۇ-
زۇپ، ئاتلىق 5 - كورپۇسنى جەنۇبى شىنجاڭغا ئورۇنلاشتۇرۇپ،
شىنجاڭنى يالغۇز بېسىۋېلىش ۋە ئوغلىنى ئۆلكە رەئىسى قى-

لىش كويىدا ئىدى. ئۇ، ما جۇڭشياڭنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولۇش ئېھتىماللىقىنىڭ بارلىقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن دەرھال ما جۇڭشياڭغا تېلېگرامما يوللاپ پۇرسەتنىڭ تېخى پىشىپ يېتىلمىگەنلىكىنى، ھازىرچە يولۋاسنى ئۆلكە رەئىسى قىلىپ تۇرۇشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى. ماجۇڭشياڭ تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، يولۋاسقا ئۈرۈمچىگە مەخپىي سۈيىقەست پىلانلاشقا كېلىش توغرىسىدا تېلېگرامما بەردى. نەتىجىدە ئۇلارنىڭ بۇ ھىلە - نەيرەڭلىرى ئەمەلگە ئاشماي تۇرۇپ، بۇرھان ئۆلكە رەئىسى بولدى.

1948 - يىلى ما بۇفاڭ غەربىي شىمالنىڭ ھەربىي، مەمۇرى باشلىقى بولغاندا، ماجۇڭشياڭ ئاتلىق 5 - دىۋىزىيە بىلەن ۋاقىتلىق ئاتلىق 1 - دىۋىزىيە ما بۇفاڭ ئۈچۈن تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، ئەسكەرلەرنىڭ روھىغا مەدەت بېرىش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى. ئۇ ئۆزى بولسا ئۈرۈمچىدىكى كورپۇس شتابىدا رەڭگارەڭ چىراق - لوزۇنكىلارنى ئېسىپ، قوي - كالىلارنى سويۇپ، داغدۇغىلىق تەبرىكلەش زىياپىتى بەردى. ماجۇڭشياڭ بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ما بۇفاڭنى "غەربىي شىمالنىڭ نىجات يۇلتۇزى، غەربىي شىمالنىڭ ئۇلۇق داھىسى" دەپ كوككە كوتەردى. گەرچە ئەنە شۇنداق ئەسەبىلەرچە كورەڭلىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەربى، خەلقنىڭ كوڭلى ئاللىقاچان گومىنداڭنىڭ تۈگەشكەنلىكىنى تۇيۇپ، ئاغزىدا ئۇنىڭغا ھەدەپ قويسىمۇ، كوڭلىدە باشقىچە چوت سوقۇشاتتى ھەم ئارقىدا: "بۈگۈن بۇلار بۇندا تەبرىك بەزمىسى ئۆتكۈزسە، ئەتە ماتەم قايغۇسىغا قالىدۇ" دېيىشەتتى. ما بۇفاڭ غەربىي شىمالنىڭ ھەربى - مەمۇرى باشلىقى بولغان بىلەن شىنجاڭ خەلقى ئۇنىڭ گېپىنى بىر تىيىنگە ئالمايتتى. ئەينى چاغدىكى «شىنجاڭ گېزىتى» بۇ توغرىدا ھېچقانداق خە-

ۋەر ئېلان قىلمىغان ئىدى. ما جۇڭشياڭ ھەر كۈنى تەلمۈرۈپ كوزى تېشىلەي دەپ، غەزىۋىنى باسالماي قالدى. شۇڭا بىر قېتىملىق زىياپەتتە، گېزىتخانا باشلىقىغا مېنىڭ نامىمدىن پايدىلىنىپ: "بىزنىڭ جەن تۈەنجاڭ: ما جاڭگۈەن غەربىي شىمالنىڭ باشلىقى بولغاندىن كېيىن، «شىنجاڭ گېزىتى» بۇنى خەۋەر قىلمىدى. مەن ئىككى دانە بومبا بىلەن گېزىتخانىنى پارتلىتىۋېتىمەن، دەيدۇ" دېدى. شۇنىڭ بىلەن گېزىتخانا مەجبۇرى ھالدا ئىككىنچى كۈنى ناھايىتى قىسقا خەۋەردىن بىرنى ئېلان قىلدى.

ئەينى ۋاقىتتا ماجۇڭشياڭ مىللى، دىنى مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىپ تۇڭگانلارنىڭ يۇقىرى قاتلام زاتلىرىدىن ماشۇجى، ئەيسا، ماگويى قاتارلىق 30 نەچچە كىشىنى قۇترىتىپ، نۇرغۇنلىغان قىممەت باھالىق سوغاتلارنى ئالدۇرۇپ، مابۇفاڭنى مۇبارەكلەپ بېرىشقا ۋە شەرقىي گەنسۇغا بېرىپ 82 - كورپۇستىن ھال سوراشقا ماڭغۇزدى. شۇ چاغدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىقنى ساقلاش قوماندانلىق شتابىغا قاراشلىق تۇڭگان پولكىنىڭ كوماندىرى جەن فۇشۇ، ئورۇنباسارى ماشۇجى ۋە پولك كوماندىرىنىڭ مۇئاۋىنى ×× قاتارلىقلار پۈتۈن پولك نامىدىن مابۇفاڭغا بىرلەشمە خەت يازدى ھەم ياخشى گىلەم ۋە ئۇنىڭغا مەدھىيە سوزلىرى توپلانغان توپلامدىن بىرنى قوشۇپ ئېۋەتىپ، بىزنىڭ شىنجاڭدىكى تۇڭگان خەلقى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىزنىڭ ياخشىلىقىنى بىلدۈردى. ھال سوراش ئۆمىكى شىنىڭغا قاراپ يولغا چىققاندا، ماجۇڭشياڭ ئۇلارغا كوپ مىقداردا پائالىيەت راسخودى بەردى ھەممە مۇھاپىزەت قىلىپ مېڭىش ئۈچۈن مەخسۇس

دادوجى ماشىنا بەردى. شىنىڭغا يېتىپ بارغاندا، مابۇفاڭ بەكمۇ خوش بولۇپ كەتتى. ئۇ ھال سوراش ئومىگىنى خۇاڭ جۇڭ مېھمانخانىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئېزىز مېھمانلار قاتارىدا كۈتۈۋالدى ۋە نۇرغۇن سوغاتلار بىلەن ئۆزىنىڭ رەسمىنى ھەدىيە قىلدى.

ئەپيۇن ئېلىپ ـ سېتىش

مابۇفاڭ بىلەن ماچىڭشياڭ ئىقتىسادى مەسىلىدە ئالدى بىلەن پۇل ھالقىسىنى چىڭ تۇتۇپ، شۇ ئارقىلىق ئىقتىسادى كۈچىنى كېڭەيتتى. شىنجاڭدىكى ئەپيۇن سودىسىنى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزىۋېلىش ئۈچۈن، مابۇفاڭ بىلەن ماچىڭشياڭ رەزىل ۋاستىلارنى قوللىنىپ، ئالدى بىلەن "ھەربى ئىنتىزامنى ساقلاپ، ئارمىيىنىڭ ئىناۋىتىنى قوغداش" نامى بىلەن پۈتۈن كورپۇستىكى كوماندىر ـ ئەسكەرلەرگە، ھەر قانداق كىشىنىڭ سودا بىلەن شۇغۇللىنىشىغا رۇخسەت يوق دەپ قاتتىق بۇيرۇق چۈشۈردى. ئەپيۇن ئېلىپ ـ سېتىشنى ھەممىدىن بەك چەكلىدى.

يۈرۈش قىلىۋاتقان مەزگىلدە، قوشۇندا بىر قېتىم تۇيۇقسىز چوڭ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى. نەتىجىدە ھېچنېمە تېپىلمىدى. ئاتلىق 5 ـ كورپۇس شىنجاڭغا كىرگەندە، ئۆز كۈچىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن مابۇفاڭ يەنە يى چاڭشۇ پىيادە ئەسكەرلەر پولكى بىلەن ماگوۋۇ توپچى پولكىنى كەينىدىن ئۇلىشىپ كېلىدىغان قىسىم قىلىپ ئېۋەتتى. ماگوۋۇ، يى چاڭشۇلار شىنجاڭغا كىرگەندە جاڭ فامىلىلىك بىر ئاخۇننى

(داتۇڭ ناھىيىسىدىن) ئەگەشتۈرۈپ كەلگەن ئىدى. ئۇ خېلى جىق ئەپيۇن ئالغاچ كەلگەن بولۇپ، بۇنى مابۇفاڭ سېزىپ قالدى ۋە تېلېگىرامما ئارقىلىق ماچىڭشياڭغا ئۇنى كېچىدە ئاتخانىدا مەخپى ئۆلتۈرۈپ، جايىغا كۆمۈپ تاشلاش توغرىسىدا يولييورۇق بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن، ماچىڭشياڭ كورپۇس شىتاب باشلىقى جاڭ زۇڭشەننى ئۈرۈمچى شەھرىدە ئەپيۇنكەشلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ، يوشۇرۇن ئەپيۇن سودىسى قىلىشقا سالدى. ئەينى ۋاقىتتا، بىر سەر ئەپيۇننىڭ قىممىتى بىر سەر ئالتۇندىنمۇ يۇقۇرى ئىدى. ئۇ پەقەت بىر قېتىم ئەپيۇن سېتىش بىلەنلا نەچچە مىڭ سەر ئالتۇن پايدا ئالدى. مابۇفاڭ شەخسىيەتچى، ئاچكوز بولۇپ، پۇل دىسە جېنىنى بېرەتتى، ئۇ، ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن دادوجى ماشىنىلار بىلەن ھەربى لازىمەتلىكلەرنى توشۇشنى بانا قىلىپ، ئادەملىرىنى چىڭخەي بىلەن شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدا مال توشۇتقۇزدى. ماچىڭشياڭ ئۆزىنىڭ يېقىن كانىۋايى ماچۈنيى بىلەن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن پولكىنىڭ كوماندىرى سۈدىچىڭ قاتارلىقلارنى ئېۋەتىپ، رەخت، ھەربى ئاياغ توشۇشقا نازارەت قىلىپ مېڭىش نىقاۋىدا ئەپيۇن توشۇپ، جەنۇبى، شىمالى شىنجاڭدا خالىغانچە ساتقۇزدى. دەل شۇ مەزگىلدە شىنجاڭغا گەنسۇ، نىڭشا ئۆلكىلىرىدىن بىر تۈركۈم ئەپيۇنكەش سودىگەرلەر ئېقىپ كىردى. مابۇفاڭ بۇلارنى ئۆزىنىڭ ئەپيۇن سودىسىغا زىيان يەتكۈزىدۇ دەپ ھىساپلاپ، ماچىڭشياڭغا ئۇلاردىن ئېغىر باج ئېلىش ھەققىدە يولييورۇق بەردى. ماچىڭشياڭ يەنە كورپۇس لاۋازىمات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جاڭ فىڭلىن قاتارلىقلارنى ئۈرۈمچىدە تۇرغۇزۇپ، شۇ خىلدىكى سودىگەرلەرنى

قاتتىق قىيناپ، ئۇرۇپ، مەجبۇرى بولاپ - تالىدى. بۇنىڭ بىلەن
كوپ مىقداردىكى ئەپيۇن ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ قولىغا
چۈشۈپ كەتتى. ئېلىنغان ئەپيۇن بىجى 200 سەر ئالتۇنغا يېتىپ،
ماچىڭشياڭ بۇنى كانىۋايى ماچۇنيى ئارقىلىق ئايروپىلان بىلەن
مابۇفاڭغا ئېۋەتىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بەزى ئەپيۇنكەش
سودىگەرلەر ھەتتا ئۆزىنىڭ يوتقان - كورپىسىنىمۇ سېتىپ تۈگۈتۈپ
كوچا سەرگەردانلىرىدىن بولۇپ قالدى. بەزىلىرى شەپىنى
سەزگەندىن كېيىن، جەنۇبى شىنجاڭغا قېچىپ بېرىپ، ئۆزىنى
دالدىغا ئالدى. مابۇفاڭ بىلەن ماچىڭشياڭ، ئوغرىنىڭ يۈرى-
گى پوك - پوك دىگەندەك، ھامان بىر كۈنى بۇ جىنايى قىلمىش-
لىرىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىپ، يۈزىنىڭ چۈشۈپ كېتىشىدىن
ئەنسىرەپ، ئاپتوموبىللارغا قەستەنگە "ئاتلىق 5 - كورپۇس
ئاپتوموبىلى" دەپ يېزىپ قويىدى. بۇنىڭ بىلەن يول بويىدىكى
تەكشۈرگۈچى خادىملار ئۇلارنى تەكشۈرۈشكە جۈرئەت قىلالمىدى.
بىر قېتىم شىڭشىڭشادا تەكشۈرگۈچى خادىملار ئاپتوموبىلنى
تەكشۈرمەكچى بولغاندا، نازارەت قىلىپ مېڭىۋاتقان قۇراللىق
خادىملار ئوق چىقىرىپ ھەيۋە قىلغان. نەتىجىدە تەكشۈرگۈچى
خادىملاردىن ھېچكىم يېقىن بارالمىغان. ما قوشۇنى باشقىلارنىڭ
بىلىپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاياق قاچىلايدىغان ياغاچ
ساندۇقنى ئىككى قەۋەت قىلىپ ياساپ، ئاستىنقى قەۋىتىگە
تۇشقىچە ئەپيۇن، ئۈستۈنكى قەۋىتىگە ئاياق قاچىلايتتى.

مەدىنىيەت جەھەتتە

ماچىڭشياڭ شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن، سىياسى، ھەر-
بى، ئىقتىسادى جەھەتلەردە تىزگىنلەشنى كۈچەيتىپلا قالماي،

بەلكى مەدىنىيەت، ئىدىيە جەھەتتىكى خىزمەتلەرنىمۇ ئېلىپ باردى.
ماچىڭشياڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن،
مەدىنىيەت جەھەتتە ئاكتىپ ھالدا قول چۇماق ئىزلەپ، تۇڭگان
ئۇيۇشمىسىنىڭ باشلىغى ماگويى، ئورۇنباسارى ماسىبو ۋە مالىك
قاتارلىق زىيالىيلارنى ئۆزىگە تارتىپ، نۇرغۇن ئىش ھەققى
بېرىپ، ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى. ماسىبو يۈننەنلىك
بولۇپ، شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن مالياڭجۇن ئاخۇنغا بېقىن-
نىپ، «شىنجاڭ گېزىتى» دە بىر قىسىم ماقالىلارنى ئېلان
قىلغان ۋە تارىخ، جۇغراپىيىگە ئالاقىدار ماتىرياللارنى توپلاپ،
ماچىڭشياڭ، مالياڭجۇن، ما گويى قاتارلىقلارنىڭ ئېتىۋارىغا سازاۋەر
بولغان ئىدى، بولۇپمۇ ماچىڭشياڭ ماسىبوغا ئالاھىدە
زوقلىنىپ، ئۇنى ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ ئىش بېجىرىش باشقار-
مىسىدا تۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، مېھمان قاتارىدا مۇئامىلە
قىلغان. (ئەينى ۋاقىتتا مەن تۇڭگان پولكىنىڭ كوماندىرى
ئىدىم ھەم قوشۇمچە ئىش بېجىرىش باشقارمىسىنىڭ كەسپى
ئىشلىرىنى باشقۇراتتىم.) شۇنىڭدەك ماڭا ئۇنى كورپۇس شىتاۋى-
نىڭ خىزمىتىگە ياردەملىشىشكە جەلىپ قىلىش ھەققىدە يول-
يورۇق بەرگەن ئىدى، كېيىن ئۇنى ئاتلىق 5 - كورپۇس
سىياسى خىزمەت باشقارمىسىغا شاۋجياڭ (گېنېرال مايور -
ت) دەرىجىلىك باشقارما باشلىغى قىلىپ تەيىنلىدى، مالىك
ئىچكىرىدىن كەلگەن زىيالى ئىدى. ئۇ ماچىڭشياڭغا خەنزۇچە
يېزىقنى لاتىنچە ئىسلاھ قىلىش تەكلىۋىنى بەرگەن. ماچىڭ-
شياڭ ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ كۈچىنى تەرەققى قىلدۇرۇش
ئۈچۈن، بۇ ئادەملەرگە باشقىچە كوزدە قارىدى. ئادەم ئېۋەتىپ
ئۇلارنىڭ بالا - چاقىلىرىنى يۈننەن، بېيجىڭدىن مۇھاپىزەت

قىلىپ ئۈرۈمچىگە ئەكەلدۈرۈپ كورپۇس شتاۋىغا ئورۇنلاشتۇردى ھەم ئالاھىدە ئېتىۋار بەردى. ماسىبو قاتارلىقلار ماچىڭشياڭ نىمە دىسە خوش دەپ، ئۇنىڭ كەتمىنىنى چاپتى. ماچىڭشياڭ ماسىبوغا «چى فىن» («ئاۋانگارت ئاتلىق ئەسكەرلەر»—ت) ژورنىلى چىقىرىپ، پائال تەشۋىق ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى، مەخسەت "شىنجاڭنى قوغداش، باشلىققا بويسۇنۇش" نى تەشۋىق قىلىش بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە كوماندىر، ئەسكەرلەرنىڭ ئىدىيىسىنى بىخوتلاشتۇرۇش ئىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماچىڭشياڭ يەنە كۆپ مىقداردا پۇل خەجلەپ، شاڭخەيدىن ئويۇن قويۇشقا كېرەكلىك ساندۇق، دېكوراتسىيە بۇيۇملىرى سېتىۋېلىپ، نامى بار ئەرتىسلەرنى تەكلىپ قىلىپ ۋە بەزىلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئۈرۈمچىدە كۆلىمى بىر قەدەر زور بولغان «چى فىن» تىياتىر ئۆمىكىنى قۇرۇپ، كەڭ ئاممىغا فېئودال ئىدىيىسىنى سىڭدۈرۈپ، ئۇنى ئۆزىنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنى تېخىمۇ ئىلگىرلەپ تىزگىنلەشتىكى مەدەنىيەت ئاساسى قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئۇ يەنە، بىر قەدەر چوڭ بولغان ئاخبارات ئاپپاراتى قۇرۇشنى پىلانلاپ، ئىچكىرىدىن باسما ماشىنىسى ۋە بىر يۈرۈش ئۈسكۈنىلەرنى سېتىۋالماقچى بولدى. ماچىڭشياڭ دائىم بىزگە: "شىنجاڭدا ئۇزۇنغىچە پۇت تىرەپ تۇرۇش ئۈچۈن ھەربىي جەھەتتىن كۈچىمىزنى ئارتتۇرۇشىمىز زۆرۈر. لېكىن، سىياسىي تەدبىرلەر تېخىمۇ ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ" دەيتتى، شۇڭا ماچىڭشياڭنىڭ شىنجاڭنى تىزگىنلەش ئىستراتېگىيىسى سىياسىنى ئاساس، ھەربىينى ياردەمچى قىلىش ۋە مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرىغا قول سېلىپ، خەلقنى بىخوتلاشتۇرۇش ئىدى. ئۇ مىللىي، دىنىي مۇناسىۋەتلەردىن پايدىلىنىپ،

ئۈرۈمچىنىڭ نەنگۇەندىكى تۇڭگانلار يىغىلىپ ئولتۇراقلاشقان رايونىدا بىر تۇڭگان باشلانغۇچ مەكتىۋىنى قۇرۇپ، تۇڭگانلارنى ئاساس قىلغان ھالدا 200 دەك ئوسمۈر، باللارنى قوبۇل قىلدى، ئوقۇغۇچىلارغا لازىملىق بولغان كىتاپ ۋە باشقا تاماق، ياتاق راسخوتلىرىنى ئاتلىق 5 - كورپۇس تەمىنلىدى ھەمدە كورپۇس شتاۋىنىڭ شاڭشياۋ (پولكوۋنىك — ت) دەرىجىلىك كاتىۋى ۋاڭمىڭياڭنى بۇ مەكتەپكە مۇدىرلىققا تەيىنلەپ، ئوقۇغۇچىلارغا "مابۇفاڭ دادىمىز، ئاتلىق 5 - كورپۇس تايانچىمىز، يەر شارىدىكى تۇڭگانلار ھەممىسى بىر ئائىلە كىشىلىرىمىز" دېگەن چىرىك، فېئوداللىق ئىدىيىۋى تەربىيىنى سىڭدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ئاتلىق 5 - كورپۇس پۇل چىقىرىپ تۇڭگانلار ئولتۇرۇشىشىنىڭ ئارقا ھويلىسىدا بىر تۇڭگان ئوتتۇرا مەكتىۋى سېلىپ، تۇڭگان ياشلىرىنى قوبۇل قىلىپ، گۇروھىغا سادىق ئىختىساسلىق كىشىلەرنى يېتىشتۈرمەكچى بولدى. مەكتەپ بىناسىنىڭ يېرىمى پۈتۈپ تېخى قۇرۇلۇشى ئاياغلاشماي تۇرۇپلا شىنجاڭ ئازات بولدى.

شىنجاڭدا ئازاتلىقتىن بۇرۇن، ماچىڭشياڭ يەنە يۇرتداشلىق مۇناسىۋىتىدىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىدىكى ئىچكىرىدىن كېلىپ ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى پائال ئۆزىگە تارتتى. ھەر قېتىمقى ھېيتلاردا ئۇلارنى كورپۇس شتاۋىغا تەكلىپ قىلىپ كېلىپ زىياپەت بېرىپ، بىللە كۆڭۈل ئېچىپ، ئانچە-مۇنچە خەير - ئېھسان بېرىپ، ئۇلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

دىننى ئۆزىگە خىزمەت قىلدۇرۇش

ماچىڭشياڭ شىنجاڭدا تۇرغان مەزگىلدە ئىسلام دىنىنىڭ مۇرىتى بولۇش سۈپىتى بىلەن، "مىللىي دىننى قوغداش" نىقاۋى

ئاشىندا دىنىي ساھەدىكى بىر قىسىم ئاخۇنلارنى پائال ئۆزىگە تارتىپ، ئۇلارنى ئۆزى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇردى. ئەينى چاغدا مۇسۇلمانلار ئولتۇراقلاشقان ئۈرۈمچىنىڭ نەنگۇەن رايونىدا 24 مەسچىت بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى تۇڭگانلارنىڭ ئەڭ چوڭ مەسچىتى شەنشى مەسچىتى دەپ ئاتىلىپ، ئىمامى مالياڭجۈن (تەپتىش) ئىدى. ئۇ، دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاما ئىچىدە يۈكسەك ئابرويغا ئىگە ئىدى، پۈتۈن شىنجاڭدىكى تۇڭگان مەسچىتلىرىنىڭ ئىماملىرىنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ئۇنىڭ شاگىرتلىرى بولۇپ، خېلى زور جەلىپ قىلىش كۈچىگە ئىگە ئىدى. شۇڭلاشقا ماچىڭشياڭ بارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، مالياڭجۈننى ئۆزىگە تارتىپ، ئۇنىڭغا خۇرۇمدا قاپلانغان بىر پوۋۇسكا تەقدىم قىلدى ۋە مۇھاپىزەتچى بەردى. بۇ مۇھاپىزەتچى ماۋزىر ئېسىپ، ھەممە يەردە ئۇنىڭ يېنىدا بولدى. مالياڭجۈن ئىسلام دىنىغا ئائىت ئاستىرونومىيە، تارىخ، ئېتىقات قاتارلىق مەزمۇندىكى ماتېرىياللارنى يازغان ئىدى. ماچىڭشياڭ ئۇنىڭغا راسخوت جەھەتتە زور كۈچ بىلەن ھەمكارلاشتى. مەيلى قانداق ھېيت - بايرام كۈنلىرى بولسۇن، ماچىڭشياڭ بىزنى باشلاپ ئۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ مۇبارەكلەيتتى. ئادەتتىكى كۈنلەردىمۇ بېرىپ يوقلاپ تۇراتتى. شۇڭا مالياڭجۈن ماچىڭشياڭ ۋە ئاتلىق 5 - كورپۇسنى مەيلى ھوكۇمەت سورۇنلىرىدا بولسۇن ياكى ئاممىۋى سورۇنلاردا بولسۇن، جېنىنىڭ بېرىچە ماختاپ، كوككە كوتۇرۇپ تۇردى. تۇڭگان پولكىنى تەسىس قىلىش پەيتىدە ئەسكەر ئېلىش خىزمىتى ناھايىتى تەس بولدى. شۇ چاغدا ماچىڭشياڭ مالياڭجۈننى ئۆزىگە ۋاكالەتەن ئاممىغا تەشۋىق قىلغۇزۇپ، ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ تۇڭگان پولكىغا ئەسكەر

ئېلىش خىزمىتىگە ھەمكارلاشتۇرغانلىقتىن بۇ ئىشتا بىر قەدەر ئوڭۇشلۇق ھالدا مەخسەتكە يەتتۇق. ماچىڭشياڭ دىنغا ئېتىقات قىلىدىغان ئاممىنى ئۆز چاڭگىلىغا كىرگۈزۈپ ئاتلىق 5 - كورپۇسنىڭ تەسىرىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن، ھەر جۈمە كۈنى بىزنى بۇيرۇق بىلەن تۈركۈملەپ شەنشى مەسچىتىدا جۈمە نامىزىغا قاتناشتۇردى. بەزىدە ئايرىم ھالدا ئۇيغۇرلارنىڭ مەسچىتىگە بېرىپ نامازغا قاتناشتۇق. ھېيت كۈنلىرىدىمۇ ھەر قايسى چوڭ مەسچىتلەرگە بېرىپ مۇبارەكلىدۇق، ماچىڭشياڭ مىللىي دىن ئارقىلىق تىزگىنلەش مەخسىدىگە يېتىش ئۈچۈن، ئۈرۈمچىدىكى خېجۇ مەسچىتىگە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىككى ئاخۇن ئېۋەتتى. بىرسى، خېجۇ مالىيەنتەنلىك ئادەم بولۇپ، چىڭخەيدىن كورپۇس بىللە كەلگەن ئىدى. يەنە بىرسى جىمسارلىق ليۇ ئاخۇن بولۇپ، ئۆزۈندىن بۇيان سانجىدا تۇرۇپ كەلگەن ئىدى. بۇنى مەن ماچىڭشياڭغا خوتۇنى ۋاڭ سىلەنگە ئىسلام ئەقىدىلىرىنى ئۆگىتىشكە (ۋاڭ سىلەن ئەسلىدە خەنزۇ بولۇپ ماچىڭشياڭ شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، چوڭ ئىشپيون ليۇخەندۇڭنىڭ تونۇشتۇرىشى بىلەن ماچىڭشياڭغا نىكالانغان) تونۇشتۇرغان ئىدىم. مالىيەنتەنلىك ئاخۇن خېجۇ مەسچىتىدا ئىماملىق قىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن، دىنىي مەزھەپلەرنىڭ زىددىيىتىدىن پايدىلىنىپ، كونا مەزھەپكە زەربە بېرىپ، يېڭى مەزھەپنىڭ ئىناۋىتىنى ئۆستۈرۈپ، خۇيزۇ مىللىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدا مەزھەپ پارچىلىنىشىنى پەيدا قىلىش بىلەن بىرگە ئاما ئىچىدىمۇ پاراكەندىچىلىك پەيدا قىلدى. ماچىڭشياڭ ئۈرۈمچىدىلا شۇنداق قىلىپ قالماستىن، گۇچۇڭدا تۇرۇشلۇق ئاتلىق ۋاقىتلىق 1 - دىۋىزىيىگە ئۇ جاينىڭ دىنىي پائالىيەتلىرىنى

كونترول قىلىش ھەققىدە يوليورۇق بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ماچىڭشياڭ شىنىڭ مىچىتى بىلەن سالا مىچىتىنى مەن ئارقىلىق تۇڭگان ئاممىسى ئىچىدە ئىئانە يىغىپ رېمونت قىلدۇردى. ئىشتىن كېيىن بۇ ئىككى مىچىتتىكى دىنىي زاتلار خەلق نامىدىن ماچىڭشياڭ بىلەن ماڭا قىزىل تۇۋار لەۋھە ۋە باشقا سوغىلارنى تەقدىم قىلدى ھەمدە ماچىڭشياڭنى بۇ ئىككى مىچىتنىڭ رەئىسلىكىگە، مېنى بىر مىچىتنىڭ ئورۇنباسار رەئىسلىكىگە تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ماچىڭشياڭنىڭ دىنىي تەسىرى تېخىمۇ كېڭەيدى. ماچىڭ-شياڭ شىنىڭ مىچىتىنىڭ ئاخۇنىنى شەنشى مىچىتى بىلەن سالا مىچىتى نامىدىن بۇ ئىككى مىچىتنىڭ ئىماملىقىغا تەكلىپ قىلدى. بۇ "سالا مىچىتى"، "شىنىڭ مىچىتى" دېگەن ئىسىم-لارنىڭ سەل تار مەنىدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ماڭا يول-يورۇق بېرىپ "شىنىڭ مىچىتى" نى "شۇنخۇا مىچىتى" گە، "سالا مىچىتى" نى "چىڭخەي مىچىتى" گە ئۆزگەرتتۈردى. شۇنىڭدەك سالا مىچىتىدە ئوقۇۋاتقان بالىلارنى شىنىڭ مىچى-تىگە قوشۇۋەتتى، بۇنىڭ بىلەن دائىرە بىر قەدەر كېڭىيىپ، دىنىي كۈچ تېخىمۇ زورىيىپ، دىنىي كۈچلەردىن پايدىلىنىپ كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇشقا ئوڭايلىق تۇغۇلدى. لېكىن، ئۇنىڭ بۇ خىل پارچىلاش سۇيىقەستلىرى جەمئىيەتتىكى ئامما تەرىپىدىن ئاشكارىلىنىپ، كەسكىن قارشىلىققا ئۇچرىدى. شۇڭا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى بۇزۇش سۇيىقەستى ئەمەلگە ئاشمىدى. 1947 - يىلى ئىنقىلاپ ۋەزىيىتى جۇش ئۇرۇپ راۋاجلاندى، جياڭ جيېشى خاندانلىقى قىلىنىڭ ئۇستىدە لىڭشىپ قالدى، لېكىن ئەكسىيەتچى، ھوكۇمران سىنىپلار

ئۆزلىرىنىڭ مەغلۇبىيىتىگە تەن بەرمەيدۇ. روزى ھېيت كۈنى ماچىڭشياڭ، مەسئۇد، ئەيسا، ماگويى قاتارلىقلار ئاممىنى قايمۇق-تۇرۇپ ھېيت نامىزىغا، شەھەر ئىچىدىكى مەيدانغا يىغدى ۋە شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، ئاتالمىش 5 - كورپۇسنىڭ مىللىي دىنىنى قوغداش جەھەتتە ئوينىغان رولىنى تەشۋىق قىلىپ، تېرە تاراخشىتىپ، ئۆز تەسىرىنى كېڭەيتتى.

ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭ ۋەزىيىتى داۋالغۇپ تۇرۋاتقاچقا، ھەربىي، خەلق جىددىيلىشىپ ئەنسىرىچىلىككە چۈشۈپ قالغان ئىدى. ماچىڭشياڭ قاتارلىقلار ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قارشىلىق كەيپىياتىنى سېزىپ، كۈتۈلمىگەن ئۆزگىرىشنىڭ يۈز بېرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، زور تۈركۈمدىكى تاپانچا بىلەن قوراللانغان قوشۇننى يۇخراچە كىيىندۈرۈپ، مەيداننىڭ ئەتراپىغا ئېھتىيات ئۈچۈن ئورۇن-لاشتۇرۇپ، زورۇر تېپىلغاندا قانلىق باستۇرۇشقا تەييارلاپ قويدى. نەتىجىدە بۇ سۇيىقەستى ئەمەلگە ئاشمىدى.

شىڭ شىچى بىلەن چىن شىۋيىڭنىڭ ئۇلۇمى ۋە باشقىلار

لىيۇيىڭلىڭ

تەھرىر ئىلاۋىسى:

شىڭ شىچىنىڭ ئۇلۇمى ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭنى زىل – زىلىگە كەلتۇرگەن بىر سىياسى سۇيىقەست ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ تارىخى ھەقىقىتى ھازىرغىچە سىر بولۇپ كەلمەكتە. بەزى كىتاپ – ژورناللاردا بۇنى شىڭ شىسەي جىيېشىنىڭ قوينىغا ئۇزىنى ئېتىش، سوۋېتكە ۋە كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇش ئۇچۇن قەستەن پەيدا قىلغان دەپ قارالدى. ئەمما بۇ ئاساسسىز بولۇپ، پەقەت پەرەزدىنلا ئىبارەت. ئۇندىن باشقا، شىڭشىچىنىڭ كىچىك قىزى تاپانچا ئويناۋېتىپ، دىققەتسىزلىكتىن شىڭ شىچىنى ئېتىپ قويغان دىگەن قاراشلارمۇ بار. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى جەمئىيەتتە ئېقىپ يۇرگەن مىش – مىش گەپلەر بولۇپ، بۇ گەپنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاپ بېرىدىغان ئېنىق ماتىرىيال يوق. لىيۇيىڭلىڭنىڭ بۇ ماقالىسى شىڭ شىچىنىڭ ئايالىنىڭ ئاكىسى چىن يۇجاڭ ھايات ۋاقتىدا ئىگەللىگەن ماتىرىيالغا ئاساسەن يېزىلغان. چىن يۇجاڭ

بىۋاستە ئالاقىدار كىشى بولمىسىمۇ، لېكىن شىڭ شىچىنىڭ ئائىلە تاۋاباتلىرىدىن بولغاچقا، ئۇ تەمىنلىگەن ئەھۋاللاردىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ. ھازىر بىز "خىلمۇ – خىل قاراشلار مەۋجۇت بولۇپ تۇرىۋەرسۇن" دىگەن پىرىنسىپقا ئاساسەن بۇ ماقالىنى ئېلان قىلىپ، بىر تەرەپتىن تەتقىقاتچىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇندۇق، بىر تەرەپتىن ئەھۋالنى بىلگۇچىلەرنىڭ ئالاقىدار ماتىرىياللار بىلەن داۋاملىق تەمىنلىشىنىمۇ ئۇمىت قىلىمىز.

شىڭ شىسەي شىنجاڭدا 10 يىلدىن ئارتۇق ھوكۇمرانلىق قىلدى. ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن سوز ئاچساق، ناھەق ئەنزە پەيدا قىلىپ، كىشىلەرنى تۇرمىلارغا قاماپ پاجىئەلىك ئولتۇرگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس. ئۇ ئىنتايىن قارا نىيەت، زەھەرخەندە بولۇپ، ئوزى سىياسى رەقىپ ھىساپلىغانلارنى مەيلى ئۇلار ئوز قېرىنداشلىرىدىن بولسىمۇ ئۇلارغا يول قويغىنى يوق. بۇ پاكىتنى ئۇنىڭ ئوز ئىنىسى شىڭ شىچى، كېلىنى چىن شيۇيىڭ ۋە كىچىك قىزىنى ئانىسى ياۋجىۋجۇڭنىڭ ئولتۇرۇلىشىدىن ئېنىق كورىۋالغىلى بولىدۇ.

شىڭ شىچى شىڭ شىسەينىڭ 4 – ئۇكىسى بولۇپ، ياپونىيە ھەربى مەكتىۋىدە ئوقىغان. شىڭ شىسەي شىنجاڭنىڭ ھەربى، سىياسى ھوقۇقىنى قولغا كىرگۇزىۋالغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، ئۇنى مۇھاپىزەتچىلەر پولكىنىڭ تۇەنجاڭلىقىغا تەيىنلىگەن ئىدى. كېيىن، شىڭ شىچىنى موسكۋاغا ئوقۇشقا ئېۋەتتى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدا بىر نەچچە يىل ئوقۇپ ۋەتەنگە قايتىپ كەلدى. ئۇ ۋاقىتتا سوۋېت ئىتتىپاقى شىڭ شىسەينى ماشىنلاشقان بىر بىرى–

گادىلىق (لۈي) قورال - ياراقلار بىلەن تەمىنلىگەن ئىدى. شۇنىڭ بىلەن شىڭ شىسەي شىنجاڭدا ماشىنىلاشقان بىر بىرىگادا قۇرۇپ، شىڭ شىچىنى بىرىگادا كوماندىرى (لۈيجاڭ) قىلىپ تەيىنلىدى. بىراق كېيىن ئۇ نېمە ئۈچۈن شىڭ شىچى ۋە ئۇنىڭ ئايالىنى ئۆلتەردى؟ ئېيتىشلارغا قارىغاندا، شىڭ شىچى بىر قېتىم شىڭ شىسەي بىلەن بولغان سوھبەتتە: مەن موسكۋادا ئوقۇش جەريانىدا، سوۋېت روسىيەسىنىڭ ساختا مۇئامىلىسىنى تونۇپ يەتتىم، ئەينى ۋاقىتتا سەن يېڭىلا مەنسەپكە چىققاندا، شارائىت ئەنە شۇنداق بولغاچقا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياردىمىگە تايانماي بولمايتتى. لېكىن بىز قانداقلا بولمىساق جۇڭگولۇق، ھېمىشە چەتكە يولۇنۇۋەرسەك ۋەتەنداشلىرىمىزنىڭ ئېيىپلىشىغا ئۇچرايمىز. بۇ تەرىپىگە دىققەت قىلىش كېرەك، دىگەن ئىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا شىڭ شىسەي يەنىلا سوۋېتكە مايىل ئىدى. شۇڭا شىڭ شىچىنىڭ بۇ سۆزىنى ئاڭلاپ، بىر ئېغىزمۇ ئۈندىمەيدۇ، ئەمما شۇنىڭدىن باشلاپ ئۇ، ئىنىسىدىن ئېھتىيات قىلىدىغان بولۇپ قالىدۇ.

شىڭ شىچى ئۆلتۈرۈلگەن كۈنى، ئۇنىڭ 2 - 3 - ئاكىسى پىكاپ بىلەن دۇبەن مەھكىمىسىدىن نەنخۇايۇەندىكى شىڭ شىچى تۇرۇشلۇق جايغا كېلىدۇ، ئۇ چاغدا شىڭ شىچى ئىشتىن قايتىپ كەلمىگەن ئىدى. ئاندىن ئۇلار ئاپىسىنىڭ يېنىدا ۋاقىت ئۆتكۈزىدۇ. چۈشتە شىڭ شىچى ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ئايالى چېن شيۇيىڭ (ئۇلار بىر - بىرىگە بەكمۇ مېھرىبان ئىدى.) بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ كەچتە نېمە يېگىسى بارلىقىنى سورۇشتۇرسە، يەنە بىر تەرەپتىن خىزمەتكارنى لۈيجاڭنىڭ ئارام ئېلىشى ئۈچۈن تېزراق كېلىپ ئۆتۈكلىرىنى يەشمىدى دەپ كايىيدۇ. بۇ ۋاقىتتا شىڭ شىچى كىيىم ئالماشتۇرۇپ بولۇپ،

كارۋات ئالدىدىكى كىچىك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ كارۋاتتا ئويناۋاتقان كىچىك قىزىنى ئەركىلىتىۋاتقان ئىدى. چېن شيۇيىڭ ئۇنىڭ تاپانچىنى كىچىك قىزىنىڭ ئوينىشىغا بەرگەنلىكىنى كۆرۈپلا چىرايى تاتىرىدۇ - دە، تاپانچىنى تارتىۋېلىپ تامغا ئېسىپ قويىدۇ ۋە غودىرىغان ھالدا: تاپانچا دىگەن كىچىك بالا ئوينايدىغان نەرسىمۇ؟ ئۇنىڭغا بېرىپ نېمە قىلىسىز؟ دەيدۇ. شىڭ شىچى: نېمىدىن قورقاتتىڭ؟ تاپانچىدا ئوق يوق، دەيدۇ. چېن شيۇيىڭ: تاپانچىغا ئوق سېلىنمىغان بولسىمۇ، كىچىك بالىغا بەرگىلى بولمايدۇ، دەيدۇ - دە ئاشخانىغا كىرىپ كېتىدۇ. ئارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەيلا، تۇيۇقسىز ئۆيدىن تاپانچا ئاۋازىنى ئاڭلايدۇ. دەرھال ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرىپ شىڭ شىچىنىڭ كىچىك ئورۇندۇقتىن يىقىلىپ يەردە ياتقانلىقىنى، بېشىنىڭ ئىككى يېرى يارىلىنىپ قان ئېقىۋاتقانلىقىنى، بالىنىڭ قورقۇپ كېتىپ كارۋاتتا يېتىپ يىغلاۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. ئۇ تېخى ئەھۋالنى ئاڭقىرىپ بولغىچە، ئىچكى قورودا مومايىنىڭ قېشىدا تۇرغان شىڭ شىچىنىڭ 2 - 3 - ئاكىلىرى 4 - ئۇكىسىنىڭ ئېچىنىشلىق ئەھۋالىنى كۆرۈپ، دەرھال تېلېفون ئارقىلىق شىڭ شىسەيگە مەلۇم قىلىدۇ. شىڭ شىسەي ئالدى بىلەن ئۇنىڭ يارىسىنى سوراپلا، تېزدىن دوختۇرخانىغا ئېلىپ بېرىپ قۇتقۇزۇشقا يوليورۇق بېرىدۇ ۋە يەنە ۋەقە يۈز بەرگەن مەيداندا كىم بار ئىدى دەپ سورايدۇ. ئۇلار: چېن شيۇپىڭ بىلەن بالىدىن باشقا ھېچكىم يوق ئىدى. دەپ جاۋاپ بېرىدۇ. شىڭ شىسەي: سىلەر ئىككىڭلار كىچىك ماشىنىدا باردىڭلارغۇ؟ شۇ ماشىنا بىلەن چېن شيۇيىڭ ۋە بالىنى دەرھال مېنىڭ ئالدىمغا ئېلىپ كېلىڭلار، دەيدۇ، شۇنىڭ بىلەن چېن شيۇيىڭنىڭ گېپىگىمۇ

قولاق سالماستىن، دەرھال ماشىنىسىغا سېلىپ شەھەرگە ئېلىپ كىردى، ئۇ يەردىن خرىستىيان دىنى ئىبادەتخانىسىدىكى ئەڭ ئەشەددىي تۇرمىغا ئېلىپ باردى. ئۇ يەردە چىن شيۈيىڭغا، ئېرىنى سىياسى سۈيىقەست بىلەن ئۆلتۈرگەن دىگەن بەدنامنى چاپلاپ قاتتىق قىيناپ سوراق قىلىدۇ. ئەڭ ئاخىرى چوشقا يايلىسىدا ئىشلىگەن قىل ئاغامچا بىلەن چىن شيۈيىڭنىڭ چاتىرىغىدىن ھەرىدەپ، بېلىنىڭ ئۈستى تەرىپىنى شەلۋەرتىپ ئۆلتۈرىدۇ. شىڭ شىچى زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان ۋاقىتتا، شىڭ شىسەي سىرتتىكىلەرگە: شىڭ لۈيجاڭ بالىسى ئويناۋاتقان تاپانچىدىن ئۇشتۇمتۇت چىقىپ كەتكەن ئوق تېگىپ ئۆلگەن دەپ جاكالايدۇ. ئارىدىن بىر كېچە ئۆتۈپلا، شىڭ لۈيجاڭ قوزغىلاڭچىلار تەرىپىدىن سۈيىقەست قىلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن دەپ قايتا جاكالايدۇ.

شىڭ شىسەي قاتتىق گۇمانخور بولۇپ ھەر قانداق كىشىدىن خاتىرجەم بولالمايتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇھاپىزەتچىلىرىنىمۇ ئۇزۇنراق ئىشلىتىشكە جۈرئەت قىلالماي، پات-پات ئالماشتۇرۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مەخسۇس ھاجەتخانىسى بار ئىدى. ئۇ ھەر قېتىم ھاجەتخانىغا بارغاندا، كوپلىگەن مۇھاپىزەتچىلەر مىلتىق تۇتۇپ پوستا تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەڭ ئىشەنچىلىك مۇھاپىزەتچىسىنى ئەترەت باشلىغى قىلاتتى. بۇ ئادەم ئىككى دانە ماۋزېر بىلەن ئۇنىڭ ئالدىدا خالانىڭ ئىشىگى ئالدىغا باراتتى. بۇ مۇھاپىزەتچى ئالدىغا قاراپ تىك تۇرۇپ ئۇنى ئوتكۈزەتتى. قالغان مۇھاپىزەتچىلەر مىلتىقلىرىنى راۋۇرۇس تۇتۇشۇپ تۇت ئەتراپىغا كوز قۇلاق بولۇپ تۇرىشاتتى. ھەر قانداق كىشىنىڭ كەينىگە قايرىلىپ قارىشىغا رۇخسەت قىلىنمايتتى. بۇ ۋاقىتتا شىڭ شىسەي خالانىڭ ئاچقۇچىنى قولىغا ئېلىپ، ئىشىكنى ئۆز قولى بىلەن ئاچاتتى.

زوڭزىيىپ ئولتۇرغاندىمۇ ئىشىكنى ياپمايتتى، ھەر قېتىم شۇنداق قىلاتتى. بىر قېتىم ئۇ تەرەتكە ئولتۇرۇپلا ”قاتىل“ دەپ ۋاقىرايدۇ. ئىككى تەرەپتىكى مۇھاپىزەتچىلەر بۇرۇلۇپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىغىدەك بولسا، شىڭ شىسەي ھېلىقى ئەڭ ئىشەنچىلىك مۇھاپىزەتچىسىنى قولى بىلەن كورسىتىپ تۇرۇپ، ”نىمىشقا ئاتمايسىلەر؟“ دەپ ۋاقىرايدۇ. مۇھاپىزەتچىلەر ئۇ كورسەتكەن ئادەمگە قارىتىپ تەڭلا ئوق چىقىرىدۇ. ھېلىقى ئەڭ يېقىن مۇھاپىزەتچى دەرھال جان بېرىدۇ. شىڭ شىسەي مۇھاپىزەتچىلەرگە: ”جەسەتنى دەرھال ئېلىپ چىقىپ كېتىڭلار، سىلەر بۇ ئىشنى قاتتىق مەخپىي ساقلاڭلار، ئەگەر بۇنى ئاشكارىلاپ قويساڭلار كاللاڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار“ دەيدۇ - دە، ئاچچىغلانغان ھالدا كېتىپ قالىدۇ. ۋەقە يۈز بەرگەندىن كېيىنلا ئاندىن ھېلىقى ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەن مۇھاپىزەتچىنىڭ شىڭ شىسەينىڭ مەخپىي بۇيرىغى بىلەن شىڭ شىچىنىڭ كارۋىتى ئاستىغا موكۇنىۋېلىپ، شىڭ شىچىنى ئېتىپ ئۆلتۈرگەن قاتىل ئىكەنلىگى ئاشكارىلىنىدۇ. شىڭ شىسەي ئەھۋالنى بىلىدىغانلارنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاش چارىسىنى قوللىنىپ ھېلىقى مۇھاپىزەتچىسىنى شۇ ئۇسۇلدا ئۆلتۈرۈپ تاشلىغان. يۇقۇرقى ئەھۋاللارنى چىن يۈيجاڭ ماڭا سوزلەپ بەرگەن ئىدى. چىن يۈيجاڭ لەنجۇلۇق بولۇپ، چىن شيۈيىڭنىڭ ئاكىسى ئىدى. مەن بىلەن تونۇشاتتى. ئەپسۇسكى بۇ كىشى ھازىر ۋاپات بولۇپ كەتتى. ئولمىگەن بولسا، شىڭ ئائىلىسىدىكى نۇرغۇنلىغان مەخپىيەتلىكلەرنى سوزلەپ بەرگەن بولاتتى.

ياۋجىجۈڭ شىڭ شىسەينىڭ قېيىنى ئاتىسى چيۇزۇڭجۇنىنىڭ كىچىك خوتۇنى بولۇپ، خاربىندىكى بىر پاھىشىخانىدىن 20 تەڭگە كۈمۈش پۇلغا سېتىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشى

ئەشۇنداق بولسىمۇ، لېكىن چيوزوگجۇن ئۇنىڭغا بەكمۇ ئامراق ئىدى. چوڭ خوتۇنى ئىككى قىز، بىر ئوغۇل تۇغقان بولۇپ چوڭ قىزى چيويۈيفاڭ شىڭ شىسەينىڭ خوتۇنى ئىدى. چيو يۈيفاڭ ئوكتەملىكتە ئۇچىغا چىققان بولۇپ، شىڭ شىسەي بىلەن بىرلىكتە نۇرغۇنلىغان گۇناسىز كىشىلەرگە زىيانكەشلىك قىلغان ئىدى. ئوغلى چيويۈشيۇڭ تازا ئالا قانات شاۋيە ئىدى. شىڭ شىسەي شىنجاڭغا دۇبەن بولغاندىن كېيىن چيو ئائىلىسى ۋە ۋاڭ ئائىلىسى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ شىنجاڭغا كەلدى. چيونىڭ چوڭ خوتۇنى ئەرنىڭ ئالدىدا، كىچىك خوتۇنغا قارىغاندا 2 - ئورۇنغا چۈشۈپ قالغىنى ئۈچۈن چيويۈيفاڭ ئاچا - سىڭىل ئىككىسى كىچىك ئاپىسى ياۋجىجۇڭغا چىش - تىرنىغىچە ئۆچمەنلىك قىلاتتى. شۇڭا زىيانكەشلىك قىلىشقا پۇرسەت ئىزدەپ يۈرەتتى. بىر كۈنى چيو غىزا يىمەكچى بولۇۋاتقان پەيتتە، كۇتكۇچى تۇيۇقسىز چيوغا، بۈگۈن خېنىمنىڭ (ياۋجىجۇڭنى دىمەكچى) چىرايى باشقىچە ئۆزگىرىپ قاپتۇ، نىمە ئىش بولغانلىغىنى بىلگىلى بولمايدۇ، تاماقنى ئالدى بىلەن مائوپىقا (چيو بېقىۋاتقان ئىتنىڭ ئېتى) بېرىپ سىناپ باقسىلا قانداق بولاركىن دەيدۇ، كۇتكۇچى شۇ سوزنى قىلىۋېتىپ بىر چىنە سەينى ئىتقا بېرىدۇ. ئىت سەينى يەپلا دەرھال زەھەرلىنىپ ئولىدۇ، ئاندىن كۇتكۇچى تېلېفون ئارقىلىق شىڭ شىسەيگە دوكلات قىلىدۇ. ئۇزۇن ئوتمەي ياۋجىجۇڭنى قولغا ئېلىپ خىرىستىيان دىنى ئىبادەتخانىسىدىكى تۇرمىغا سولايدۇ. ئۇنىڭغا سىياسى ئەنزە توغدۇرغۇچى، پاھىشۋاز دىگەن ئىككى قالپاقنى كىيدۈرۈپ، بارلىق قەبىھ ۋاستىلارنى قوللىنىپ ئىقرار قىلىشقا قىستايدۇ، ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئەڭ ئاخىرى ئۇنىڭ ئىككى ئەمچىگىنىڭ ئۇچىغا چىراق ياندۇرۇپ، كويدۇرۇپ ئولتۇرىدۇ.

مېنىڭ بىلىشىمچە، ياۋجىجۇڭ چيو زوگجۇن بىلەن غۇلجىغا بېرىپ تۇرغان كۈنلەردە كىيىم - كېچەك كارخانىسىنىڭ باشلىغى ماجاۋ بىلەن غەيرى مۇناسىۋەتتە بولىدۇ. ماجاۋ شەرقى شىماللىقلار ئىچىدىكى چىرايلىق يىگىتلەردىن بولۇپ، ھەربى لازىمەتلىكلەر تەييارلاش جەريانىدا يالغان مەلۇم قىلىپ ئارىدىن كوپ پايدا ئېلىشقا ماھىر ئىدى. ئۇ ئالغان پايدىسىنى چيوزوگجۇن بىلەن مەخپى بولىشەتتى. شۇ سەۋەپتىن چيومۇ ئۇنىڭغا ئالاھىدە يېقىنلىق قىلاتتى. شۇڭا ئۇ كىرىپ - چىقىشتا بارا - بارا قورۇنمايدىغان بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ياۋجىجۇڭنىڭ ئۇنىڭغا كوزى چۈشۈپ قالىدۇ. ياۋجىجۇڭ ئەپيۇن چىكەتتى. بىراق چيونىڭ ئالدىدا ئاشكارە چىكىشنى ئەپسىز كورۇپ، ماجاۋ بىلەن بىرلىشىپ "ئىلى ئاياللار كىيىم تىكىش كارخانىسى" قۇرۇپ، ياۋجىجۇڭ كارخانا باشلىغى بولىدۇ. بۇ كارخانا ماجاۋ چاڭجاڭلىق قىلىدىغان كىيىم - كېچەك كارخانىسىنىڭ ئىچىگە قۇرۇلىدۇ. ماجاۋنىڭ ئالاھىدە بىر ئېغىزلىق مەخپى ئىشخانىسى بولۇپ، ماجاۋدىن باشقا ھەر قانداق كىشىنىڭ كىرىشىگە رۇخسەت قىلىنمايتتى. ئوي ئىچى بىر قاتار سەرەمجانلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئەپيۇن ئەسۋاپلىرىمۇ قويۇلغان ئىدى. ياۋجىجۇڭ ھەر كۈنى كارخانىغا ئىشقا بېرىش بانىسى بىلەن ئۇ يەرگە كېلىپ ئوزىنىڭ ئەپيۇن خۇمارىنى چىقىرىۋالىدىغان بولدى. بەزىدە تېخى ماجاۋ ئۇنى تېلېفون ئارقىلىق ئالدىرىتىپ قوياتتى. ئېرىنىڭ ئالدىدا مۇغەمبەرلىك بىلەن بىر دەم نازلىنىپ قويۇپ ماجاۋ بىلەن كورۇشۇشكە كېتىپ قالاتتى.

بۇ توغرىدا سىرتتا سوز - چوچەك بولسىمۇ، لېكىن چيونىڭ ھوقۇق ۋە كۈچىدىن قورقۇپ ھېچكىم ئاغزىدىن چىقىرالمايتتى. بۇ ئەمىلىيەتتە بولغان ئىش. لېكىن ياۋجىجۇڭدا سىياسى سۈيىقەست

بار دېيىلسە، ئۇنىڭدا بۇنداق ئىقتىدار يوق. ئەمما چيۇ نىڭ ھوقۇق ۋە كۈچىگە تايىنىپ، خەلقنىڭ مال - مۈلكىنى خالىغانچە تالان - تاراج قىلغان دېسەك ئۇنىڭغا ئۇۋال بولمايتتى، يۇقۇردا بايان قىلىنغان ياۋ جىجۈڭنىڭ قولغا ئېلىنىش جەريانى بىلەن ئەمچىگى ئۈستىگە چىراق يېقىپ ئولتۇرغەن ۋەقەنى چىن يۈيجاڭ ماڭا سوزلەپ بەرگەن ئىدى.

قىسقىسى، شىڭ شىسەي گۇمانلانغانلىكى كىشىدىن ھېچقاچان خاتىرجەم بولالمايتتى، ئۇ ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ۋاقىتتا، كالا سۈتى ئىچەتتى، ھەر قېتىم ئىچىدىغان سۈتىنى سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرىگە تەكشۈرەتتى، كالىنىڭ سالامەتلىكىنىمۇ ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم تەكشۈرۈپ تۇراتتى، ئىچىدىغان سۈتنىمۇ مەخسۇس ئىككى دانە سۇ تۆگى ئورنۇتۇپ، تۆگىلارنى ئاق رەخ بىلەن ئوراپ ئاتلىق ئەسكەر مۇھاپىزەت قىلىپ شىمىگودىن ھەر كۈنى ئىككى قېتىم توشۇپ كېلەتتى، بۇلاقتا باشقىلار زەھەر تاشلىۋېتەمەسلىكى ئۈچۈن، ئادەتتىكى چاغلاردا قوراللىق ئەسكەر مۇھاپىزەت قىلاتتى. ئۇ شىنجاڭغا ھوكۈمرانلىق قىلغان ئون نەچچە يىل ئىچىدە، ھوكۈمەت خادىملىرى ۋە جەمئىيەتتىكى قىسمەن يۇقۇرى، ئوتتۇرا، تۆۋەن قاتلاملاردىكى زاتلارنى ئارقا - ئارقىدىن قولغا ئېلىپ يوشۇرۇن زىيانكەشلىك قىلدى. لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن باشقىلارنىڭمۇ ئۇنىڭغا زىيانكەشلىك قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇپ ئاسانلىقچە ئىشىكنىڭ سىرتىغا چىقالمايتتى. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشكۈچىلەر بىلەن شىڭ ئۆز ئىشخانىسىدا ئولتۇرۇپ تېلېفوندا سوزلىشەتتى. ئۆزىنىڭ مەسلىھەتچىسى ۋە ساناقلىق بىر نەچچە كىشىدىن باشقىلار، ئۇنىڭ بىلەن يۈزمۇ - يۈز كۆرۈشەلمەيتتى. مەنسەپتىن

چۈشۈش ئالدىدا! يېنىدىكى ئاشپەز، ساتىراچ، ئايال خىزمەتكار ۋە چاكار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدىن گۇمانلىنىپ ھەيدىۋەتكەن ئىدى. شۇڭا خوتۇنى ئۆز قولى بىلەن تاماق ئېتىشكە مەجبۇر بولغان ئىدى. بىر كۈنى چيۇ يۈيفاڭ تاماق ئېتىپ ئۇنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلگەندە ئۇ يېگىلى ئۇنىمايدۇ. چيۇ يۈيفاڭ ئارقا - ئارقىدىن يەڭ دەپ زورلىسا ئۇ يەنىلا چوكا سېلىشنى خالىمايدۇ. چيۇ يۈيفاڭ يەنە زورلاپ تاماقنى تېزراق يېمىسىڭىز، سوۋۇپ قالىدۇ، ياكى تۇز ۋە ئاچچىقسۇلىرى تېتىماپتىمۇ - يە؟ دەپ ئالدى بىلەن ئۆزى يەپ تېتىپ كورۇپ، تەمى يامان ئەمەسكەن، تېزراق يەڭا، دەيدۇ. شىڭ شىسەي چيۇ يۈيفاڭنىڭ ئالدى بىلەن بىر قوشۇق تېتىپ باققانلىقىنى كورگەندىن كېيىن، ئاندىن تاماققا تۇتۇش قىلىدۇ. بۇ ئۇنىڭ گويا ساراڭ بولۇپ قالغاندەك ئۆز خوتۇنىدىنمۇ خاتىرجەم بولالمىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

قوشۇمچە: شىڭ شىسەينىڭ بىردىن - بىر تايىنىدىغان كۈچى — ساقچىلار ئىدى. ھەر قانداق كىشىنى خالىغانچە قولغا ئالالايتتى. شۇڭا ئۇ چاغلاردا كىشىلەر مۇنداق قوشاق توقۇشقان ئىدى:

قارا ئىتلار (ساقچىلارنىڭ كىيىمى قارا بولغاچقا شۇنداق دېيىشەتتى.)
قاۋاپ كورگەن كىشىنى ئوتىدۇ تالاپ، يوقۇتايلى ئۇلارنى ئۇرۇپ،
يۇرمىسۇن ئۇلار يەنە قاۋاپ، يۇرمىسۇن خەقنى چىشلەپ - تالاپ.

شىڭ شىسەي كوپىنچە كېچىدە ئادەم تۇتاتتى. قولغا ئېلىنىدىغانلارنى كىچىك ماشىنا بىلەن ئېلىپ ماڭاتتى. بۇنىڭغا قارىتا كىشىلەر مۇنداق قوشاق توقۇشقان ئىدى: بىلەلمەيتتۇق قىشلىق ئۇيقۇدا تاڭنىڭ ئاتقانلىقىنى، ئاڭلايتتۇق ھەر ياندا ئىت قاۋاۋاتقىنىنى، كېچىدە ماشىنا ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالاتتۇق، بىلەلمەيتتۇق

قانچە ئادەمنىڭ تۇتۇلغىنىنى!

قولغا ئېلىنغانلارنى قاتتىق قامال قىلغىنى ئۈچۈن، ھېچقانداق خەۋەر ئاڭلىغىلى بولمايتتى. ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى ئاتا-ئانىسىنىڭ قايسى ئورۇنغا سولاپ قويۇلغانلىقىنىمۇ بىلەلمەيتتى. كىشىلەر بۇنىڭغىمۇ قوشاق توقۇشقان ئىدى: سورىساق داداڭ نەگە كەتتى دەپ، ئۇچرۇتۇپ باللارنى كوچىدا، دەيتتى ئۇلار دادام مۇشۇ شەھەردە لېكىن، تۇرما كوپ بىلمەيمىز قايسى تۈرمىدا!...

«12-ئاپرېل سىياسىي ئۆزگىرىشى»دىكى بەزى مەسىلىلەر

ليۇ يىڭلىڭ

1933-يىلى 4-ئاينىڭ 12-كۈنى ئۈرۈمچىدە يۈز بەرگەن سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ ئۆتمۈشى توغرۇلۇق نۇرغۇن كىشىلەر يازدى. مەن بۇ ھەقتە كۆپ توختالمايمەن. لېكىن ئوقۇغان بۇ ماتېرىياللارنىڭ ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان بەزى جايلىرىنى ھېس قىلىپ، كەڭ كىتابخانلارنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن بۇ ماقالىنى يازدىم.

بەزى ماتېرىياللاردا سىياسىي ئۆزگىرىش يۈز بەرگەن ۋاقىتتا، شىڭ شىسەي "يىپاۋ چىڭگۇك" ① تېغىدا ئىدى دېيىلگەن، مېنىڭ شۇ چاغدا ئاڭلىغىنىم ئۇنداق ئەمەس.

ۋەقە تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن ۋاقىتتا، جىن شۇرېننىڭ مەھرىمى (يېقىن مۇھاپىزەتچىسى) جاۋ شۈيەن، دەل سىرتقا چىقىپ كەتكەن ۋاقىت ئىدى. ئۇ، ئۆزگىرىش بولغانلىقىنى ئاڭلاپلا قايتىپ كېلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەھكىمىسىنى قوزغىلاڭچىلار ئىشغال قىلىۋالغانلىقتىن مەھكىمىگە

① "يىپاۋچىڭگۇك" تېغى — ئۈرۈمچى شىمالى دەرۋازىنىڭ شىمالىدىكى يامزال تاغ، ئۇ يەردە بىر پوتەي بار ئىدى.

كىرەلمەيدۇ، ئاندىن ئۇ شۇ ۋاقىتتا جىن شۇرېننىڭ ئاساسىي قوشۇنلىرىغا باش قوماندان بولغان شىڭ شىسەي، نەنسەن، ئۇلانباي تەرەپتە باندىتلارنى تازىلاۋاتقانلىقىنى، ئۇ يەر شەھەرگە پەقەت 40 چاقىرىملا بولۇپ، ئانچە يىراق ئەمەسلىكىنى، ئۇ يەرگە تېزدىن خەۋەر يەتكۈزۈپ، شىڭنى شەھەرگە قايتىپ قالايمىقانچىلىقنى تېچلاندۇرۇشقا تەكلىپ قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ، دەرھال ئاتقا مىنىپ ئۈچقاندەك يۈرۈپ شۇ كۈنى ئاخشامدىلا ئۇلانبايغا يېتىپ بېرىپ، شىڭ شىسەيگە سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ ئەھۋالىنى دوكلات قىلىدۇ، شىڭ شىسەي دەرھال قوشۇن باشلاپ شەھەرگە قايتىدۇ. ئۇ ھەربىي ئادەم بولغاچقا، ئۇرۇمچىنىڭ ئەتراپىدىكى يەر شەكلىنى ئادەتتە ئوبدان بىلەتتى. شىڭ شەھەرنىڭ شىمالىدىكى يىپاۋچىڭگۇڭ تېغىنى بىر قەدەر ئەپلىك جاي دەپ ھېساپلاپ قوشۇنلىرىنى باشلاپ كېلىپ ئورۇنلىشىدۇ.

ئاندىن جىن شۇرېننىڭ ئەھۋالىنى تىڭ تىڭلاپ، قوزغىلاڭچى قوشۇنلار ئۇلكىلىك ھوكۇمەتكە ھۇجۇم قىلغاندا جىن شۇرېننىڭ ئارقا تامدىن چۈشۈپ ئالدى بىلەن ئامانلىق ساقلاش شۇبە ئىدارىسىغا، ئاندىن غەربىي دەرۋازىدىكى راۋاققا، ئەڭ ئاخىرى خۇگسەنزۇيگە يوتكۈلۈپ بارغانلىقىنى بىلىدۇ، شىڭ شىسەي خۇگسەنزۇينىڭ شەھەرنىڭ غەربىي-شىمالىدا چوخچىيىپ تۇرغان بىر جاي بولۇپ ئۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش ئاسان، قوغدۇنۇش قىيىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، قۇمۇللۇق زىيالىي بەي يۈشيۇنى جىن شۇرېنغا ئېۋەتىپ، ئۇنىڭ بۇ تەرەپكە كېلىپ بىرلىكتە ھەركەت پىلانىنى تۈزۈشكە تەكلىپ قىلىدۇ. خۇگسەنزۇيدە نۇرغۇنلىغان بۇتخانىلار بولۇپ، جىن شۇرېننىڭ ئەسكەرلىرى بۇ يەرنى مۇھاپىزەت قىلاتتى. تاققا چىقىپ جىن بىلەن كورۇشمەكچى

بولغانلار شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئەسكەرلەرنىڭ تەكشۈرۈشىدىن ئۆتۈپ، ئاندىن چىقالايتتى. بەي يۈشيۇ شۇ يەرگە بارغاندا ئەسكەرلەر ئۇنى قاراملىق قىلىپ ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ قويىدۇ، شىڭ شىسەي ئۇزۇن ساقلاپ، بەينىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن يەنە چارلاشقا ئادەم ئېۋەتىدۇ ۋە بەينىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭدا گۇمان پەيدا بولىدۇ. بۇ تەرەپتە جىن شۇرېنمۇ شىڭ شىسەينىڭ شۇنچە يېقىندا تۇرۇپمۇ ئۆزى بىلەن كورۇشكىلى كەلمىگەنلىكىنى كورۇپ گۇمان قىلىدۇ. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا، شەھەردىن بىر توپ ۋەكىل كېلىپ شىڭ شىسەينى شەھەرگە كىرىپ مەسلىھەتلىشىشكە تەكلىپ قىلىدۇ . شىڭ شىسەي شەھەرگە كىرىپ قوزغىلاڭچى قوشۇنلارنىڭ كاتىۋاشلىرى بىلەن كورۇشۇپ سىياسىي ئۆزگىرىشنىڭ سەۋەپلىرىنى ئىگەللەيدۇ. ئۇلار شىڭ شىسەيگە بۇ قېتىمقى ھەركەت جىن شۇرېننىڭ ئەكسىيەتچىل ھوكۇمرانلىقىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاۋى ھەركەت ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ، تولۇق مۇۋەپپەقىيەت قازىنىش ئۈچۈن شىڭ شىسەينىڭ ھەمكارلىشىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. جىن شۇرېن قېچىپ كەتكەندىن كېيىنلا شەھەردىكىلەر بىرلىكتە مەسلىھەتلىشىپ، ئارمىيە بىلەن خەلقنى ئايرىپ باشقۇرۇش پىلانى تۈزەپ ۋە ئەسلىدىكى شىنجاڭ چېگرا مۇداپىئە دۇبەنلىك تۈزۈمىنى ھەربىي ئىشلار ھەيئىتى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىدۇ. كوپچىلىك شەرقىي-شىمال ياپونغا قارشى پىدائىي قىسىملارنىڭ باشلىقى گېنېرال جېڭ رۇنچىڭنى ھەربىي ھەيئەت باشلىقلىقىغا، مائارىپ نازىرى ليۇ ۋېنلۇڭنى ئولكىلىك ھوكۇمەتنىڭ ۋاقىتلىق رەئىسى قىلىپ تەيىنلەيدۇ. شىڭ شىسەي ئۆزى ئۈچۈن مۇھىم ئورۇنلارنىڭ قالمىغانلىقىنى كورۇپ، ساراسىمە بولىۋات-

قان پەيتتە، ئۇزىنىڭ قول ئاستىدىكى ياك شۇتاك، يۇەن ياۋ-
زۇڭدىن ئىبارەت ئىككى پولكوۋنىك شىڭ شىسەيگە باشقىچە
مەسلىھەت كۆرسىتىپ: بىز سىزگە ئەگىشىپ كوپ جايلاردا بان-
دىتلارنى يوقۇتۇپ بىر-ئىككى يىل چول-باياۋانلاردا جاپا-مۇ-
شەققەتنى تەڭ تارتىپ، سىزنىڭ كوتۇرۇلىشىڭىزگە ئىنتىزار بول-
دۇق، بىزمۇ سايىڭىزدا كوكلەشنى ئۇمىت قىلدۇق، ئەپسۇسكى سى-
ياسىي ئوزگىرىشتىن كېيىن، شىنجاڭدا ھىچقانداق توھپىسى ۋە
ئەمىلى كۇچى بولمىغان جىڭ رۇنچىڭ ھەربى ئىشلارنىڭ ئەڭ
ئالى ئورنىغا چىقىۋاپتۇ، ئۇ ئەمگەك سىڭدۇرمەيلا مۇۋىگە ئىگە
بولىۋالسا بىز بۇنىڭغا چىن كوڭلىمىزدىن قايىل بولالمايمىز. سىز
ياخشىراق ئويلاپ كورۇشىڭىز كېرەك-دەيدۇ. ئۇچىغا چىققان قارا
نىيەتلىك شىڭ شىسەي باشقىلارنىڭ ئاستىدا تۇرۇشنى ھەرگىزمۇ
خالىمايتتى. ئۇ جىڭ رۇنچىڭ بىلەن گەرچە شەرقى شىماللىق
يۇرتداش بولسىمۇ، ئۇنىڭ بىلەن ھىچقانداق زىچ مۇناسىۋىتى يوق
ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر ئۇ شىڭ شىسەيدىن يۇقۇرى ئورۇنغا
چىقىۋالغانلىغى چوڭ بىر مەسىلە ئىدى. شىڭ شىسەي ئوزىنىڭ
"باندىتلارنى تازىلاش" باش قۇماندانى بولغاندىن بۇيان، شەرقى
يولدىكى قۇمۇل، تۇرپان، پىچان، توخسۇن ۋە ئورۇمچى ئەترا-
پىدىكى نەنسەن، ئۇلانباي قاتارلىق جايلاردا قوشۇنلارنى باشلاپ
يۇرۇپ "باندىت" لار بىلەن ئۇرۇش قىلغانلىغىنى، شۇ جەرياندا
دا تارتقان جاپا-مۇشەققەتلىرىنى، ئەمدىلىكتە ھەربى ئىشلارنىڭ
باش قۇماندانلىق مەنسىۋىنى شىنجاڭدا ھىچقانداق توھپىسى بول-
مىغان كىشىلەرگە بىراقلا تاتقۇزۇپ قويۇش ئالدىدا تۇرغانلىغىنى
ئويلاپ، كوڭلىدە قايىل بولمايدۇ، بۇنداق بولۇشىغا باشقا ھەربى-
لەرمۇ ماقۇل كەلمەيدۇ. بۇلار مەسلىھەتلىشىپ دۇبەنلىك تۇزۇمىنى

ئوزگەرتمەسلىك پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. شىڭ شىسەينىڭ ئە-
مىلى كۇچىنى ياك، يۇەن قاتارلىق ئىككى تۇەنجاڭ ئىگەللەپ
تۇرۇۋاتقاچقا ئۇلار شىڭ شىسەينىڭ قۇدرەتلىك ئارقا تىرىگى
بولالايتتى، شۇڭا باشقىدىن يىغىن ئېچىپ قارار قىلىشنى تەشەببۇس
قىلىپ، ئولكىلىك پىرقە قوروسىنى يىغىن ئاچىدىغان جاي قىلىپ
تاللايدۇ. ياك، يۇەن قاتارلىقلار بىر تەرەپتىن ئوگزىدىگە پىلىموت
قاتارلىق قۇراللارنى ئورنىتىپ، يىغىن مەيدانىنى كۇزەتسە، يەنە
بىر تەرەپتىن ھەر مىللەت، ھەر ساھە كىشىلىرىنى يىغىپ قورو ئىچىدە
يىغىن ئاچىدۇ. مۇزاكىرىنىڭ نەتىجىسى، يەنىلا دۇبەنلىك تۇزۇ-
مىنى ساقلاپ قېلىش بولىدۇ ھەمدە شىڭ شىسەينى ۋاقىتلىق
دۇبەنلىككە، ليۇ ۋىنلۇڭنى ۋاقىتلىق رەئىسلىككە باشقىدىن سايلايدۇ،
شۇنىڭ بىلەن خۇڭسەنزۇينى زەمبىرەك بىلەن ئوققا تۇتۇپ، جىن
شۇرېننى غەرب تەرەپكە قېچىشقا مەجبۇرلايدۇ.

جىن شۇرېن ماناسقا يەتكەندە، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇ-
رۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىدىن ئادەم كېلىپ، ئۇنىڭ
قاچماسلىغىنى، ئەگەر قايتارما ھۇجۇم قىلىمەن دىسە، سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ ياردەم بېرىدىغانلىغىنى ئېيتىپ توسىدۇ. جىن:
"سىرتنىڭ كۇچىدىن پايدىلىنىش قامالاشمىغان ئىش" دەپ ما-
قۇل كورمەيدۇ. چوچەككە يېتىپ بارغاندا مەركەزگە خىزمىتىدىن
ئىستىپا سوراپ تېلېگىرامما يوللاپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئارقىلىق
ئىچكىرىگە قايتىپ كېتىدۇ. جىن شۇرېن ئوز قىسىملىرىنى غۇلجى-
دىكى بوز يەر ئوزلەشتۇرۇش ئەلچىسى جاڭ پېيىۋەنگە ئوتكۇ-
زۇپ بېرىدۇ.

يۇقۇرىدىكى ئىشلار شۇ ۋاقىتتا ئەمىلى بولۇپ ئوتكەن. مەن
بۇنى شۇ ۋەقەدىن كېيىن بىلگەن ئىدىم. لېكىن بەك تەپسىلى
ئەمەس ئىدى. ھازىر كونا دوستۇم جاۋ شۇيەن (72 ياش، لىڭ-

شيالىق) بىلەن يۈزمۇ-يۈز سۆزلەشتىم. بۇ مېنىڭ ئاڭلىغانلىرىمنىڭ يالغان ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىدى. جاۋشۇيەن جىن شۇرېننىڭ مەھرەملىرىدىن بولۇپ، ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندىن كېيىن، دەرھال ئاتلىنىپ ئۇلانبايغا بېرىپ شىڭ شىسەيگە خەت يەتكۈزۈپ بەرگەن، كېيىن يەنە جىن شۇرېنغا ئەگىشىپ ئىچكىرىگە قايتقان. جىن شۇرېن لەنجۇدا كېسەل بولۇپ ئۆلگەنگە قەدەر ئۇنىڭ يېنىدا بىللە بولغان. شۇڭا ئۇنىڭ سۆزى بىر قەدەر ئىشەنچىلىك. بىراق ئۇنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى بولمىغاچقا، ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى سۆزلەپ بەرگەندىن تاشقىرى ئارتۇقچە بىر نەرسە بىلمەسلىكى مۇمكىن.

شىنجاڭنىڭ گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان مەزگىللەردىكى ئاشلىق سىياسىتى

ئاۋياڭ ۋىنلىن

مەن 1944-يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭغا كېلىپ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ ئاشلىق خىزمىتىگە قاتناشتىم. 1945-يىلى ئەتىيازدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شتاۋى ئاشلىق تەمىنات باشقارمىسىدا ئاشلىق توشۇش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدۇم ۋە جايلاردىكى ھەربىي پونكىتلارنى باشقۇردۇم. 1945-يىلى 7-ئايدا شىنجاڭ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى قۇرۇلغاندا مەن بۇ باشقارمىنىڭ سېتىۋېلىش بۆلۈمىنىڭ باشلىقلىقىغا يۆتكەلدىم. 1946-يىلى ساقلاش-توشۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا كۆتۈرۈلدۈم. شۇندىن كېيىنكى بەش يىل ئىچىدە ئاشلىق ئورگانلىرىدا ئىشلەپ كەلدىم. ھازىر ئۆز كۆرمىشلىرىمنى ۋە كۆرگەن-ئاڭلىغانلىرىمنى يىغىنچاقلاپ، بۇ ماتېرىيالنى يازدىم. لېكىن سەۋىيەم چەكلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئارىدىن 30 نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتكەن بولغاچقا، بەزى كونكرېت ئەھۋاللار، بولۇپمۇ سانلىق مەلۇماتلار ئېسىمدىن كۆتە-

رىلىپ قاپتۇ، شۇڭا بەزى جايلار چۈشۈپ قالغان ۋە خاتا بولۇپ قالغان بولۇشى مۇمكىن، يولداشلارنىڭ بۇ ھەقتە تۈزىتىش بېرىشىنى سورايمەن.

1. شىنجاڭنىڭ دېخانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالى

ئاشلىق جەھەتتە: شىمالى شىنجاڭدا غۇلجا، چۆچەك، شىخو، سانجى، مىچۈەن، فۇكاڭ، جىمىسار، گۇچۇڭ، مورى، قۇمۇل قاتارلىق ناھىيىلەر گۈرۈچ ۋە بۇغداي رايونى ھېساپلىنىدۇ. تۇرپان، فۇكاڭ، جىمىسار قاتارلىق ناھىيىلەردە ئاق قوناق، تېرىق قاتارلىقلار بەك ئوخشايدۇ. مىچۈەن گۈرۈچى سان، سۈپەت جەھەتتە ئۆلكە بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. جەنۇبى شىنجاڭدا كوممە قوناق، ئاندىن قالسا بۇغداي ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئاقسۇ كونىشەھەر ناھىيىسىدىنمۇ گۈرۈچ چىقىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش كونا ئۇسۇللار بويىچە ئېلىپ بېرىلىدىغان بولغاچقا سۈپەتلىك ئۇرۇق يېتىشتۈرۈش ۋە سىرتنىڭ سۈپەتلىك ئۇرۇقلىرىنى ئەكىلىپ يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق مەھسۇلات ئاشۇرۇش دىگەندىن ئېغىز ئېچىش قىيىن ئىدى. شىنجاڭدا پۇرچاق ئاز بولۇپ، ئادەتتە مال-چارۋىلارغا يەم-خەشەك ئورنىدا بېرىلەتتى.

1944-يىلىدىن بۇرۇن ئۆلكىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى تەخمىنەن 6 مىليون 500 مىڭ دادەن (بىر دادەن 450 جىڭ، بۇ سان ئەسلىگەن سانىم بولۇپ، تازا ئىشەنچىلىك ئەمەس) پۈتۈن ئۆلكىدىكى 4 مىليون ھەر مىللەت خەلقى شۇنىڭ بىلەن تەمىنلىنەتتى.

گومىنداڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان چاغلاردا، غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى

غەلىبە قازانغانلىقتىن گومىنداڭ ئۈچ ۋىلايەتتىن، بولۇپمۇ ئاشلىق كانى غۇلجىدىن ئايرىلىپ قالدى، لېكىن شۇ چاغلاردا گومىنداڭنىڭ نۇرغۇن ھەربى، مەمۇرى خادىملىرى شىنجاڭغا تۈركۈم-تۈركۈملەپ كېلىشكە باشلىغانلىقتىن، شىمالى شىنجاڭنىڭ ئاشلىق مەسىلىسىدە ئاشلىق يېتىشمەسلىك پەيدا بولدى.

قوشۇمچە مەھسۇلاتلار: شىنجاڭ مەملىكىتىمىز بويىچە سۇ ۋە ئوتلاقلىرى مول ئەڭ چوڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ئاساسلىق چارۋىلىرى كالا، ئات، قوي بولۇپ، بۇلارنى ئادەتتە پۇخرالار باشقۇراتتى. ھۆكۈمەت ئىگىلىگەندىكى چوڭراق چارۋا مەيدانلىرى يوق دىيەرلىك بولۇپ، ئوتلاقلارنىڭ بارىنى چوڭ-كىچىك چارۋىدارلار ئىگەللىۋالغان ئىدى. چوشقا، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش ۋە ئۇلارنىڭ تۇخۇملىرىنى سېتىش قاتارلىقلارنىڭ بارلىقىنى پۇخرالار قىلاتتى. ئادەتتە، كەڭ-كولەملىك بېقىش ئىشلىرى بولمايتتى. دېخانلار بۇنىڭ بىلەن ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتلاردىلا شۇغۇللىناتتى. شىنجاڭنىڭ ئالما، تاۋۇز، قوغۇن، شاپتۇل، ئۈرۈك، ئەنجۈر قاتارلىق مېۋىلىرى ئۆزگىچە بولۇپ، ھەممە يەردىن دىگىدەك چىقاتتى. ئۈزۈم قەدىمدىن تارتىپلا مول بولۇپ، تۇرپاننىڭ كىشمىش ئۈزۈمى جۇڭگو ۋە چەتئەلگە داڭلىق ئىدى. قوغۇنمۇ يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىدىن بىرى بولۇپ، قۇمۇل، پىچان قوغۇنلىرى مەملىكەت بويىچە داڭلىق ئىدى. دېخانلار مېۋە-چېۋىلەرنى ھول پېتىچە يېگەندىن تاشقىرى يەنە قۇرۇتۇپ ئىستىمال قىلاتتى. مەسىلەن: قوغۇن قېقى، قۇرۇق ئۈزۈم، شاپتۇل قېقى قىلىپ، قوشۇمچە مەھسۇلات قاتارىدا ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئاپىرىپ ساتاتتى. بۇ، شىنجاڭنىڭ مالىيە كىرىمىنىڭ كۆپىيىشىگە پايدىلىق ئىدى. ھاراق ئىشلەپچىقىرىشمۇ خېلى را-

ۋاجىلانغان بولۇپ، تۇرپاننىڭ داڭلىق قىزىل ئۈزۈم هارىغى خەن سۇلالىسىدىن تارتىپلا كۆپلىگەن شائىرلارنىڭ مەدھىيىسىگە ئېرىشكەن ئىدى. گۇچۇڭنىڭ ئاق هارىغىمۇ ئۆلكە بويىچە داڭلىق ئىدى. شىنجاڭدىكى هەر مىللەت خەلقىنىڭ قوشۇمچە ئوزۇقلىغى ئاساسەن، كالا، قوي گۆشلىرى بولۇپ، خەنزۇ خەلقىمۇ شۇلارنى قوشۇمچە ئوزۇقلۇق قىلاتتى، تېرە - يۇڭلارمۇ ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئېلىپ بېرىلىپ سېتىلاتتى. ئۆلكىنىڭ قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشى، مەسىلەن، چارۋىچىلىق، باغۋەنچىلىك، قوي قوشلىرىنى بېقىش ۋە تېرىك چوشقا قاتارلىقلار بولسۇن، پۇخرالار بۇلار بىلەن سىتخىيىلىك شۇغۇللىناتتى. گومىنداڭ هۆكۈمىتى ئۇنىڭغا پىلانلىق مەبلەغ قوشمىغاچقا، يېتەكلىمىگەچكە ۋە ئۇنى رىغبەتلەندۈرمىگەچكە ئىشلەپچىقىرىش ئۇنۇمدارلىغى يۇقۇرى ئەمەس ئىدى.

2. گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ ئاشلىق سىياسىتى

گومىنداڭ هۆكۈمىتىنىڭ ئاشلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغان ئاپاراتلىرى:

1. ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى: 1945 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ شىنجاڭدا ئارقا سەپ ئاشلىق تەمىنات باشقارمىسى تەسىس قىلدى (قىسقارتىلىپ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى دەپ ئاتىلىدۇ). بۇ، مەركىزىي ئاشلىق مىنىستىرلىگى قارمىغىدىكى ئورگان ئىدى. شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە بولغاچقا، ئەمەلىيەتتە بارلىق خىزمەتلەرگە غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك هۆكۈمەت قوش رەھبەرلىك قىلاتتى. ۋەزىپىگە تەيىنلەش ۋە قالدۇرۇش قاتارلىق ئىشلار، يۇقارقى ھەربىي ۋە مەمۇرى ئورگانلارنىڭ بىۋاستە كونتروللىغىدا

بولۇپ، ئادەتتە بۇنىڭغا ئاشلىق مىنىستىرلىگىنىڭ كۈچى يەتمەيتتى، ئەنگە ئېلىشقا ئوخشاش ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنىلا قىلاتتى.

بۇ باشقارما گومىنداڭ مەركىزىي هۆكۈمىتى ئېلان قىلغان يەر بېجى نىزامىغا ئاساسەن، دېخانلاردىن يەر بېجى ئېلىش، يەر خېتى تارقىتىش ۋە يەرلەرنى ئەنگە ئېلىش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرەتتى. دېخانلارنىڭ ئېشىنچە ئاشلىغىنى سېتىۋېلىش، ئاشلىق ئاخباراتلىرىنى توپلاش، شىنجاڭدىكى ھەربىي، مەمۇرى خادىملارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلەيتتى. بۇنىڭ تەشكىلى قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە:

بۇ باشقارمىدا بىر نەپەر باشقارما باشلىغى، ئىككى نەپەر مۇئاۋىن باشقارما باشلىغى بولۇپ، تۆۋەندە بۆلۈم، 3 ئىشخانا تەسىس قىلىنغان ئىدى.

(1) 1 - بۆلۈم: خوجىلىق بۆلۈمى: بۇ بۆلۈمدە بىر نەپەر بۆلۈم باشلىغى ۋە بىر قانچە مۇدىر كاتىپ ۋە كاتىپلار بولاتتى. باشقارما باشلىغى ۋە مۇئاۋىن باشلىقلارنىڭ بۇيرىغى بويىچە، كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەيتتى ۋە قالدۇراتتى، يوقلىما قىلاتتى، ئالاقە، ئارخىپ، هۆججەتلەرنى تاپشۇرۇۋېلىپ تارقىتاتتى هەم كاسسىرلىق قىلىش بىلەن پۈتۈن باشقارمىنىڭ خىزمەتلىرىنى ئىشلەيتتى.

(2) 2 - بۆلۈم بىلەن 3 - بۆلۈم: ئەسلىدە ئايرىم قۇرۇلۇپ باقمىغان بىرلەشتۈرۈلگەن ئاساسى كەسپى بۆلۈم بولۇپ، بۇ ئىككى بۆلۈمدە بىر نەپەر بۆلۈم باشلىغى، مۇدىر كاتىپ ۋە كاتىپلار بولاتتى. بۇ بۆلۈم باشقارما باشلىغى ۋە مۇئاۋىن باشلىقلارنىڭ بۇيرۇغى بويىچە، يەر بېجى يىغاتتى. يەرلەرنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ، يەر خېتى باشقۇراتتى. يەر بېجى ھېسا-

ۋاتى تۇرغۇزاتتى، يىللىق غەللە - پاراق ۋە ھەربى، مەمۇرى ئورۇنلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشكە دائىر ئاشلىق يوتكەش پىلانى تۈزەيتتى. ناھىيىلىك ھوكۇمەت ۋە باج ئىدارىلىرىنىڭ يىغىۋالغان غەللە - پاراق ئاشلىغىنى ئامبارغا كىرگۈزۈش، ساقلاش ۋە چىقىم قىلىش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلاتتى ھەمدە ھەر قايسى ناھىيىلەرنىڭ يەرلىرىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ يەر خەت تارقىتىپ بېرىش قاتارلىق ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلاتتى.

(3) 4 - بولۇم: بۇ بولۇمدە بىر نەپەر بولۇم باشلىقى، مۇدىر كاتىپ ۋە بىر قانچە كاتىپلار بولۇپ، ئۇلار باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىنىڭ بۇيرىقى بويىچە، ئاشلىق يوتكەش مەزگىلىدىكى ترانسپورت كەسپىنى بېجىرەتتى، يىللىق ترانسپورت پىلانى تۈزۈپ، ترانسپورت ھىساۋاتى تۇرغۇزاتتى ھەمدە توشۇشنى ئۈستىگە ئالغان ئورۇنلارنىڭ ترانسپورت ئىشلىرىغىمۇ يېتەكچىلىك قىلاتتى.

(4) 5 - بولۇم: سېتىۋېلىش بولۇمى. بۇ، بولۇمنىڭ بىر نەپەر بولۇم باشلىقى، مۇدىر كاتىپ ۋە بىر قانچە كاتىپلىرى بولۇپ، ئۇلار باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىنىڭ بۇيرىقى بويىچە، ئاشلىق سېتىۋېلىش ئىشلىرىنى بېجىرەتتى (بۇ مەجبۇرى خاراكتىرلىق بولۇپ، يەر بېجىغا ئاساسەن سېتىۋالاتتى) ۋە سېتىۋالغان ئاشلىقنىڭ باھاسى بويىچە پۇل تارقىتاتتى. ئاشلىق بازارلىرىنى تەكشۈرۈپ ئاخبارات توپلاپ، يىللىق سېتىۋېلىش پىلانى تۈزۈپ، يۇقارقى خىزمەتلەرگە مۇناسىپ ھىساۋاتلارنى ۋە ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەرگە مۇناسىپ ھىساۋاتلارنى تۇرغۇزاتتى. ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەر ۋە باج ئىشلار ئىدارىلىرىنىڭ سېتىۋالغان ئاشلىقلىرىنى ئامبارغا كىرگۈزۈپ چىقىم قىلىش، تارقىتىش ۋە ساقلىشىغا يېتەكچىلىك قىلاتتى

ھەمدە ئاشلىق سېتىۋالىدىغان پۇلنىڭ ئىشلىنىش ئەھۋاللىرىغا نازارەت قىلاتتى.

(5) كاتىۋات ئىشخانىسى: بۇ ئىشخانىدا، بىر نەپەر مۇدىر كاتىپ ۋە ئىككى نەپەر كاتىپ بولۇپ، باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىنىڭ بۇيرىقى بويىچە، ئالاقە ئايرىش، ئارخىپقا ئېلىش ئىشلىرىنى بېجىرەتتى، دوكلاتلارنى كوزدىن كوچۈرۈپ، يىللىق ئاشلىق تەمىنلەش پىلانلىرىنى خۇلاسىلايتتى ھەمدە پۈتۈن باشقارمىنىڭ كەسپى يىغىنلىرىنى چاقىراتتى. (بۇ يىغىنغا باشقارما باشلىقى رىياسەتچىلىك قىلاتتى ۋە ھەر قايسى بولۇم، ئىشخانىلارنىڭ مەسئۇللىرى قاتنىشاتتى. يىغىندا غەربى شىمال مەمۇرى مەھكىمىسى بىلەن ئۆلكىلىك ھوكۇمەتنىڭ تاپشۇرغان ئاشلىق تەمىنلەش پىلانىغا ئاساسەن، پۈتۈن يىللىق غەللە - پاراق يىغىش ھەمدە سېتىۋېلىش ئىشلىرىنى ئىشلەش، ھەربى ۋە مەمۇرى ئورۇنلارنىڭ ئاشلىق تەمىناتى قاتارلىقلارنى مۇزاكىرە قىلىپ بېكىتىپ، ھەر قايسى بولۇم، ئىشخانىلارنىڭ يىللىق پىلان تۈزۈشى ھاۋالە قىلىناتتى)؛ ئايدا ئېچىلىدىغان كەسپى يىغىندىن باشقا، باشقارما باشلىقىنىڭ كورسەتمىسى بويىچە ۋاقىتلىق ئېچىلىدىغان يىغىنلارنىمۇ چاقىراتتى.

(6) بوغالتىر ئىشخانىسى: بۇ ئىشخانىنىڭ بىر نەپەر مۇدىرى ۋە بىر قانچە ئەزاسى بولۇپ، ئۇلار باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىنىڭ بۇيرىقى بويىچە، ئاشلىق ۋە مالىيە ئىشلىرىنى دەپتەرگە ئولتۇرغۇزۇش، سېتىۋالغان ئاشلىقنىڭ پۇلىنى تارقىتىش، ناھىيىلەردە ساقلىنىۋاتقان ئاشلىق ۋە ئاشلىق سېتىۋالغان پۇلنىڭ كىرىم - چىقىمى قاتارلىق ھىساۋاتلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتەتتى.

(7) مۇپەتتىشلەر ئىشخانىسى: بۇ ئىشخانىدا بىر نەپەر ئىشخانا مۇدىرى ۋە بىر قانچە مۇپەتتىش بولۇپ، ئۇلار باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، ھەر قايسى ناھىيىلەرنىڭ غەللە-پاراق ئاشلىقى بىلەن سېتىۋالغان ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزۈشكە مەخسۇس مەسئۇل ئىدى ۋە ئۇنىڭغا ھەيدەكچىلىك قىلاتتى.

بۇ باشقارمىنىڭ شتاتىنى ئاشلىق مىنىستىرلىكى مۇقىم بېكىتكەن. لېكىن ئالاھىدە ئەھۋاللاردا، يەنى جىددى مەزگىللەردە ۋاقىتلىق ئادەم ياللاپ، مۇپەتتىش ئىشخانىسىنىڭ خىزمىتىگە قوياتتى. ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەر قايسى نازارەت ۋە باشقارمىلىرى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك بولۇپ، بۇ باشقارمىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرى گېنېرال دەرىجىلىك، ھەر قايسى بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ باشلىقى، مۇدىرلىرى پولكوۋنىك دەرىجىلىك، بۆلۈم مۇدىرى ۋە بۆلۈم ئەزالىرى كاپىتان دەرىجىلىك بولاتتى. بۇ باشقارمىنىڭ باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرىنى غەربى شىمال مەمۇرى مەھكىمىسى بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كۆرسىتىشى بويىچە ئاشلىق مىنىستىرلىكى تەيىنلەيتتى.

بۇ باشقارما 1945-يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مالىيە نازىرى لۇ يۇۋىن قوشۇمچە باشلىق بولغان ئىدى.

2. ساقلاش-توشۇش باشقارمىسى:

بۇ باشقارما ئاشلىق مىنىستىرلىكىنىڭ پىلانى ۋە شىنجاڭدىكى ھەربى، مەمۇرى ئورۇنلارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجى پرىنسىپى، شۇنداقلا ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ تەمىنلەش پىلانىنىڭ ئېھتىياجى بويىچە، توپلانغان ئاش-

لىقلارنى توشۇش، يۆتكەش ۋە زاپاس ساقلاش خىزمەتلىرىنى بېجىرەتتى. ئاقسۇنىڭ شەرقىدىكى رايونلاردا شۆبە باشقارما ۋە تەمىنلەش پونكىتلىرى تەسىس قىلىنغان ئىدى. بۇ باشقارمىنىڭ قۇرۇلمىسى تۆۋەندىكىچە:

بۇ باشقارمىدا، بىر نەپەر باشقارما باشلىقى، بىر نەپەر مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى بولۇپ، تۆۋەندە ئۇنىڭغا قاراشلىق 3 بۆلۈم، 2 ئىشخانا بار ئىدى. بۇ باشقارما شىڭ شىسەي دەۋرىدىن قالغان ئاشلىق توشۇشنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى.

(1) 1-بۆلۈم: خوجىلىق بۆلۈمى بولۇپ، كادىرلارنى تەكشۈرۈپ ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش، كاسسىرلىق، ئالاقە، ئارخىپ، ھۆججەتلەرنى تاپشۇرۇۋېلىپ تارقىتىش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرەتتى ھەمدە پۈتۈن باشقارمىنىڭ خىزمىتىنى ئىشلەيتتى.

(2) 2-بۆلۈم: ساقلاش بۆلۈمى بولۇپ، ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزۈش ۋە ساقلاش پىلانلىرىنى تۈزەيتتى، ئۆزىگە قاراشلىق ئامبارلارنىڭ ئاشلىقىنى يۆتكەش، زاپاس ساقلاش ۋە تاپشۇرۇپ ئېلىپ تارقىتىش خىزمەتلىرىگە يېتەكچىلىك قىلاتتى ھەم ھېساۋات تۇرغۇزۇپ، ئۈرۈمچىگە مەركەزلەشتۈرۈش ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

(3) 3-بۆلۈم: ترانسپورت بۆلۈمى بولۇپ، يىللىق ئاشلىقنى توپلاش، توشۇش پىلانى تۈزەيتتى، ھەر قايسى پونكىتلارنىڭ توشۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلاتتى، ترانسپورت ھېساۋاتى تۇرغۇزۇپ، ئاشلىق توشۇشنى كۆزەتكۈچى خادىملارنى تەيىنلەيتتى ھەمدە توشۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئورۇنلارنىڭ توشۇش ئىشلىرىغا نازارەتچىلىك قىلاتتى.

(4) كاتىۋات ئىشخانىسى: بۇ ئىشخانىدا بىر نەپەر كاتىپ بولۇپ، ئالاقىلارنى ئارخىپقا سېلىش، دوكىلاتلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرەتتى ۋە ھەر ئايدا ئېچىلىدىغان كەسپى يىغىننى چاقىراتتى. يىللىق ساقلاش، توشۇش ۋە يوتكەش پىلانلىرىنى تۈزەيتتى ھەمدە باشقارما باشلىغى تاپشۇرغان خىزمەتلەرنى بېجىرەتتى.

(5) بوغالتىر ئىشخانىسى: بۇ ئىشخانىدا بىر نەپەر ئىشخانا مۇدىرى ۋە بىر قانچە ئىشخانا ئەزاسى بولۇپ، ئاشلىق ساقلاش-توشۇشقا دائىر مالىيە كىرىم-چىقىمىنى تۈرغۈزاتتى ھەمدە توشۇش خىراجىتى ۋە ھەر قايسى ئاشلىق تەمىنلەش پونكىتلىرىنىڭ خىراجىتىنى تەكشۈرۈپ تارقىتىش، ھېساۋاتلارنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش خىزمەتلىرىنى ئىشلەيتتى. بۇلاردىن باشقا ئاقسۇ شوبە باشقارما، قارا شەھەر پونكىتى، بۈگۈر-كۈچار قاتناش پونكىتى قاتارلىق ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى بار ئىدى.

3. باج ئىشلار ئىدارىسى: ھەر قايسى ناھىيىلەردە قۇرۇلغان باج ئىشلار ئىدارىسى بولۇپ، ئۆلكىلىك ھوكۇمەت مالىيە نازارىتىنىڭ قارمىقىدىكى ئورگانلار ئىدى. ئادەمنى ئازراق ئىشلىتىپ، چىقىمنى تېجەپ قىلىش مەقسىدىدە ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ئايرىم ئورگان قۇرماستىن ئەسلىدىكى باج ئىدارىسى ئارقىلىق ئىش باشقۇراتتى. بۇ ئىدارىلار ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ بۇيرۇقى بويىچە، يەر بېجى ۋە سېتىۋېلىشتىن كەلگەن ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزۈش، ساقلاش ۋە چىقىم قىلىپ يوتكەش قاتارلىق كەسپلەرنى بېجىرەتتى، بۇ خىزمەتكە ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەرمۇ ياردەملىشەتتى. باج ئىشلار ئىدارىسىنىڭ كادىر ۋە خىراجەت ئىشلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى مالىيە نازارە-

تى باشقۇراتتى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى بۇنىڭغا ئارىلاشمايتتى.

3. گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ دېخانلارنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىگە قاراتقان ئېكسپلاتاتسىيىسى

1. غەللە-پاراق:

(1) ئاشلىق سېلىقى: 1945-يىلى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى بىر قېتىم قايتىدىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ چىقتى. بۇنىڭدا تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ كولىمىنى ئېنىقلاش، غەللە-پاراق كىرىمىنى ئەمىلىلەشتۈرۈش، ئاشلىق مىنىستىرلىگى بەلگىلىگەن يەر بېجى نىزامنامىسىغا ئاساسەن مو بېشى بويىچە غەللە-پاراق ئاشلىقىنى يىغىۋېلىش مەخسەت قىلىنغان ئىدى (ئاساسەن بۇغداي بىلەن گۈرۈچ يىغىۋېلىناتتى). شۇ قېتىم ئېنىقلاپ چىققان كونكىرىت مو سانى ئېسىمدە قالماپتۇ. ئېنىقلاشتىن كېيىن يەر خېتى ئالماشتۇرۇلدى. بۇ خىزمەتنى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ناھىيىلىك ھوكۇمەتلەر ئارقىلىق ئېلىپ باردى. گومىنداڭ ھوكۇمىتىنىڭ بيۇروكراتلىق خىزمەت ئىستىلى تۈپەيلىدىن قايتىدىن ئېنىقلاش خىزمىتىنى تەل-توكۇس ئېلىپ بېرىش قىيىن ئىدى، پومېششىكلارنىڭ ئىگەللىۋالغان يەرلىرى ھەممىدىن كوپ بولۇپ، ئۇلار ناھىيىلەردىكى ئەمەلدارلار بىلەن تىل بىرىكتۈرۈش ۋە ئۇلارنىڭ ھىمايىسىگە ئىگە بولۇشتەك ئۇسۇللار بىلەن يەرلەرنى يوشۇرۇپ مەلۇم قىلمايتتى ياكى ئاز مەلۇم قىلاتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە بىنام يەرلەرگە يەر خېتى ئال-

مايتتى. (بىنام يەرلەر يامغۇر يېغىش ئېھتىمالى بار يىللىرى تېرىلاتتى، بولمىسا تېرىلمايتتى، شۇڭا پومىششىكلار بۇنداق يەرلەرگە يەر خېتى ئالمايتتى). جەنۇبى شىنجاڭنىڭ يىراغراق رايونلىرىدا قايتىدىن ئېنىقلاش پۈتۈنلەي ئېلىپ بېرىلماي بۇرۇنقى تېرىلغۇ يەر كولىمىلا مەلۇم قىلىنغان ئىدى. شۇڭا بۇ قېتىمقى ئېنىقلاش خىزمىتى داۋامىدا ئىگەللەنگەن تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ مو سانى ئىشەنچلىك ئەمەس ئىدى. ئېنىقلاشتىن كېيىنكى تېرىلغۇ يەرلەردىن مو بېشى بويىچە ئېلىنىدىغان پاراققا ئاساسلانغاندا ھەر يىلى تەخمىنەن 250 مىڭ دادەن ئاشلىق يىغىۋېلىنىشى كېرەك ئىدى. (غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت ھەم جەنۇبى شىنجاڭدىكى بەزى ۋىلايەتلەرنىڭ پۇلغا سۇندۇرۇلغان يەر باجلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). لېكىن نەق يىغىۋېلىنغان ئاشلىق 200 مىڭ دادەنگە يەتمەيتتى. شىمالى شىنجاڭ رايونىدىن ئېلىنغان ئاشلىق بىلەن ھەربى، مەمۇرى ئورۇنلارنى تەمىنلەش ئېھتىياجىدىن چىققىلى بولمايتتى.

(2) پۇلغا سۇندۇرۇش: ھەربى، مەمۇرى ئاشلىق تەمىناتى شىمالى شىنجاڭدا ئومۇمى يۈزلۈك ئېغىر بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىدى. خوتەن، يەكەن ۋە قەشقەرلەرنىڭ بەزى ناھىيە - رايونلىرىدا غەللە - پاراق ئاشلىغى كۆپ، تەمىنلەش جىددى بولماسلىقتەك كونكىرىت ئەھۋاللار مەۋجۇت ئىدى. مەسىلەن: سېلىق ھېساۋىدا توپلانغان ئاشلىق مەھسۇلاتلىرىنى شىمالغا يۆتكەشكە قۇدرىتى يەتمەيتتى، شۇڭا ئامباردا قالغان ئاشلىقنى زىيانغا ئۇچراتماسلىق ئۈچۈن، ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق ئاشلىغىنىڭ بىر قىسمىغا شۇ ئورۇننىڭ ئاشلىق بازىرىدىكى ئاشلىقنىڭ باھاسى بويىچە پۇل يىغىۋېلىش بەلگىلەنگەن

ئىدى. ئەمما بۇ رايونلارنىڭ ئاشلىغى مولراق بولۇپ، بازىرى كاسات ئىدى، دىخانلار ئۈچۈن ئېيتقاندا، ئاشلىق سېتىۋېلىپ يەر سېلىغى تاپشۇرسا مەجبۇرىيىتى تېخىمۇ ئېغىرلايتتى.

(3) غەللە - پاراققا قاراپ سېتىۋېلىش: ئىلى شىمالى شىنجاڭنىڭ ئاشلىق كانى ئىدى، تارباغاتايدىنمۇ بۇغداي كۆپ چىقاتتى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى غەلىبە قىلغانلىقتىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈچ ۋىلايەتتىن كېلىدىغان مول ئاشلىق مەنبەسىدىن ئايرىلىپ قالدى. شىنجاڭغا ھەدەپ كېلىۋاتقان گومىنداڭ ھەربى، مەمۇرى خادىملىرىنىڭ تولىسى شىمالى شىنجاڭغا يىغىلغانلىقتىن غەللە - پاراقتىن ئېلىنىدىغان ئاشلىق ئەملى تەمىنلەش ئېھتىياجىنى زادى قامدىيالمايتتى. شۇڭا شۇ جاينىڭ ئۆزىدىن ئاشلىق سېتىۋېلىپ، كەمىنى تولدۇرۇشقا توغرا كېلەتتى. يۇقارقى سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن شىمالى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدە غەللە - پاراق بىلەن بىللە ئاشلىق سېتىۋېلىش تەدبىرى تەڭ قوللىنىلدى. ھەر قايسى ناھىيىلەر غەللە - پاراقنىڭ ئاز - كۆپلىگىگە ئاساسەن، سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىقنى ئائىلىگە چاچاتتى. بۇنىڭ بىلەن دىخانلارنىڭ قولىدىكى ئېشىنچە ئاشلىق پۈتۈنلەي يىغىۋېلىناتتى. بۇ مەجبۇرى خاراكتېرلىك بولۇپ، ئېشىنچە ئاشلىغى يوق دىخانلار نورما ئاشلىغىنى تاپشۇرۇشقا مەجبۇر بولاتتى، ھەتتا بۇ سېلىقنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن ئاشلىق سېتىۋالاتتى. بۇنىڭدىن مەخسەت شىمالى شىنجاڭدىكى ھەربى، مەمۇرى ئاشلىق تەمىناتىدىكى جىددىيەتچىلىكتىن قۇتۇلۇش ئىدى. بۇنداق كۆلنى قۇرۇتۇپ بېلىق تۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ ئاقىۋىتى دىخانلارنىڭ ۋەيران بولۇشىنى تېزلەتتى. غەللە - پاراققا قاراپ ئاشلىق سېتىۋې-

لىشتا، پومىششىكلارنىڭ تاپشۇرىدىغان غەللە-پارىغى ۋە سېتىپ بېرىدىغان ئاشلىقى كۆپ ئىدى. بۇ، كورۇنۇشتە پومىششىكلارنىڭ مەنپەئەتىگە پايدىسىزدەك كورۇنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پومىششىكلارنىڭ يەرلىرى باشقىلارنىڭ نامىدا بولغاچقا، زىيانكەشلىككە ئۇچرايدىغانلار يەنىلا پومىششىكلارنىڭ يېرىنى تېرىيدىغان ئورتاقچى دىخانلار ئىدى.

ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى دىخانلارنى ئاشلىق سېتىشقا قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن، ئالدىن نەق پۇل بېرىش ئۇسۇلىنى قوللانغان ئىدى. دىخانلار ئۇنىڭغا چۈشۈشتىن ئاۋال شۇ چاغدىكى بازار نەرقى بويىچە، سېتىۋېلىنىدىغان ئاشلىققا بېرىلىدىغان پۇلنىڭ يۈزدە 50% ياكى 70% ى ئالدىن بېرىلەتتى، قالغىنى ئاشلىق تاپشۇرۇلغاندا ئاز-كۆپلىكىگە ئاساسەن تولۇقلاپ بېرىلەتتى. تولۇقلاپ بېرىلىدىغان پۇل، پۇل تولۇقلاپ بېرىلگەن چاغدىكى بازار نەرقى بويىچە ھىساپلىناتتى. بۇ، ئاشلىقنى كۆپ سېتىپ بېرىدىغان پومىششىكلارغا ئوڭايلىق تۇغدۇرۇپ بەرگەن ئىدى، يەنى پومىششىكلارنىڭ سېتىپ بېرىدىغان ئاشلىقىمۇ، ئالىدىغان پۇلىمۇ كۆپ بولاتتى. شۇڭا ئۇلار ئالدىن ئالغان ۋە كېيىن تولۇقلاپ ئالغان پۇللىرى بىلەن بازاردا ھايانكەشلىك قىلىپ بىرمۇنچە پايدا تاپاتتى. ئادەتتىكى دىخانلارغا كەلسەك، ئۇلارنىڭ ئالىدىغان پۇلى ئاز بولغانلىقتىن بۇ پۇلنى بازار خەجىسى قىلىپ تۈگىتەتتى، شۇنىڭدەك مال باھاسى ئۇچقاندەك ئورلەپ، پۇل تازا پاخاللىشىۋاتقان بولغاچقا دىخانلار تېخىمۇ زور زىيانغا ئۇچرايتتى. بەزەنلىرى ئاشلىقنى ھۆكۈمەتكە سېتىپ بەرگەندىن كېيىن ئۆزلىرىگە قالمايتتى، شۇڭا پومىششىكلاردىن سېتىۋالاتتى ۋە قەرز ئېلىپ تۇرمۇشىنى

قامدايتتى، شۇنىڭ بىلەن پومىششىكلارنىڭ ئېكىسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچرايتتى، دىخانلار مۇشۇنداق قوش زۇلۇمغا قارشى چىقىشقا مەجبۇر ئىدى. 1947-يىلىنىڭ ئاخىرىدا دىخانلارنىڭ غەللە-پاراق ۋە ئاشلىق سېتىۋېلىشقا قارشى تۇرۇش ھەركىتى ئۈزلۈكسىز پەيدا بولۇپ تۇردى. بۇ ھەركەت دەل يۇقارقى ئارقا كورۇنۇش ئاساسىدا پەيدا بولغان (بۇ توغرىدا مۇشۇ ماقالىنىڭ ئاخىرىدا ئېنىق بايان بېرىلدى).

4 . ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئېھتىياجىدىكى تەڭپۇڭسىزلىقنى ھەل قىلىش تەدبىرى

1 . جەنۇپنىڭ ئاشلىقىنى شىمالغا يوتكەش:

شۇ ۋاقىتلاردا ئۈرۈمچى، قۇمۇلدىن ئىبارەت ئىككى ۋىلايەتتىكى 16 ناھىيە گومىنداڭنىڭ ھەربى، مەمۇرى خادىملىرى كۆپ توپلانغان رايون بولۇپ، بۇ جايلاردىن ئېلىنغان غەللە-پاراق، سېتىۋېلىنغان ئاشلىق تەمىنلەشكە يەتمەيتتى، شۇڭا ئاقسۇنىڭ شەرقىدىكى رايونلارنىڭ ئاشلىقىنى ئۈرۈمچىگە يوتكەپ، ئاندىن باشقا ئورۇنلارنىڭ ئېھتىياجىنى قامداش پىلان قىلىندى. بۇ خىزمەتنى ساقلاش-توشۇش باشقارمىسى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. بۇ باشقارمىغا قاراشلىق بۈگۈر، كۇچار قاتناش بېكەتلىرى ۋە قارا شەھەردىكى ئاشلىق پونكىتى توشۇشنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. ئاقسۇنىڭ شەرقىدىكى ئۇچتۇرپان، ئاۋات، ئاقسۇ كونىشەھەر، توقسۇ، باي، كۇچار، شايار، كورلا قاتارلىق ئورۇنلاردىن قارا شەھەرگىچە بولغان 12 ناھىيىنىڭ ئاشلىقى يۇقارقى ئۈچ

ئۈرۈمچىگە توپلىناتتى، ئاندىن ئارقا سەپ بىرلەشمە قوماندانلىق
شتاۋىنىڭ شىنجاڭ تەمىنات ئىدارىسىنىڭ ترانسپورت باش-
قارمىسى شىمالىي شىنجاڭغا توشۇيتتى. ئۈرۈمچىدىكى ھۆكۈمەت
خىزمەتچىلىرىگە كېرەكلىك ئاشلىقنىڭ بىر قىسمىنى تەمىنلەش
كوپىراتىۋى ئۈستىگە ئېلىپ توشۇيتتى. ئاشلىق تەمىناتىدىن
كېلىپ چىققان تەڭپۇڭسىزلىقنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ھەر يىلى
تەخمىنەن 50 مىڭ دادەن ئاشلىق توشۇلاتتى. ساقلاش - توشۇش
باشقارمىسى توشۇشنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئاشلىق مىنىستىرلى-
گىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىغان توپلاپ توشۇش پىلانى، ئارقا
سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ يوتكەش، تەمىنلەش پىلانى
بويىچە ئاشلىق توشۇشقا كېتىدىغان چىقىمنى قارا شەھەر، ئاقسۇ
ۋالىي مەھكىمىلىرىگە ياكى بىۋاستە توشۇشنى ئۈستىگە ئالغان
ناھىيىلەرگە ئاجرىتىپ بېرەتتى. ئۇلار پۇخرالارنىڭ ھارۋىسى، ئات،
ئېشەك، تۆگە قاتارلىق قاتناش كۈچلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ
بەلگىلەنگەن پونكىتلارغا توشۇپ بېرەتتى. ھايۋان كۈچىدىن
پايدىلىنىپ شىمالىي شىنجاڭغا ئاشلىق يوتكەشتىن ئىبارەت بۇ
تەدبىرنى بۇرۇن شىڭ شىسەي شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان
دەۋردە يولغا قويغان ئىدى. شۇ ۋاقىتتا مالىيە نازارىتىنىڭ
ئۈرۈمچىدە قۇرغان بانكا ئاشلىق پونكىتى مەخسۇس شۇ ئىشنىلا
بېجىرەتتى، بانكا ئاشلىق پونكىتى جەنۇبتىن توشۇلغان ئاشلىقنى
ئۈرۈمچى ياكى باشقا ناھىيىلەردىكى ترانسپورت سودىگەر-
لىرىگە كوتىرە بېرەتتى. ئەمما تولىسىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەرگە
دېخانلارنىڭ ترانسپورت كۈچلىرىنى ئىجارىگە ئېلىش يولى
بىلەن ئۈرۈمچىگە توشۇپ كېلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرەتتى.
بۇنداق قاتتىق قوللۇق سىياسەت خەلققە چەكسىز بالايى - ئاپەت

كەلتۈرگەن ئىدى، شۇ ۋاقىتتا توشۇش ھەققىنىڭ 60% تى ئالدىن
بېرىلەتتى. يول ناھايىتى ئۇزاق بولغاچقا، دېخانلارنىڭ قوساق
ۋە ئۇلاقلىرىنىڭ يەم - بوغۇزىغا خەجلەيدىغان پۇلى ئالدىن
ئالغان پۇلدىن ئېشىپ كېتەتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇلاقلىرى يولدا
ئۆلۈپ كېتەتتى. نەتىجىدە دېخانلار يۇرت - ماكانىغا قايتقىچە
پۇلدىن بەك قىستىلاتتى، بەزىلىرى ئاشلىقنى سېتىۋېتىپ باشقا
جايلارغا قېچىپ كېتەتتى. توشۇشنى ئۈستىگە ئالغان سودىگەر-
لەرنىڭ بەزىلىرى كىرا ھەققىنى ئېلىۋېلىپ ئاشلىقنى سېتىۋېتىپ
ھايانكەشلىك قىلاتتى. شۇڭا ھۆكۈمەت بۇ ئىشتا 20 دادەن
ئاشلىق زىيان تارتقان ئىدى. 1945 - يىلى ساقلاش - توشۇش
باشقارمىسى قۇرۇلدى ۋە بۇنى ئىنقىلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە
ئالدى. 1947 - يىلى ئىنقىلاش ئېلىپ بېرىلىۋاتقاندا، جەنۇبى
شىنجاڭ دېخانلىرىنىڭ ئاشلىق ساقلىۋېلىش ھەركىتى ئەۋج
ئالغان ئىدى.

2 . شەرقنىڭ ئاشلىقىنى غەرپكە يوتكەش: 1946 - يىلى
شىنجاڭدا تەبىئىي ئاپەت يۈز بېرىپ مەھسۇلات كېمىيىپ كەت-
كەنىنىڭ ئۈستىگە، چىڭخەيدىكى ئاتلىق 5 - كورپۇس شىنجاڭغا
كەلگەنلىكتىن شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئاشلىق تەمىناتىدا جىددىيلىك
كۆرۈلدى. ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى شىمالىي شىنجاڭدا
بار كۈچى بىلەن ئاشلىق يىغقان بولسىمۇ، لېكىن بۇ جىددىيلىكنى
ھەل قىلالمىدى. شۇڭا گەنسۇدىن ئاشلىق سېتىۋېلىپ شىنجاڭغا
يوتكەش تەكلىپ قىلىندى. جاڭ جىجۇڭ بۇ تەكلىپنى تەس-
تىقلىدى ھەم غەربىي شىمال 5 ئۆلكە مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ
مۇدىرلىق سۈپىتى بىلەن گەنسۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىگە 30 نەچ-
چە مىڭ دادەن ئاشلىق سېتىپ بېرىش توغرىسىدا يوليورۇق

بەردى، (بۇ ئاشلىق شىنجاڭنىڭ ئاشلىق ئۆلچىمى بويىچە 20 مىڭ دادەنگە توغرا كېلىدۇ). بۇ ۋەزىپىنى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى بىلەن ساقلاش - توشۇش باشقارمىسى تاپشۇرۇۋالدى، توشۇش - سېتىۋېلىش ۋە ترانسپورت چىقىملىرىنى شىنجاڭ ئۆز ئۈستىگە ئالدى. شەرقتىن غەرپكە ئاشلىق يۆتكەش دېگىنىمىزنىڭ جەريانى ئەنە شۇ.

3. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ سۇ يولىنى ئېچىش: جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئاشلىقىنى شىمالغا يۆتكەشتە ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ چەكلىمىسى ۋە توشۇش چىقىمىنىڭ كۆپ بولۇشتەك بېسىمىنى ھەل قىلىشقا قۇدرىتى يەتمىگەچكە، توشۇيدىغان نەرسىنى سۇ يولى ئارقىلىق توشۇپ چىقىمنى ئازايتىش تەكلىپ قىلىندى. تارىم دەرياسىنى لوپنۇر ئارقىلىق كونچى دەرياسىغا تۇتاشتۇرۇش يولى بىلەن كورلىغا كېلىش، ئاندىن قۇرۇقلۇقتىن ماشىنىلار بىلەن توشۇش پىلانلاندى. 1948 - يىلى غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بۇنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇشنى تەستىقلىدى. ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى نەق مەيدانغا بېرىپ يولنىڭ پۈتۈن قۇرۇلۇشىنى تەكشۈردى، تارىم دەرياسىنى راۋانلاشتۇرۇش ۋە ئۇنى كونچى دەرياسىغا تۇتاشتۇرۇشقا كېتىدىغان ئادەم ھەم مالىيە كۈچىنىڭ پىلانىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، پەقەت ماشىنا ماتورى بىلەن قوزغىلىدىغان ئىككى ماتورلۇق كېمىنى سىناق تەرىقىسىدە ياساپ چىقتى. بىر ماتورلۇق كېمىگە 10 دىن 15 گىچە ئاشلىق بېسىلغان كېمىنى سۆرۈتۈپ مېڭىش پىلانلانغان ئىدى. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن باشقارما 1948 - يىلى كۈزدە ئۈرۈمچىدىكى ئۆلكىلىك ۋە شەھەرلىك ئورگانلارنىڭ

مەسئۇللىرىنى خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان سىناق مۇراسىمىغا تەكلىپ قىلدى. بۇنىڭدىن مەقسەت بايا دېگىنىمىزدەك بۇ ماتورلۇق كېمىنىڭ كۈچىنى سىناپ كۆرۈش ۋە شۇ يول بىلەن سۇ يولى قاتنىشىدىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار پىلاننى نامايان قىلىش ئىدى. لېكىن سۇ قۇرۇلۇشى باشلانمىدى. 1949 - يىلى بۇ ماتورلۇق كېمە ماشىنا بىلەن قارا شەھەرگە ئېلىپ بېرىلدى، لېكىن شۇ چاغدا تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇش ۋەزىيىتى پىشىپ قالغاچقا بۇ پىلان بىر ياققا تاشلىنىپ قالدى. بىر مەھەل غەۋغا قىلىنغان سۇ يولى قاتنىشىنى سىناق قىلىش ھەققىدىكى ئۇرۇنۇشلار خۇددى شامالدا تارقىلىپ كەتكەن تۈتۈندەك غايىپ بولدى.

5. ھەربىي، مەمۇرى ھەم پۇقرالارنى ئاشلىق بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالى

1. ھەربىي ئاشلىق:

دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكىنىڭ ئارقا سەپ بىرلەشمە قوماندانلىق شىتابى شىنجاڭدىكى ھەربىي ئاشلىقنىڭ تەمىنلىنىش ئەھۋالىغا دائىر پىلاننى ئاشلىق مىنىستىرلىكىگە ھەر يىلى يوللاپ تۇراتتى. ئاشلىق مىنىستىرلىكى بۇنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ شىنجاڭدىكى ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بېرەتتى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ئارقا سەپ بىرلەشمە قوماندانلىق شىتابىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق تەمىنات ئىدارىسى بىلەن كېڭىشىپ، يىللىق ھەربىي ئاشلىقنى يۆتكەش پىلانىنى بىللە تۈزەيتتى. بۇ پىلان غەربىي شىمال مەمۇرى

مەھكىمىسى، گارنىزون بان شتاۋى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يوللىنىپ تەستىقلانغاندىن كېيىن ئايرىم-ئايرىم ئىجرا قىلىناتتى. ئاشلىق سېتىۋېلىش ۋە توشۇشقا كېتىدىغان چىقىملارنى ئاشلىق مىنىستىرلىكى ئاجرىتىپ بېرەتتى.

ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى يوتكەش پىلانىغا ئاساسەن، ناھىيىلىك باج ئىشلار ئىدارىلىرى ۋە ساقلاش-توشۇش باشقارمىسىغا قاراشلىق پونكىتلاردا قالدۇرۇلغان ئاشلىقنى مۇددەتكە ئايرىپ تەمىنات ئىدارىسىغا ئاجرىتىپ بېرەتتى. تەمىنات ئىدارىسى بەزى ۋاقىتلاردا كونكرېت ئەھۋالنى ئاساس قىلىپ ھەربىي قوشۇنلارنىڭ ئاشلىقىنى ئۆزلىرى يوتكەپ كېتىشكە تاپشۇرۇپ بېرەتتى. بۇ ئىدارە ئۇزۇن يول ترانسپورتىنىڭ قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۇلاق ترانسپورت باشقارمىسىنى قۇرغان ئىدى. قارا شەھەردە تۇرۇشلۇق 128-بىرىگادىنىڭ مۇئاۋىن كوماندىرى چىڭ چۈڭ بۇ باشقارمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغان. بۇ باشقارما ساقلاش-توشۇش باشقارمىسىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى تەمىنلەش پونكىتلىرىدىن ئاجرىتىپ بەرگەن ھەربىي ئاشلىقىنى شىمالىي شىنجاڭغا توشۇپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئىدى. بۇ باشقارما ئۆز ماشىنىلىرىنى ئىشقا سالغاندىن تاشقىرى، سودىگەرلەر بىلەن پۇخرالارنىڭ قاتناش ۋاستىلىرىنىمۇ ئىجارىگە ئالاتتى.

2. ھۆكۈمەت ئاشلىقى: شىنجاڭدىكى ھۆكۈمەت ئاشلىقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ پىرقە ۋە ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنى تەمىنلەيتتى. كارخانا، زاۋۇت ئورۇنلاردىكى خادىملار بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئىدى. تولۇقلاپ بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى ئۆلكىلىك

ھۆكۈمەت تەستىقلايتتى. ئۆلكە، شەھەردىكى تەمىنلەشكە تېگىشلىكلەرنىڭ پىلانىنى مالىيە نازارىتى ئوتتۇرىغا قوياتتى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى تەكشۈرۈپ بېكىتىپ، مالىيە نازارىتىنىڭ ئۈرۈمچىدىكى ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرىنى تەمىنلەش كوپىراتىۋىغا يوللاپ بېرەتتى. ئۇلار ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ ئاشلىق ئاجرىتىپ بەرگەن يېرىدىن ئاشلىق ئېلىش يولى بىلەن ئۆزلىرىنى تەمىنلەيتتى. ناھىيىلەردىكى ھۆكۈمەت ئاشلىقىغا كەلسەك ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر تەمىنلەش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قوياتتى، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى شۇ ئورۇندىكى باج ئىشلار ئىدارىسىنىڭ ئاجرىتىپ بېرىشى توغرىسىدا تەستىق چۈشۈرەتتى. تەمىنات كوپىراتىۋى ئۆز ماشىنىسىدا ئاشلىق توشۇغاندىن تاشقىرى باشقا قاتناش ۋاستىلىرىنى ئىجارىگە ئېلىپ جەنۇبىي شىنجاڭدىن تاپشۇرۇپ ئالغان ئاشلىقىنى يوتكىدى.

3. پۇخرالار ئاشلىقى: شىنجاڭدا پۇخرالار ئىستېمال قىلىدىغان ئاشلىق مەيلى شەھەر ياكى يېزىلاردا بولسۇن ئۆزى سېتىۋالاتتى، گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەمىنلىمەيتتى. لېكىن شەھەر كەمبەغەللىرىنىڭ بازاردىن ئاشلىق سېتىۋېلىشقا قۇربى يەتمەيتتى. بولۇپمۇ 1947-يىلدىن كېيىن ئۈرۈمچىدە ئاشلىق يېتىشمەسلىك ئېغىر بولدى. كەمبەغەللەر ھۆكۈمەتتىن قۇتقۇزۇش تەلەپ قىلدى. ئەكسىيەتچىلەر بۇنداق جامائەت پىكرىنىڭ بېسىمى ئاستىدا ئۆزلىرىنى ياخشى كۆرسىتىش ۋە پۇخرالارنىڭ غەزىۋىنى پەسەيتىش ئۈچۈن، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ ئامبارلىرىدىن ئاشلىق ئاجرىتىپ، مۇقىم باھادا سېتىشنى يولغا قويدى. بۇ باشقارما شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىلەن بىرلىشىپ ئاشلىق پونكىتلىرىنى بەلگىلىدى ھەمدە كەمبەغەللەرنى تەك-

شۇرۇپ بېكىتىپ، تىزىملىك بويىچە ئاشلىق سېتىۋېلىش گۇۋانامىسى تارقاتتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بەلگىلەنگەن ئاشلىق پونكىتلىرىدىن بازار باھاسىدىن يېرىم باھا ئەرزان ئاشلىق سېتىۋالدى. ساقلاش - توشۇش باشقارمىسى ئاشلىق پونكىتلىرىنى تۈگمەن ئۇنى بىلەن تەمىنلەيتتى. لېكىن مۇنداق مۇقىم باھادا ئاشلىق سېتىپ بېرىش 1948 - يىلىنىڭ قىش پەسلىدە بىر قېتىملا بولدى، شۇندىن كېيىن ئۇنداق ئىش زادى بولۇنمىدى.

6. دىخانلارنىڭ ئاشلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇشى

1. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى:

گومىنداڭ شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردە شىنجاڭ پۈتۈن مەملىكەت بويىچە سودا - سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان، دىخانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلغان ئۆلكە ئىدى. ناھىيىلەردىكى چوڭ - كىچىك پومىشچىكلارنىڭ ھەممىسى يىللىقچى تۇرغۇزاتتى. بۇنى تەپسىلى تەكشۈرۈپ كۆرمىگەن بولسامۇ، لېكىن مەن بارغان ناھىيىلەردىكى چوڭ - كىچىك پومىشچىكلار ئادەتتە 3 - 5 گىچە يىللىقچى تۇرغۇزۇپ، ئۇلارنى دىخانچىلىق ۋە ئائىلە ئەمگىكىگە سالاتتى. يىللىقچى كوپ بولۇپ، ئۇلار بېقىندىلىق مۇناسىۋەت بىلەن تىرىكچىلىك قىلاتتى. پومىشچىكلار تېرىيالمىغان يەرلىرىنى يەرسىز ياكى ئازراق يېرى بار دىخانلارغا ئىجارىگە بېرەتتى. دىخانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىللىرىدە، شەھەردىكى جىسمانى ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار يېزىلارغا

بېرىپ پومىشچىكلارنىڭكىدە كۈنلۈكچى بولۇپ ئىشلەيتتى. بەزىدە 10 - 20 گىچە ئادەم ئۆزلىگىدىن تەشكىللىنىپ پومىشچىكلارنىڭ زىرائەتلىرىنى كوتىرەگە ئېلىپ ئوراتتى. بۇلارنىڭ تامىقىنى پومىشچىكلار بېرىدىغان ۋە مو بېشى بويىچە ھىساپلاپ ھەق بېرىدىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ، ئەمەلىيەتتە پومىشچىكلار سىنىپىنىڭ ئېكىسپىلاتاتسىيىسى ئىدى. پومىشچىكلار ياللانما دىخانلارغا ئانچە - مۇنچە پۇل بېرەتتىكى، ئاشلىق بەرمەيتتى. ئورتاقچىلار پومىشچىكلارغا توختام بويىچە ئىجارە تولەيتتى. بۇنىڭ ئۇسۇلى مۇنداق 2 خىل ئىدى:

(1) پۈتۈنلەي كوتىرە ئىجارىگە بېرىش: چوڭ پومىشچىكلار دىخانچىلىق قىلماي شەھەرلەردىلا تۇراتتى ۋە سودا - سېتىق ھەم باشقا ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىپ، يەرنىڭ ھەممىسىنى دىخانلارغا ئىجارىگە بېرەتتى. دىخانلار خامان تېپىپ بولغاندىن كېيىن يەر بېجى تولىگەننىڭ سىرتىدا، پومىشچىكلارغا ئاشلىق تاپشۇراتتى، يەنى پومىشچىكلار نەق مەيدانغا بېرىپ ئاشلىق ئۈستىدە تۇرمايتتى، شۇڭا بەزى ئەمگەك كۈچى يوق كىچىك پومىشچىكلار موشۇنداق ئىجارىگە بېرىش ئۇسۇلىنى قوللىناتتى.

(2) ئايرىپ ئىجارىگە بېرىش: ئائىلىسى يېزىدا تۇرۇشلۇق پومىشچىكلار ئىجارىگە بېرىش توختىمى بويىچە، يەر بېجىنى تەڭ ئۈستىگە ئالاتتى ۋە خامان ۋاقتىدا نەق مەيداندا تۇرۇپ ئاشلىق بولۇپ بېرەتتى. ئورتاقچى دىخانلار ئاشلىقنىڭ 60% نى يەر ئىجارىسىگە تولەيتتى.

2. گومىنداڭ ھوكۈمرانلىقىدىكى دىخانلارنىڭ تۇرمۇشى:

شىنجاڭ سودا - سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان يېزا ئىگى-

لىك ئۆلكىسى بولۇپ، چوڭ، ئوتتۇرا پومېشچىكلار تېرىلغۇ يەر ئارقىلىق دېخانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش يولى بىلەن سودا ـ سېتىق ھايانكەشلىكىنى يۈرگۈزەتتى. ئۇلار گومىنداڭ ئەمەلدارلىرى بىلەن زىچ مۇناسىۋەت باغلىغان، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى تېخى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتنىڭ بيۇروكرات ئەمەلدارلىرى ئىدى. مەسىلەن: ماناس ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى شې بىڭ جې، گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى جاڭ زىخىڭ، جىمسار ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى كۇڭ چىڭۋېن، مىچۈەن ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى ما × × قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى چوڭ پومېشچىكلار ئىدى.

ئۇلار گومىنداڭنىڭ ئاشلىق سىياسىتىنى ئىگەللىۋېلىپ ئاشلىق قەرزىنى ئارقىغا سۈرۈپ تاپشۇرمايتتى. ئۇلار، دېخانلار ئاشلىق سېتىۋېلىشقا قارشى چىقتى دېگەننى بانا قىلىپ ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ سېتىۋېلىش باھاسىنى ئۆستۈرۈشنى تەلەپ قىلاتتى. ئۇلارنىڭ ئاشلىق قەرزى بولغاچقا باھاغا قوشۇپ بەرگەن پۇلمۇ كۆپ بولاتتى. شۇڭا ئۇلار يۇقۇرىنى ئالداپ تۆۋەننى بېسىپ پۇلنى ئۆز يانچۇقىغا سالاتتى. دېخانلار بولسا پومېشچىكلارنىڭ غالچىلىرى بولغان باۋجاڭلارنىڭ مەجبۇرلىشى، تەھدىت سېلىشى بىلەن ئاشلىق تاپشۇراتتى. شۇڭا يىل بويى ئىشلىگەن دېخانغا ھېچ نەرسە قالمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاشلىق باھاسى سانائەت بويۇملىرىنىڭ باھاسىدىن تۆۋەن، دېخانلارنىڭ تاپشۇرىدىغان بېجى ئېغىر بولغاچقا، دېخانلارنىڭ يۈكى بەك ئېغىرلىشىپ كەتكەن ئىدى، بۇنىڭ بىلەن يېرى ئاز دېخانلار يەرلىرىنى سېتىپ يالانما دېخانلارغا ئايلىنىپ كېتەتتى. ئۇلارنىڭ يەيدىغىنى، كىيىدىغىنى بولمىغاچقا، تىرىكچىلىك قىلىش ۋەجىدىن شەھەرلەرگە ئېقىپ كىلىپ تىلەمچىلىك قىلاتتى.

1947 ـ يىلىدىن كېيىن شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدە بۇنداق ئەھۋاللار كورۇلۇشكە باشلىدى. تېرىلغۇ يەرلەر بارغانسىرى مەركەزلىشىپ خۇددى تارىختىكى ”ھاياتىم جاپا بىلەن ئۆتتى، جېنىمغا پاتتى“ دېگەن مۇڭ ـ زارلىق كورۇنۇشنى ئەسلىتەتتى. 1947 ـ يىلىدىن كېيىن دېخانلارنىڭ ئاشلىق سېتىۋېلىشقا قارشى تۇرۇش ھەركىتى پارتلىدى.

3 . شىنجاڭدىكى دېخانلارنىڭ ئاشلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇپ، ئاشلىقنى قوغداش ھەركىتى: ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى يۈرگۈزگەن ئاشلىق سىياسىتى ھەربىي، مەمۇرىي ئورۇنلارنى تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىدىغان بولغاچقا، ئاشلىق سېلىغىنى كۆچەيتكەندىلا، ئاندىن تەمىنلەش تەلىۋىنى ئورۇنلىغىلى بولاتتى. بۇنداق شىلىۋېلىش دېخانلاردا كەسكىن قارشىلىق پەيدا قىلغان ئىدى.

1947 ـ يىلى ئاشلىق تەمىنلەشتە جىددىيلىك يۈز بەرگەندە گەنسۇدىن شىنجاڭغا ئاشلىق يوتكەش تەدبىرى قوللىنىلغان بولسىمۇ، لېكىن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولمىدى. بۇنداق ئەھۋالدا ساقلاش ـ توشۇش باشقارمىسى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۆزۈندىن توشۇلمايۋاتقان ئاشلىقنى ئېنىقلاپ توشۇتماقچى بولدى ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىش يۈزىسىدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا مەخسۇس گۇرۇپپا تەشكىللەپ بىر مۇنچە ئادەم ئەۋەتتى. ئۇلار بۇنىڭ بىلەن ناھىيىلىك ھوكۇمەتتىكى خادىملار، باۋجاڭ، جاجاڭلار بىلەن بىرلىكتە يېزىلارغا بېرىپ قېپقالغان ئاشلىقنى يىغىۋېلىشقا ھەركەت قىلدى. (بۇنىڭ كوپ قىسمى شىڭ شىسەي دەۋرىدىن قالغان قەرز ئاشلىق ئىدى.) بۇ جەنۇبىي شىنجاڭدا يۈرگۈزۈلگەن قاتتىق قوللۇق سىياسەت ئىدى.

(1) ئورا قېزىش بىلەن ئورا قېزىشقا قارشى تۇرۇش:

ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى 1946 - يىلى يىغىۋېلىنغان ئاشلىقنىڭ كەم بولۇشى ۋە شىمالى شىنجاڭنىڭ ئاشلىق تەمىنلىشىدە جىددىيەتلىك يۈز بېرىشتەك ئەھۋالنى كوزدە تۇتۇپ، سېلىق يىغىۋېلىش ۋە سېتىۋېلىش خىزمىتىنى كۈچەيتىش يولى بىلەن تەڭپۇڭلۇق مەقسىدىگە يەتمەكچى بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئاشلىق خىزمىتىگە مەسئول باشلىقلار ئۈچ يولغا بولۇنۇپ يولغا چىقتى. ئۇلار ھەر قايسى ناھىيىلەرگە بېرىپ ئاشلىق خىزمىتىنى ئىشلىگۈچى خادىملار باۋجاڭ، جاجاڭ ۋە پومىششىك - باي دىخانلارنىڭ ۋەكىللىرىنى يىغىپ، سىياسەتنى تەشۋىق قىلدى ۋە ئۇلارنى ۋاستە قىلىپ دىخانلارغا ئاشلىق سېتىپ بېرىش، ۋاقىتلىق قىيىنچىلىقنى ئورتاق يېڭىش توغرىسىدا نەسىھەت بېرىشكە دەۋەت قىلدى ھەم سېتىۋالغان ئاشلىققا ۋاقتىدىلا نەق پۇل بېرىپ كۈچىنىڭ بېرىچە ئاشلىق سېتىۋالدى.

1947 - يىلى يازلىق يىغىم باشلانغاندىن كېيىن، ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسى ئاشلىق سېتىۋېلىشقا ھەيدەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن نۇرغۇن ئادەم ئاجراتتى. ئۇلار چوڭ كۈرە بىلەن ئاشلىق ئېلىپ كىچىك كۈرە بىلەن ئولچەپ دىخانلارنى قاقتى-سوقتى قىلدى. بۇنداق قاتمۇ - قات ئېكىسپىلاتاتسىيە دىخانلارنى ئاچ - يالىڭاچلىق گىرداۋىغا ئاپىرىپ قويدى. شۇڭا شىمالى شىنجاڭدىكى گۈچۈڭ، جىمىسار، فۇكاڭ قاتارلىق ناھىيىلەردىكى دىخانلار ئارقا - ئارقىدىن ئورا قېزىپ، يەيدىغان ئاشلىقىنى يوشۇرۇپ قويدى. لېكىن ئارقا سەپ تەمىنات باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى باۋجاڭ، جاجاڭلارنىڭ مەخپى مەلۇمات بېرىشى ۋە ئۇلارنىڭ ماسلىشىشى بىلەن غەربى شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ

ئاشلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇشنى چەكلەش توغرىسىدىكى بۇيرۇقنى كوتۇرۇۋېلىپ، يېزىلاردا ئويمۇ - ئوي ئاختۇرۇپ يوشۇرۇپ قويغان ئاشلىقلارنى تاپتى. ئۇ جەرياندا بىر مۇنچە پاجىئەلىك ئىشلار كورۇلدى، ھەتتا قامالغانلارمۇ بولدى. شۇنداقتىمۇ بەزى دىخانلار ئوردىكى ئاشلىقنى كېچىلەپ يوتكەش ۋە بەزىلىرى قاراڭغۇ بازارغا ئاپىرىپ سېتىۋېتىش يولى بىلەن قارشىلىق كورسەتتى. بۇ ئەھۋال 1949 - يىلغىچە داۋاملاشتى. مانا بۇ، شىمالى شىنجاڭدىكى ئاشلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرۇش ھەركىتى ئىدى.

(2) مەجبۇرلاش بىلەن مەجبۇرلاشقا قارشى تۇرۇش:

1947 - يىلى شىمالى شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ئاشلىق جىددىيەتچىلىكىنى تۈگىتىشنىڭ ئامالىنى تېپىش ئۈچۈن ساقلاش-تۇشۇش باشقارمىسى بەزى تەدبىرلەرنى قوللاندى. يەنى جەنۇبى شىنجاڭنىڭ ئۈزۈندىن بۇيان توشالماي قالغان ئاشلىقلىرىنى توشۇش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ھەيدەكچىلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنى قۇرۇپ، ھەر قايسى ناھىيىلەرگە ئادەم ئېۋەتتى. بۇ ئاشلىقنى توشۇشقا ھەيدەكچىلىك قىلغۇچى خادىملار باۋجاڭ، جاجاڭلار بىلەن بىرلىكتە ئويمۇ - ئوي يۈرۈپ ئاشلىق توشۇشقا مەجبۇرلىدى. ئاشلىق توشۇغۇچىلار قېچىپ كەتسە تۇتۇۋېلىپ يەنىمۇ مەجبۇرلىدى، ھەتتا باغلاپ قاماپ قوياتتى. بۇ، پۇخرالارنىڭ غەزىۋىنى قوزغىغان ئىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كېپىل بولغۇچىلار بىلەن بىللە قېچىپ كېتەتتى، بەزىلىرى ھەپسىگە كىرىشكە رازى ئىدىكى ئاشلىق تاپشۇرمايتتى. يوقۇرىدا بايان قىلغىنىمىزدەك، شۇ چاغدا كىرا ھەققى ھوكۇمەت باھاسى بويىچە بېرىلەتتى. بۇ بازار باھاسىدىن تۆۋەن ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە

ئاشلىق توشۇغۇچىلارنىڭ قايتىش خىراجىتى بېرىلمەيتتى. ساقلاش - توشۇش باشقارمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىرا ھەققى بازار باھاسى بويىچە بېرىلگەن بولسىمۇ، لېكىن مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ پۇل پاخاللىشىۋاتقان چاغدا، بۇ كىرا ھەققى قولغا تەككىنى بىلەنمۇ خىراجەتكە يەتمەيتتى. ناھىيىلىك ھوكۇمەت ئاشلىق توشۇش ئالۋىڭىنى كوپۇنچە دىخانلارغا چاچقانلىقتىن، تەبىئىكى بېسىم ئېغىر بولۇپ، دىخانلارنىڭ ئۇنى تولەشكە قۇدرىتى يەتمەيتتى. شۇڭا ئاشلىق توشۇشقا قارشى تۇرۇش ھەركىتىنىڭ بارلىققا كېلىشى مۇقەررەر ئىدى. بۇ قاتتىق قوللۇق سىياسەتنى پەسەيتىش، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جەنۇبى شىنجاڭدا جىددى مەسىلىنىڭ تۇغۇلۇشىنى كوزدە تۇتۇپ، ئىنقىلاش خىزمىتى 1948 - يىلى بوشاشتۇرۇلدى ۋە توشۇشقا ھەيدەكچىلىك قىلغۇچى خادىملارمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ قايتۇرۇپ كېلىندى ھەمدە بۇ گۇرۇپپا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شىمالى شىنجاڭدىكى ئاشلىق سېلىغى ۋە جەنۇبى شىنجاڭدىكى ئاشلىق يوتكەش گومىنداڭ ھوكۇمىتىنىڭ ئىككى چوڭ قاتتىق قوللۇق سىياسىتى بولۇپ، بۇ سىياسەت نۇرغۇن دىخانلارنى ۋەيران قىلدى، بەزىلەر ھەتتا ئوغۇل - قىزلىرىنى سېتىپ يۇرت ماكانىدىن ئايرىلىپ شەھەرلەرگە ئېقىپ كىرگەن ئىدى. ئەينى ۋاقىتتىكى ئوبيېكتىپ سىياسى ئامىللارنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر، ئەكسىيەتچىل سىياسەت بۇ پاجىئەلىك ئاقىۋەتنىڭ كېلىپ چىقىشىغا بىۋاستە سەۋەپچى بولغان ئىدى.

«ئالتاي نەشرىياتى» ۋە باشقا ئىشلار توغرىسىدا ئەسلىمە

خېۋىر تۇمۇر

1945 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى غەربىي شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندىنىڭ تەكلىۋى بىلەن مەسئۇت سەبرى، مەمتىمىن ھەزرەت، ئەيسا بەگ قاتارلىق ئۈچ كىشى چۇڭچىڭدىن ئۈرۈمچىگە كەلدى، شۇ ۋاقىتتىكى ئولكىلىك ھوكۇمەت ئۇلارنى شىمالى دەرۋازىنىڭ سىرتىدىكى ھەربى مەكتەپ بىناسىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ كۈتىۋالدى. ئۈرۈمچىدىكى ھەر مىللەت ياشلىرى، زىيالىلار ۋە سودا - سانائەتچىلەر بېرىپ ئۇلار بىلەن كورۈشتى، ئۇلارنىڭ سوزلىرىنى ۋە ئوزىنى تونۇشتۇرغان نۇتۇقلىرىنى ئاڭلىدى. بۇ چاغدا كوپچىلىك بۇ كىشىلەرنى "ئۈچ ئەپەندى" دەپ ئاتاشقان ئىدى.

بۇ ئۈچ ئەپەندىنىڭ قىسقىچە تەرجىمە ھالى تۆۋەندىكىچە:

مەسئۇت سەبرى، شىنجاڭ غۇلجىلىق، ئۇيغۇر. ئېھتىمال 1933 - 1934 - يىللىرى بولسا كېرەك، شىڭ شىسەينىڭ ھاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزىۋالغىنىغا نارازى بولۇپ، بىر قانچە باللىرىنى ئەگەشتۇرۇپ موسكۋا ئارقىلىق تۈركىيىگە چىقىپ كەتكەن ئىدى. 1937 - يىلى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى

ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن ئۇ كىشى تۈركىيەدىن ئۆز ۋەتىنىگە قايتىپ كەلگەن.

مەمتىمىن ھەزرەت، شىنجاڭ خوتەنلىك، ئۇيغۇر. 1933-يىلى ئىنىسى شامەنسۇر بىلەن بىرلىكتە خوتەندە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ "خوتەن ھۆكۈمىتى" قۇرغان. 1934-يىلى ئەتىيازدا ماجۇڭيىڭ قوشۇنلىرى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنىپ قەشقەر يېڭىسارغا كەلگەندە، خوتەن قىسىملىرى ئۇلارنى توساپ ئۇرۇش قىلىدۇ. يېڭىساردىكى ئۇرۇشتا شامەنسۇر ئۇرۇش ئۈستىدە ئۆلىدۇ. مەمتىمىن ھەزرەت ئافغانىستانغا قېچىپ كېتىدۇ.

ئەيسا بەگ، قەشقەر يېڭىسارلىق، ئۇيغۇر. ئۇ كىچىكىدە خەنزۇچە ئوقۇغان، ئوقۇش تۈگەتكەندىن كېيىن يېڭىسار ناھىيەلىك ھۆكۈمەتتە تەرجىمان بولىدۇ. كېيىن يېڭىسارنىڭ ئامبىلى چىن دېلى جۇڭگونىڭ ئەنجان ۋە تاشكەنتتە تۇرىدىغان كونسۇلى بولۇپ تەيىنلەنگەندە ئەيسا بەگ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بېرىپ كونسۇلخانىدا تەرجىمانلىق قىلىدۇ. 1931-يىلى چىن دېلى شىنجاڭغا قايتقاندا ئەيسا بەگ ئائىلىسىنى شىنجاڭغا قايتۇرۇۋېتىپ ئۆزى ئەنجانغا كېتىدۇ، ئۇ، تاشكەنتتە تۇرغان مەزگىللەردە ئۆزبېكىستاندىكى مىللەتچىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ مۇئەييەن تەسىر يۇقتۇرۇۋالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ كىشى ئەنجانغا بارغاندىن كېيىن مىللەتچىلىك ھەرىكەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

1933-يىلى ئەيسا بەگ، لوۋېنگەن بىلەن بىرلىكتە ئۈرۈمچىگە كەلگەن ئىدى. شىڭ شىسەي ئۇ كىشىنى شىنجاڭدا قېلىپ بىرلىكتە ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئەمما ئۇ، ئۇنىڭغا كۆنمەستىن ئەنجانغا كېتىۋالىدۇ. ئۇ كەتكەندىن كېيىن شىنجاڭ گېزىتى "ئەيسا بەگ ۋە ئەيسا بەگچىلەرگە قارشى تۇرايلى" سەرلەۋھىلىك

بىر ماقالا ئېلان قىلىپ ئەيسا بەگنى قاتتىق تىللايدۇ. شۇ ماقالا ئارقىلىق كىشىلەردە ئەيسا بەگ دېگەن قانداق ئادەمدۇ دەيدىغان بىر تەسىر قالغان ئىدى.

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش پارتلىغاندىن كېيىن، 1937-يىلى گومىنداڭ نەنجىڭ ھۆكۈمىتى 19 ئىسلام دۆلەتلىرىگە ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىدۇ. ئەيسا بەگ بۇ ئۆمەكنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ بارىدۇ. بۇ ئۆمەك تۈركىيەگە بارغاندا مەسئۇت ئەپەندىنى، ئافغانىستانغا بارغاندا مەمتىمىن ھەزرەتنى ئۇچراشتۇرىدۇ ھەم ئۇلارنى ۋەتەنگە قايتىشقا تەكلىپ قىلىدۇ. ئۇ ئىككىسىمۇ بۇ تەكلىپنى ماقۇل كۆرىدۇ. جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئۇلارنى نەنجىڭگە ئېلىپ كېلىپ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرىدۇ. مەسئۇت ئەپەندىنى تەپتىش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى، مەمتىمىن ھەزرەت بىلەن ئەيسا بەگنى قانۇن تۈزۈش پالاتاسىنىڭ ئەزاسى قىلىپ تەيىنلەيدۇ.

1945-يىلىنىڭ باشلىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ رۇخسىتى، جاڭ جىجوڭ ئەپەندىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن بۇ ئۈچ ئەپەندى ئۈرۈمچىگە كېلىدۇ. بۇ قېتىم ئۇلار ئائىلىلىرىنىمۇ كۆچۈرۈپ چىققان ئىدى. مەسئۇت ئەپەندى شىنجاڭ تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى بولدى. قالغان ئىككىسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى بولۇپ ئورۇنلاشتى.

ئەيسا بەگ بىلەن ئىمىن ھەزرەت ئىككىسى ئائىلىسى بىلەن ياڭخاڭ تەرەپتە ئولتۇراتتى. ئەيسا بەگ بىر ئېغىز مېھمان كۈتۈش ئۆيىگە تۈركىيەدە بېسىلغان نۇرغۇن كىتاب-ژۇرناللارنى تىزغان ئىدى. ئىمىن ھەزرەتنىڭ ئۆيىدىمۇ كىتاب-ژۇرناللار بار ئىدى. ئەمما سان جەھەتتىن ئاز ئىدى. ئۇنىڭ

ئۆيىدىكى كىتاپلارنىڭ تولىسى تارىخ، جۇغراپىيە ۋە ئىچكى ئۆلكىلەردە يۈرگەن ۋاقىتلاردا نەشر قىلغان «ئالتاي» مەجمۇئەسىنىڭ توپلاملىرى، شۇنىڭدەك ئۆزى يازغان «تۈرك تارىخى»، «ئوتتۇرا ئازىيا تارىخى» قاتارلىقلار ئىدى. ئۈرۈمچىدىكى زىيالىي ياشلار بۇ كىشىلەرنىڭ ئۆيىگە ھەر ۋاقىتتا كىرىپ كۆرۈشەلەيتتى ۋە سۆزلىشىپ ھەر خىل كىتاپ - ژۇرناللارنى كۆرەتتى. ئۇلار بىلەن تارىخ، پەننى بىلىم ۋە دۇنيا ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ تەرەققىيات ئەھۋاللىرى توغرىسىدا سۆھبەتلىشەتتى. شۇ يىللاردا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت زىيالىي ياشلىرىنىڭ كۆرىدىغان «شىنجاڭ گېزىتى» بىلەن «سەنمىنجۇيى» كىتاۋىدىن باشقا ھېچقانداق كىتاۋى يوق ئىدى. شۇڭا زىيالىيلار ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىدە بىر مۇنچە يېڭى كىتاپلارنى كۆرەلىگەنلىكىگە خېلىلا رازى ئىدى. شۇ سەۋەپتىن بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت زىيالىيلىرى ئاسانلا بۇ ئۈچ ئەپەندىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ئىدى.

1945 - يىلىنىڭ ياز ئايلىرى ئىمىن ھەزرەت بىلەن ئەيسا بەگ ئىككىسى ئالتاي نەشرىيات ئىدارىسى قۇرۇشنى ئوتتۇرىغا قويغاندا، كۆپلىگەن زىيالىيلار بۇ تەشەببۇسنى قوللاپ - قۇۋۋەتلىدى.

1946 - يىلىنىڭ 5 - ئايلىرىدا ئالتاي نەشرىياتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. ئەيسا بەگ بۇ نەشرىياتنىڭ مۇدىرى بولدى، ئىبراھىم مۇتىئى بىلەن سالىس مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. باش مۇھەررىرلىككە ئىمىن ھەزرەت، مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلىككە پولات قادىر قاتارلىقلار تەيىنلەندى. ھەيئەتلىرى 80 دىن ئارتۇق ئىدى.

1946 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ۋەكىلى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا

11 ماددىلىق بىتىم ئىمزالىنىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىلىپ قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىنى جاڭ جىجۇڭ ئەپەندى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، مۇئاۋىن رەئىسلىككە ئەخمەتجان قاسىمى ۋە بۇرھان ئەپەندىلەر تەيىنلەندى. بۇ چاغدا ئالتاي نەشرىياتى يېرىم ھالەتكە چۈشۈپ قالغان ئىدى. ئەسلىدە قوللاپ - قۇۋۋەتلىگەن ۋە ھىمايە قىلغان نۇرغۇن زىيالىيلار ئالتاي نەشرىياتىدىن چېتىنىپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى يولىنى تاللىۋالدى. ئالتاي نەشرىياتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىدە پەقەتلا ئىبراھىم مۇتىئى، پولات قادىرى، ئوتكۇر، ئابلا نامان، خېۋىر تومۇر قاتارلىق كىشىلەر ۋە بىر قىسىم ياشلار بىلەن سودا - سانائەتچىلەرلا قالدى. يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىمىن ھەزرەت ئۆلكىلىك تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا، ئەيسا بەگ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىقىغا تەيىنلەندى.

شۇ يىلى 7 - ئايدا ھەر ساھەدىكى زاتلاردىن 30 دىن ئارتۇق كىشىنىڭ ئىشتىراكى بىلەن ئالتاي نەشرىياتىنىڭ قۇرۇلۇش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىندا 20 دىن ئارتۇق ھەيئەت ۋە دائىمى ھەيئەتلەر سايلاندى. مەسئۇت سەبرى ئالتاي نەشرىياتىنىڭ پەخرى رەئىسلىكىگە، ئەيسا بەگ ئالتاي نەشرىياتىنىڭ مۇدىرلىقىغا، مۇتىئى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا؛ ئىمىن ھەزرەت باش مۇھەررىرلىككە، پولات قادىر بىلەن ئوتكۇر ئىككىسى مۇئاۋىن مۇھەررىرلىككە سايلاندى ھەمدە ئالتاي نەشرىياتىنىڭ نىزامنامىسى تەستىقلاندى، بۇ بىر ئىجتىمائى تەشكىلات بولۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەستىقلىغان ۋە ئېتىراپ قىلغان نەشرىيات ئىدى. نەشرىيات قۇرۇلغاندىن كېيىن بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىدىن ئىئانە توپلىدى. يەنە بىر قىسمى سودا - تىجارەتچىلەردىن ئىئانە توپلىدى. نەتىجىدە بىر

قىسىم دەسمايە توپلاپ قورا-جاي سېتىۋالدى ھەمدە بىر يۈرۈش تاش مەتبە ۋە قەغەز سېتىۋېلىپ ئىشقا كىرىشىش نەتىجىسىدە «ئالتاي» ژورنىلىنىڭ 1-سانىنى 8-ئايدا بېسىپ تارقاتتى. بۇ نەشرىيات يەنە كىچىك دىنى بىراشۇرىلارنىمۇ بېسىپ تارقاتقان ئىدى.

1946-يىلىنىڭ 8-ئايلىرىدا ئەيسا بەگ بىر تۈركۈم كىشىلەرنى ئەگەشتۈرۈپ سەنمىنجۇيىچى ياشلارنىڭ لۇشەندە ئېچىلغان مەملىكەتلىك قورۇلتىيىغا كەتتى. ئالتاي نەشرىياتىدىكى مۇتىئى ۋە پولات قادىرلارمۇ شۇ يىغىنغا كەتكەن ئىدى. بۇ چاغدا نەشرىيات ئىشلىرىدا مەن بىلەن ئابلا نامان ئىككىمىزلا قالغان ئىدۇق. مەن تەھرىر بۆلۈمىدە، ئابلا نامان خوجۇلۇق بۆلۈمىدە ئىدى. ئۆتكۈر ئۇ چاغدا لەنجۇدىن تېخى قايتىپ كەلمىگەن ئىدى. بىز باش مۇھەررىر ئىمىن ھەزرەتنىڭ يېتەكچىلىكىدە جاپاغا چىداپ ئىشلەپ ژورنالنىڭ 2-سانىنى چىقىرىشقا تەييارلىناتتۇق.

باش مۇھەررىر ئىمىن ھەزرەت بىلەن ئەھمەتجان قاسىمىنىڭ مۇناسىۋىتى بىر قەدەر ياخشى ئىدى. شۇ سەۋەپتىن ئەھمەتجان قاسىمى ۋە باشقا رەھبەرلەر ئالتاي نەشرىياتىغا غەمخورلۇق قىلاتتى، شۇنىڭدەك بىزنىڭ نەشرىياتىمۇ ئەھمەتجان قاسىمىنىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ تەشۋىقات ماتىرىياللىرىنى بېسىپ بېرەتتۇق.

1946-يىلى 11-ئايلارنىڭ ئاخىرلىرىدا شىنجاڭدىن بارغان ياشلار ئومىگىنىڭ بىر قىسىم ۋەكىللىرى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. بۇ چاغدا ئەيسا بەگ قورچاق گومىنداڭ ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا قاتنىشىش ئۈچۈن نەنجىڭدە قالغان ئىدى. مۇتىئى

ۋە باشقا ۋەكىللەر كېلىپلا ئالتاي نەشرىياتى خىزمەتلىرىگە قاتناشتى. چەتتىن قايتىپ كەلگەن ئابلىز چىڭگىزخان داموللىمۇ ئالتاي نەشرىياتى خىزمەتلىرىگە قاتناشتى، ئۇ كىشى مۇئاۋىن باش تەھرىر بولغان ئىدى. چىڭگىزخان داموللا بۈگۈرلۈك بولۇپ، 1932-يىللىرى چەتكە ئوقۇشقا چىقىپ ھىندىستان، ئەرەپ يېرىم ئاراللىرى ئارقىلىق مىسىرغا بېرىپ، ئەزھەر دارىلفۇنۇنىدا ئىلىم تەھسىل قىلغان. بۇ جەرياندا ئۇ «ئۇيغۇر سەرپ-نەھۋى» قاتارلىق بىر قانچە ئەسەرلەر يازغان.

قورچاق خەلق قۇرۇلتىيى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئەيسا بەگ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. ئالتاي نەشرىياتى خىزمىتىدە ئىلگىرىلەش بولۇپ، نەشرىيات قارمىقىدا «ئەرك» گېزىتى نەشر قىلىنماقچى بولدى. مۇزاكىرىلەر ئارقىلىق «ئەرك» گېزىتىنىڭ بېشىغا "ئىرقىمىز تۈركتۇر، دىنىمىز ئىسلام، يۇرتىمىز تۈركىستاندۇر" دەيدىغان ئۈچ جۈملە شۇئار يازماقچى بولدۇق. 1947-يىلى يازدا «ئەرك» گېزىتى نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. ئەيسا بەگ نەنجىڭدە قورچاق گومىنداڭ خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان مەزگىلدە شاڭخەيدىن بىردانە مەتبە ماشىنىسى سېتىۋالغان ئىدى. بۇ ماشىنا 1947-يىلىنىڭ بېشىدا ئۈرۈمچىگە يەتكۈزۈپ كېلىندى. مۇتىئى ئۈچ كۈن ئىشلىتىپ بۇ ماشىنىنى قۇراشتۇرۇپ چىقتى ھەمدە شىنجاڭ گېزىتى ئىدارىسىدىن بىر قانچە يۈز كىلو مىقداردا بىر گېزىتلىك قوغۇشۇن ھەرپ قەرز ئېلىپ، «ئەرك» گېزىتىنى مىق مەتبەدە نەشر قىلدۇق. «ئالتاي» مەجمۇئەسى يەنىلا تاش مەتبەدە بېسىلاتتى.

1947-يىللىرى ئالتاي نەشرىياتىنىڭ خىزمىتى ئالدىراش، ئادىمى ئەڭ كۆپ بولغان ئىدى. مىق مەتبە ۋە تاش

مەتبەگە ئون نەچچە نەپەر ئىشچى ياللاپ ئىشلىتىلدى. تەھرىر بولۇمدە ئوتكۇر، ساتتار موخبۇل (هازىر غەربى گېرمانىيىدە)، رەھمىتۇللا جارى (هازىر شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىدە)، رەۋەيدۇللا (هازىر شىنجاڭ داشۆبىدە) قاتارلىقلار بار ئىدى. شۇنىڭدەك بوغالتىر ۋە كاسسىرلىق قىلىدىغان خادىملارمۇ بار ئىدى.

ئالتاي نەشرىياتىنىڭ دائىرىسى چوڭ، ئادىمى كوپ بولغان يەردە ئىقتىسادى مەنبەئىسى قەيەردىن كېلەتتى؟ بۇ بىر چوڭ مەسىلە ئىدى. بىز بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىش ئۇچۇن بىر قانچە قېتىم ئادەم تەشكىللەپ ھوكۇمەت ئىدارىلىرىدىن، ئۇرۇمچى شەھرىدىكى سودا - تىجارەتچىلەردىن ئىئانە توپلاش ئىشلىرىنى يۇرگۇزۇپ، بىر قىسىم دەسمايە توپلىغان بولساقمۇ، بۇ دەسمايە چىقىمنى قامدىيالمايتتى. شۇڭا بىز ئامال قىلىپ سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئومىگىنىڭ خىراجىتىدىن پايدىلىناتتۇق. ئالتاي نەشرىياتىدا خىزمەت قىلىدىغان خادىملارنىڭ تولىسى سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئومىگىدىن مائاش ئالاتتى. بۇ ئۇسۇل ئارقىلىق قىسمەن قىيىنچىلىق ھەل بولغان ئىدى. مەسئۇت ئولكىلىك رەئىسى، ئەيسا بەگ ئولكىلىك ھوكۇمەتكە باش كاتىپ بولغاندا بۇ ئىككىسى تەرەپتىن ئالتاي نەشرىياتىغا پۇل ۋە مەبلەغ ئاجرىتىپ ياردەم بېرەتتى. ئىمىن ھەزرەت تەمرات نازارىتى تەرەپتىن ياردەم قىلاتتى. بۇنىڭدىن تاشقىرى ئالتاي نەشرىياتى ئۆز ئالدىغا بىر دۇكان ئېچىپ تىجارەت يۇرگۇزدى. بۇنىڭدىن باشقا يەنە نەشرىياتنىڭ كىنو قويۇش ئەترىتى بولۇپ ئۇرۇمچىدە كىنو قويۇپ كىرىم قىلاتتى. كىنو قويۇش ئەترىتى ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن بىر قانچە فىلىمغا

ئىگە بولغان ئىدى. بۇ فىلىمنى قايسى فىلىم شىركىتى بەرگەنلىگى نامەلۇم. ئەمما نەشرىيات ھەق تولىمەي كىنو قويۇپ كىرىم قىلاتتى. بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە باسما زاۋۇتىنىڭ كىرىمى بولاتتى. بۇ تىجارەتلەر ئارقىلىق ئالتاي نەشرىياتى بارغانسېرى بېيىغىلى باشلىدى.

1947 - يىلى ئالتاي نەشرىياتى شاڭخەي "يۇڭشياڭ كىتاپ نەشرىياتى" غا ھاۋالە قىلىپ مالايشىيادىن بىر يۇرۇش ھەرپ قېلىپى زاكاز قىلىپ ئالدۇرۇپ، ھەرپ كامچىل بولۇشتەك قىيىنچىلىقنى ھەل قىلدى.

ئالتاي نەشرىياتى «ئالتاي» مەجمۇئەسى، «ئەرك» گېزىتى قاتارلىقلارنى نەشر قىلغاندىن تاشقىرى باشقا ئورۇنلارنىڭ، مەسىلەن، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ «ئورنەك» قاتارلىق ماتېرىياللىرىنى بېسىپ بېرەتتى. «ئالتاي» مەجمۇئەسى بىلەن «ئەرك» گېزىتى ئۇرۇمچى شەھرىدە تارقىتىلغاندىن تاشقىرى جەنۇبى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلىرىگە، نەنجىڭ، شاڭخەي، تيەنجىن، لەنجۇلەردىكى يۇرتداشلار ئۇيۇشمىلىرىغا ھەم ھىندىستان، پاكىستان، تۈركىيىدىكى يۇرتداشلارغا ئېۋەتىلەتتى.

دەرنەك

1947 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرىدا ئالتاي نەشرىياتى تارىخ تەتقىقات ئىلمى جەمىيىتى تەسىس قىلىپ، ئۇنى تارىخ - جۇغراپىيە تەتقىقاتى ۋە تىل - ئەدەبىيات تەتقىقاتى دەپ ئىككىگە ئايىردى. بۇ ئىلمى جەمىيەتكە مەسئۇت سەبرى، ئىمىن ھەزرەت، ئەيسا بەگ قاتارلىقلار باشلىق، مۇتىئى بىلەن چىڭگىزخان داموللىلار

مۇئاۋىن باشلىق بولۇپ تەيىنلەندى. ھەر بىر گۇرۇپپا 15 كىشىدىن تەركىب تاپتى. بۇ ئىلمى جەمئىيەتكە ئابلىز مەخسۇم، ئەسئەدۇللا دامولىمۇ قاتناشقان ئىدى.

بۇ ئىلمى جەمئىيەتنىڭ يېتەكچىلىكى ئاستىدا دەرنەك كونفېرېنسىيىسى بارلىققا كەلدى. «دەرنەك» سۆزى سوھبەت، دوكلات (كونفېرېنسىيە) مەناسىدا بولۇپ، بۇ ئىسىمنى مۇتىئى تەقدىم قىلغان. ئۇنىڭ ئورنى ئۈرۈمچى مەركىزى ئۇيغۇر مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ كۇلۇبىدا بولاتتى. بەزىدە قازاق - قىرغىز مەدىنى ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ كۇلۇبىدىمۇ ئۆتكۈزۈلەتتى. دەرنەك ئولتۇرۇشى ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ، ئاددى سوغۇق يېمەكلىكلەر تەييارلىناتتى. ھەر مىللەت زىيالى ياشلىرى ۋە ئەدىبى - سەنئەتچىلەر تەكلىپ قىلىناتتى. دەرنەككە كۆپىنچە ئۇيغۇر، ئۆزبەك، تاتار زىيالىلىرى قاتنىشاتتى. ھەر قېتىم دوكلات بەرگۈچىگە ئالدىن ئۇقتۇرۇش قىلىناتتى. دوكلات ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ناخشا ئېيتىلىپ، ئۇسۇل ئوينىلاتتى. ئېسىمدە قېلىشىچە مەسئوت سەبىرى بىر قېتىم بەرگەن دوكلادىدا "ئالتاي" سۆزىنىڭ مەناسىنى يېشىپ، ئالتاي سۆزى "6 ئاي" ئەمەس، "ئۇزاق" دىگەن سۆز دەپ ئىزاھلىغان ئىدى. ئىمىن ھەزرەت بىر قېتىم ئاتوم بومبىسى ۋە ئاتوم ئېنېرگىيىسى توغرىسىدا؛ ئىبراھىم مۇتىئى ئۇلۇغ شائىر ناۋائى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەتلىرى توغرىسىدا؛ بۇرھان ئەپەندى سىبىرىيىدىكى تۈرك مىللەتلىرى توغرىسىدا دوكلات بەرگەنلىكى ئېسىمدە. دەرنەكنىڭ كېيىنكى باسقۇچلىرىدا شېئىر مۇسابىقىسى ئۇيۇشتۇرۇلۇپ ھەر كىم يازغان شېئىرىنى ئۆزى دىكلاماتسىيە قىلىپ ئوقۇپ بېرەتتى. شۇ مەيداندىلا 1 - 2 - 3 - دەرىجىلىكلەرنى باھالاپ مۇكاپات بېرىلەتتى.

شۇ ۋاقىتتا بىر قانچە شائىرلار ئالتۇن مېدال مۇكاپاتى ئالغانلىقى ئېسىمدە. مۇكاپات ماتېرىياللىرى ئىچىدە شۋېتسارىيە سائىتى. پاركىر قەلەملىرى (ئامېرىكىدا ئىشلەنگەن قەلەم) بار ئىدى، بۇ مۇكاپات بۇيۇملىرى ئەسلىدە سەنمىنجۇيىلىق ياشلار ئومىگىدىن قېپقالغان بولۇپ، ئەيسابەگ بۇ نەرسىلەرنى دەرنەك كونفېرېنسىيىسىگە ئىشلەتكەن. دەرنەكنىڭ ئەڭ گۈللەنگەن ۋاقتى 1948 - يىل ئىدى. 1949 - يىلى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە ئۆزگىرىش بولغاندىن كېيىن دەرنەك كونفېرېنسىيىسى ئاخىرلىشىشقا باشلىدى.

ئالتاي نەشرىياتىنىڭ كېيىنكى مەزگىلى

1949- يىلى 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى (شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازات بولۇش ئارپىسىدا) ئالتاي نەشرىياتى ئۆز كەسپىنى توختاتتى. ئەيسابەگ ۋە ئىمىن ھەزرەت باشچىلىقىدا بىر تۈركۈم كىشىلەر چەتكە قاچماقچى بولۇپ ئالتاي نەشرىياتىنىڭ بارلىق مال - مۈلكى، مەتبە ماشىنىسى، قوغۇشۇن ھەرپ، ھەرپ قېلىپى، قەغەز قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى تەلئەت يايغا ساتتى. نەشرىياتنىڭ قوراسىنى ئىبراھىم مۇتىئىگە سېتىپ بەردى. بىز چەتئەلگە چىقىش رەسمىيەتلىرىنى ئۆتىگەندىن كېيىن 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ۋە 21 - كۈنلىرى ئىككى تۈركۈم بولۇپ جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق ھىندىستانغا قاراپ ماڭدۇق. بىزدە بىر دانە كىچىك جىپ، بىر دانە بىر يېرىم توننىلىق ماشىنا، بىر دانە دادوجى ماشىنا (دادوجى ماشىنىنى ماچىڭشياڭ بەرگەن ھەربى ماشىنا ئىدى) دىن ئىبارەت جەمى ئۈچ دانە ماشىنا

بار ئىدى، بىز قەشقەرگە بارغاندا بۇ ماشىنىلارنى سېتىپ پۇل قىلدۇق.

شۇ نوۋەتتە ماڭغانلار: مەتتىمىن ھەزرەت ئائىلە تاۋاباتى بىلەن 6 جان؛ ئەيسا بەگ ئائىلىسى بىلەن 5 جان؛ بۇنىڭدىن باشقا پولات قادىر، ھاجى ياقۇپ، ئوتكۇر، خېۋىر تومۇر، مۇستاپا، رازىيە قاتارلىق 20 نەچچە كىشى بار. يەنە شۇ قاتاردا ماڭغانلاردىن: قۇربان قوداي (يالقۇن گېزىتىنىڭ مۇدىرى)ئائىلىسى بىلەن 4 جان؛ نىياز 4 جان؛ ئابدۇرۇپ دوختۇر 9 جان؛ ئابدۇقادىر سامانى 5 جان؛ مۇنەۋۋەر خوجا 7 جان؛ توغرول 4 جان؛ ئوشۇر شەنجاڭ (ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ شەنجاڭى) ھەم ئۇنىڭ ئىنىسى ھوسۇيىن ئاخۇن ۋە باشقىلار. بۇ كىشىلەر ئالتاي نەشرىياتى تەۋەسىدە ئەمەس ئىدى. بۇلار يول خىراجىتىنى ئۆزلىرى چىقىم قىلاتتى. بىز ھەممىمىز جۇڭگو ـ ھىندىستان چېگرىسىغا بارغاندا بەزىلىرى چەتئەلگە چىقىپ كەتتى، بەزىلىرى قايتىپ كەلدى. بىز بىر تۈركۈم ياشلار ۋەتەندىن ئايرىلىشقا كۆزىمىز قىيماي ئەيسا، ئىمىنلاردىن مۇناسىۋىتىمىزنى ئۈزۈپ، ۋەتەن قوينىغا قايتىپ كەلدۇق.

خان تەڭرى ژورنىلى

1946 ـ يىلى ياز ئايلىرىدا ئالتاي نەشرىياتى قۇرۇلغان ۋاقىتلاردا بىر تۈركۈم زىيالى ياشلار خان تەڭرى نەشرىياتىنى قۇرۇپ چىقتى. مۇدىرلىقىغا ئىبراھىم تۇردى، مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سالىس تەيىنلەندى. ئورنى نەنلياڭ جۇڭگو ـ سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ ئۇدۇلىدا ئىدى. بۇ ژورنالنىڭ تەھرىر بولۇمىگە شۇ ۋاقىتتىكى مەشھۇر زىيالىلاردىن ئابلىمىت مەخسۇتوپ، نۇر

سادىروپ، ھېمىت سۇلتان قاتارلىقلار قاتناشقان ئىدى. شۇ يىلى خان تەڭرى ژورنىلىنىڭ 1 ـ سانى نەشردىن چىقىپ پۈتۈن ئۆلكە دائىرىسىدە تارقىتىلدى، تەسىرى ناھايىتى ياخشى بولدى. كېيىن بۇ ژورنال يەنە قانچە سان چىقتى، بۇ مېنىڭ خاتىرەمدە قالماپتۇ. 1947 ـ يىلى 6 ـ 7 ـ ئايلاردا 11 بىتىم بۇزۇلۇپ ئۈچ ۋىلايەت تەرەپتىن كەلگەن خادىملار بىلەن ياش زىيالىلارنىڭ ھەممىسى ئىلىغا قايتىپ كەتتى. شۇ قاتاردا خان تەڭرى نەشرىياتىمۇ ئىلىغا كەتكەن ئىدى.

«يالقۇن» گېزىتى

1948 ـ يىلى قۇربان قوداي «يالقۇن» گېزىتىنى نەشر قىلدى. ئۆزى مۇھەررىر ئىدى. قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر دانە باسما ماشىنىسى سېتىۋېلىپ، بىر قانچە ئىشچى يالاپ ھەپتىدە ئىككى سان گېزىت چىقاردى. ئۇنىڭ ئاساسى ماقالىلىرى مىللەتچىلىكنى تەشۋىق قىلاتتى. سوۋېتكە ۋە ئۈچ ۋىلايەتكە ئوچۇقتىن ئوچۇق قارشى تۇراتتى، سۆز ـ جۈملىلىرى ئىنتايىن قوپال ئىدى.

قۇربان قوداي خوتەن كېرىيىلىك بولۇپ، كىچىك ۋاقتىدىلا چەتئەلگە چىقىپ ھىندىستان ۋە ئەرەپ ئەللىرىدە سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، ئاخىرى تۈركىيىگە بېرىپ ئوقۇيدۇ. تۈركىيىدە مەلۇم داشۆينى تۈگىتىپ 1946 ـ يىلى قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ، ئوردۇ، ئەرەپ تىللىرىغا پىششىق ئىدى. شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر مەزگىل ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە ئادەتتىكى ئىشلارنى ئىشلەيدۇ. كېيىن ئالتاي نەشرىياتىنىڭ تەھرىر بولۇمىگە كەلدى. ئەمما ئۇ كېلىپلا كەسكىن كۈرەش ئېلىپ

بېرىپ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىغا زەربە بېرىشنى تەكىتلەپ
تۇرىۋالدى. بىز ئۇنىڭ پىكرىنى قوبۇل قىلمىغاندىن كېيىن
بىزدىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئۆز ئالدىغا «يالقۇن» گېزىتىنى
چىقاردى.

1949 - يىلى بۇرھان شەھىدى ئۆلكە رەئىسى بولغاندىن
كېيىن «يالقۇن» گېزىتى نۇۋەتتىكى سىياسەتكە ئۇيغۇن كەلمىگەن-
لىكتىن «يالقۇن» گېزىتىنى ياپتۇرۇۋەتتى. ئەمما قۇربان قوداي
بۇنىڭلىق بىلەن بوشاپ قالماستىن بىر ئاز ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ
«ئۇچقۇن» ناملىق گېزىت چىقاردى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن
ئازات بولۇش ئارپىسىدا قۇربان قوداي ئائىلىسىدىكى 4 جاننى
ئېلىپ ئەيسا، ئىمىنلارغا ئەگىشىپ قېچىپ، جۇڭگو - ھىندىستان
چېگرىسىغا بارغاندا، ئۇ تەرەپكە ماڭماستىن قايتىپ كەلدى.
1951 - يىلى ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى بېسىقتۇرۇش ھەركىتىدە
قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىگە قامالدى، كېيىن باستۇرۇلدى.

新疆文史资料选辑（11）（维吾尔文）

中国人民政治协商会议新疆维吾尔
自治区委员会文史资料研究委员会

新 疆 人 民 出 版 社 出 版
（乌鲁木齐市解放路306号）
新疆新华书店发行　　新疆医学院印刷厂印刷
787×1092毫米 32开本 5.625印张
1983年9月第1版　1983年9月第1次印刷
印数：1—8,000

统一书号：M11098·126　　定价：0.34元
（内 部 发 行）